A. I. ARNOLDOV

Szocialista életmód és kultúra

KOSSUTH

A I Arnoldov

Szocialista életmód és kultúra

A. I. Arnoldov

Szocialista életmód és kultúra

Kossuth Könyvkiadó / 1979

A mű eredeti címe:

Социалистический образ жизни
и культура
Издательство «Мысль»
Москва 1976

Fordította:

ZAPPE LÁSZLÓ

ISBN 963 09 1259 7

© Hungarian translation Zappe László, 1979

I

A fejlett szocializmus szellemi világa*

Az emberi gondolkodás története arról tanúskodik, hogy csak az a kultúra tárja fel maradéktalanul lehetőségeit és válik a nép igazi tulajdonává, amely megfelel a kor sürgető követelményeinek, szellemi igényeinek, és hűséges a forradalmi osztályok haladó eszméihez, összecseng velük. Ezért a jövő azé a kultúráé, amely egész lényegével tükrözi az emberiségnek a kommunista civilizáció felé tartó, történelmileg megérett, objektív útját.

1920-ban H. G. Wells a Szovjetunióban tett látogatása után úgy vélte, hogy „a marxista kommunizmusnak semmiféle terve és eszméje nincs a társadalom intellektuális életére vonatkozólag". Az angol író azonban súlyosan tévedett. Már azokban a fiatal szovjet köztársaság számára nehéz időkben hozzálátott a kommunista párt és Lenin a szocialista kulturális forradalom hatalmas tervének megvalósításához. A kulturális forradalom a szocializmus építése lenini tervének egyik legfontosabb láncszeme.

Lenin, a Népbiztosok Tanácsának elnöke a szó szoros értelmében a szocialista állam megteremtésének első óráiban magához kérette Lunacsarszkij közoktatásügyi népbiztost, hogy ismertesse vele az oktatásügy

* Ezt a fejezetet a szerző *A fejlett szocializmus kultúrája* című művéből vettük át (Moszkva 1975). – *A szerk.*

megszervezésére, a nép könyvekkel való ellátására, a társadalom kulturális fellendítésére vonatkozó elképzeléseit.

A szocializmus ellenségei dühödten fogadták az oroszországi kulturális forradalom híreit.

Robert Wilton, a New York Times tudósítója *Oroszország agóniája* című cikkében 1919-ben azt írta, hogy a bolsevizmus nem képes alkotni, ellenkezőleg, csak pusztulást hoz magával.

A forradalom első éveiben Nyikolaj Bergyajev, a forradalmi Oroszországból emigrált polgári filozófus így írt: „A radikális és szocialista értelmiség széles köreit elborzasztja, hogy a diadalmaskodó bolsevizmus az orosz kultúrát üldözésnek és rablásnak teszi ki, hogy tagadja az irodalmat, tagadja a szellemi munkát, és kidobja a hajóból az egész értelmiséget, az egész kulturált réteget."

Ilyesféle rágalmakat hangoztatnak a mai antikommunisták is, igyekezvén elrejteni az igazságot a szovjet valóságról.

Az élet ízzé-porrá zúzta ezeket a „jóslatokat". A világ mást látott és hallott. Nemrég Moszkvában járt egy francia festő, Georges Boquier, aki meg akarta látogatni a Kuznyeckij Moszton lévő kiállítótermet, de nem jutott be, mert hosszú sor állt előtte, bár nagyon hideg volt! Boquier azonban nem keseredett el. Csodálkozva és örömmel mondta: „Óriási sort láttam a galéria előtt, és arra gondoltam, milyen boldogok önök; ilyet már régen nem láttam sehol sem. Nem láttam ilyen tömeget azoknál az utcai pultoknál sem, ahol könyvet árusítanak. Csodálatos ország!"

Igen, a szovjet nép vívmányai a szocialista kultúra létrehozása és fejlesztése terén oly jelentősek, hogy nincs hozzájuk fogható az emberiség történetében. Ez az óriási ugrás a csaknem általános analfabétizmustól a szellemi alkotótevékenység csúcsaiig, a legmagasabb rendű kulturális értékek széles körű, össznépi elterjedéséig, a faekétől az űrrakétáig – ez az az út, amelyet tár-

sadalmunk megtett a szocializmus építésének alig több mint fél évszázada alatt.

A szovjet társadalom szellemi életének legjellegzetesebb vonása, hogy az ember mélységesen érdekelt a szellemi javak megsokszorozásában. A tudásszomj, a kulturálódás kiapadhatatlan vágya egyre növekszik. Hazánkban több mint nyolcvanmillió ember tanul, minden család járat újságot és folyóiratot (a legtöbb nem is egyet), nagyon sok embernek van saját könyvtára. A dolgozó emberek állandó és egyre növekvő kulturálódása, az ismeretekkel, tudományokkal, művészetekkel való szerves és tömeges kapcsolata a fejlett szocializmus egyik jellegzetes törvényszerűsége. A Szovjetunió ma a legnagyobb „könyvhatalom", az első helyet foglalja el a világon a kiadott könyvek számát tekintve. A világon kiadott összes könyv közül minden hetedik a Szovjetunióban jelenik meg. Hazánkban 360 000 könyvtár van 3,3 milliárd könyvvel, ami azt jelenti, hogy 100 lakosra 1363 könyv jut (1913-ban még csak 29). A szovjetek országa áll az élen a fordítások kiadása tekintetében, vezet a mozilátogatás terén (évi 5 milliárd). Átlagosan minden szovjet ember 18 filmet lát évente.

A szocialista kultúra meggyőzi a tömegeket a kommunizmus ügyének helyességéről és történelmi igazáról, megvilágítja a kommunista civilizációhoz vezető utat.

A történelmi tapasztalat bebizonyította, hogy a szocialista forradalom győzelme hazánkban sohasem látott feltételeket teremtett a társadalmi-gazdasági és szellemi fejlődésre, jelentősen meggyorsította az ország, az egész nép szellemi fejlődésének ütemét. A párt határozatai a társadalmi és gazdasági fejlődés legfontosabb feladataival szerves egységben óriási terveket tartalmaznak szocialista kultúrának mint a kommunista társadalom felépítése egyik előfeltételének a továbbfejlesztésére. „A kommunizmusba való átmenethez – hangsúlyozta már az SZKP XXIV. kongresszusán elhangzott

beszámoló – nemcsak a gazdaságnak, hanem a társadalom kulturáltságának is magasabb fejlettségi fokra kell emelkednie."[1]

Az emberek új történelmi közösségének, a szovjet népnek a kialakulása folyamán létrejött az a *szellemi, kulturális közösség* is, amely a gazdasági, társadalmi és szellemi élet egysége, a marxista–leninista ideológia és a kommunista eszmények alapján fejlődő kultúra általános sajátosságait testesíti meg. Ez a kultúra az egész népé, és az internacionalizmus, a népek barátsága, a forradalmi humanizmus nemes eszményeit hirdeti. A társadalmi haladásnak, az ember sokoldalú fejlődésének, erkölcsi és intellektuális tökéletesedésének aktív ereje.

A fejlett szocializmus és a szellemi kultúra

A Szovjetunióban felépített fejlett szocialista társadalom a szellemi élet gazdagságával, a tudomány és a művészet virágzásával, a dolgozó tömegek nagyfokú öntudatával és műveltségével tűnik ki. Jellemző sajátossága a munka erős intellektualizálódása a kibontakozó tudományos-technikai forradalom hatására, a nép nagy tömegei kulturális színvonalának szüntelen emelkedése, a város és a falu kulturális színvonalának közeledése, a közös soknemzetiségű kultúra virágzása.

A szovjet társadalom ma olyan történelmi fokon áll, amikor jelentősen növekszik *a kultúra társadalmi szerepe.* A tudomány és a technika vívmányai, az alkotótevékenység feltételezi a magas intellektuális színvonalat és sokoldalú felkészültséget, mert fejlett kultúra, az emberek öntudatossága, belső érettsége nélkül a kommunizmus éppúgy lehetetlen, mint megfelelő anyagi-technikai bázis nélkül. Természetes, hogy a kommunizmust

[1] Az SZKP XXIV. kongresszusa. Budapest 1971. 101. old.

építő egyén sokoldalú fejlődése is összefügg intenzív kulturális fejlődésével. Ezért oly szükséges a szellemi kultúra mélyen átgondolt elméleti elemzése.

A lehetőségeit a társadalmi életben legteljesebben és legsokoldalúbban kibontakoztató kultúra társadalmi szerepének növekedése a fejlett szocializmus fontos törvényszerűsége, minthogy e kultúra alapvető funkciója, amellett, hogy ellátja a társadalmat az ismeretek, szellemi értékek szükséges körével, olyan kulturális-erkölcsi légkört teremteni, amely gazdagítja a társadalom intellektuális potenciálját és legfőbb termelőerőjét: az embert.

Lenin elméleti örökségében nagy helyet foglalnak el a szellemi kultúra társadalmi rendeltetéséről szóló megállapítások. A szovjet társadalomban a szellemi értékek létrehozásának és terjesztésének társadalmi jelentőségére vonatkozó tudományosan megalapozott nézetek egész rendszere abból indul ki, milyen szerepet tulajdonított Lenin a kulturális értékeknek a nép eszmei nevelésében. A fejlett szocializmus szellemi élete az elemző „önmegismerés" követelményét támasztja a kultúrával szemben, hogy biztosítsa leghatékonyabb fejlődését és növekvő befolyását a társadalmi és egyéni lét valamennyi szférájában.

A társadalmi haladás viharos üteme, az egyén kommunista nevelésének és önnevelésének bonyolult problémái felvetik a kultúra társadalmi szerepe növekedésének, társadalmi feladatainak és funkcióinak, fejlődési tendenciáinak és irányainak kérdését. Az új viszonyok között a kultúra mint a harmonikus személyiség kialakításának nagyszerű eszköze jelenik meg. A szocialista kultúra mint a tömegek aktív tevékenységének eredménye, mint a társadalmi gyakorlat egyik legfontosabb területe elméleti és tudományos ismeretekkel fegyverzi fel az embereket, elősegíti a tudományos világnézet kialakítását. Most valósul meg legteljesebben Leninnek az a tanítása, hogy a társadalom minden tagját a munka és a mindennapi élet kultúrájára, a termelés és az emberi

kapcsolatok magasrendű kultúrájára kell nevelni. Lenin a materialista dialektika alapján bebizonyította, hogy a kommunizmus tartalmát nem lehet elképzelni az új kultúrától, annak az ember életében való jelentőségétől függetlenül.

Lenin gondolataiban és eszméiben rejlik a szocialista kultúra fejlesztésében előttünk álló mai feladataink megoldásának kulcsa. „Lenin eszmei örökségéhez fordulva – mondta Leonyid Brezsnyev az SZKP XXIV. kongresszusán a KB beszámolójában – a párt azt tartja a legfontosabb feladatának, hogy a lenini gondolkodás, a lenini módszertan alapján megtalálja a kommunizmus építése időszerű problémáinak megoldását."[2]

A leninizmus a szellemi kultúrát mint *sokrétű* és *változatos társadalmi jelenséget* fogja fel, amelyet a társadalom szellemi igényei, intellektuális, erkölcsi és esztétikai szükségletei, az osztályok, társadalmi csoportok és egyének gyakorlati igényei hívnak életre, és amelyre szüksége van az embernek a világ megismeréséhez, birtokbavételéhez, megváltoztatásához és tökéletesítéséhez.

Mint tudjuk, maga a „kultúra" fogalma az emberek alkotótevékenysége eredményeképpen létrejövő anyagi és szellemi értékek összességével függ össze. Ha az alkotótevékenység eredményeit akarják jellemezni, általában megkülönböztetik a szellemi kultúrát mint a szellemi értékek (eszmék, művészi ábrázolások, erkölcsi normák stb.) összességét, és az anyagi kultúrát mint az anyagi értékek összességét.

Azzal a fölöttébb ködös polgári felfogással szemben, mely szerint a kultúra az eszméket és érzelmeket elrendező rendszer vagy „az ismeretek képernyője", a kívülről érkező információk sajátos felvevője, a marxizmus azt vallja, hogy a kultúra a természet és az emberi viszonyok átalakítására irányuló alkotó, teremtő tevékenység, amelynek eredménye egyrészt az anyagi és

[2] Az SZKP XXIV. kongresszusa. 121. old.

szellemi értékek állandó gyarapodása, másrészt az összes lényegi emberi erők tökéletesedése.

A *szellemi kultúrának*, bonyolult társadalmi jelenség lévén, számos jellemzője van: a szellemi értékek történelmileg konkrétan fejlődő rendszere, amely a lényege szerint társadalmi jelentőségű emberi alkotótevékenység folyamatát tükrözi; az emberi viszonyok meghatározott formájának és színvonalának kifejezése, a társadalom eszmei, ideológiai és erkölcsi légkörének nagyon pontos és megbízható mutatója és szabályozója; az új társadalmi lét és tudat kialakításának fontos tényezője.

Az ember kultúra iránti szükséglete határtalan és kiirthatatlan. Ezért a szellemi kultúra egyik legfontosabb rendeltetése a szocialista társadalomban az, hogy az emberi energia forrásául szolgáljon, támogassa és fejlessze a történelmi optimizmus és célratörés érzését, fokozza az emberben az aktív életkedvet, emeljen fel minden embert a forradalmár szintjére.

A fejlett szocializmusban a szellemi kultúra a közéleti cselekvés és a társadalmi tökéletesedés nagy és hatékony ösztönzője; lévén az emberi alkotótevékenység fegyvertára, ez mozgósítja az embert cselekvésre, harcra, alkotásra.

A fejlett szocializmus a társadalomnak olyan eszmei és kulturális egységét tételezi fel, amely kifejezi valamennyi osztály, társadalmi csoport, nemzet és nemzetiség szellemi együttműködésének magas színvonalát, a lakosság egyes rétegei elmaradottságának leküzdését. Ez biztosítja a szellemi élet valamennyi szférájának magas színvonalát és gyors fejlődési ütemét a szocialista kulturális forradalom, a tudományos-technikai haladás vívmányainak és a szocialista életmód előnyeinek sokoldalú kihasználása alapján.

A marxizmus–leninizmus klasszikusai többször hangsúlyozták, hogy a társadalmi forradalom összefügg a nép szellemi felszabadításával, ami a szocialista és a kommunista társadalom felépítésének egyik legfontosabb összetevője. A *kulturális forradalom* jelentősége e

fogalom lenini értelmében abban áll, hogy miközben átalakítja a társadalom kulturális-erkölcsi légkörét, minőségileg megváltoztatja szellemi életének struktúráját, széles körű lehetőségeket tár fel a kommunista típusú szellemi termelésre és a szocialista ideológia meghonosítására. A szocialista kulturális forradalom ezért objektív, történelmileg törvényszerű láncszeme annak a forradalmi folyamatnak, amelynek során az emberiség áttér a kapitalizmusról az új társadalmi-gazdasági formára, soha nem látott átalakulások történnek az emberek millióinak szellemi életében, és a kulturális haladás a tömegek tudatos, aktív alkotótevékenységének műve lesz.

A kulturális forradalom, Lenin szemléletes kifejezésével élve, a néptömegek „viharos, tavaszi áradásként hömpölygő, medréből kicsapó" rohama a tudás, a kultúra felé, tudatos törekvésük a szellemi élet fellendítésére.[3] Ez talán éppolyan nehéz és bonyolult, éppolyan döntő fordulat kezdete volt, mint maga a társadalmi forradalom, mert ezzel kezdődött meg az embernek önmaga, saját megcsontosodottsága és elmaradottsága feletti eljövendő győzelme.

A kulturális forradalom óriási méretű, valóban globális esemény, Lenin szavaival szólva: „egész történelmi korszak". Ezért mélységesen tévednek azok, akik a népművelési intézkedések kereteire vagy az újonnan megnyitott klubok számára korlátozzák és szűkítik le. A Lenin által tudományosan megalapozott kulturális forradalom bonyolult társadalmi jelenség, amely a szocializmus szellemi életének minden fontosabb szféráját felöleli. A tömegek társadalmi alkotótevékenységének, sokrétű öntevékenységének aktivizálására irányul a társadalmi élet valamennyi szférájában, hogy a kulturális-történelmi haladás aktív és tudatos szubjektumává váljanak. Célja a szocialista kultúra létrehozása és birtokbavétele, a tömegek magas színvonalú műveltsé-

[3] *Lenin* Összes Művei. 36. köt. Budapest 1971. 187. old.

ge, a leghaladóbb tudományos ideológia elterjesztése az egész nép körében, a szocialista életmód kialakítása és meghonosítása.

A kulturális forradalom egyesíti a múlt haladó, humanista nemzeti hagyományait, a szocialista korszak előremutató internacionalista eszméivel, és azt a célt tűzi maga elé, hogy kialakítsa az új típusú személyiséget és a szocializmus korának megfelelő emberi kapcsolatokat. Létrehozta a szükséges előfeltételeket, és a legtágabb lehetőségeket nyitotta az emberi élet szellemi gazdagodására és az emberek közötti új minőségű kapcsolatok meghonosítására. Az, hogy a kulturális forradalmat a Szovjetunióban és a többi szocialista országban sikerült megvalósítani, a szocializmus valóban kimeríthetetlen lehetőségeiről tanúskodik. Ez nyitotta meg a legjobb utat a szocialista szellemi értékek megteremtéséhez, ez alapozta meg a kommunista civilizációt.

A fejlett szocializmusban a kulturális forradalmat új vonások és sajátosságok; új törvényszerűségek jellemzik, amelyek teljes fényükben a befejező szakaszában mutatkoznak meg. Különös jelentősége van a szellemi élet internacionalizálódásának, a kultúra internacionális vonásai kialakulásának, a magasrendű szellemi értékeket megteremtő és elterjesztő szellemi termelés tökéletesedésének. Általánosabbá válik a szocialista tudatosság, a tudományos világnézet minden dolgozó személyes világfelfogása és meggyőződése lesz. Az új ember kialakulásának folyamata, amely az emberiség évszázados álmát valósítja meg, számos komoly kulturális és erkölcsi problémát vet fel a kultúrának és a kommunista erkölcsnek a két világ ideológiai harcában játszott megnövekvő szerepével kapcsolatban. A kulturális forradalom az egyik hatékony útja annak, hogy a kibontakozó tudományos-technikai forradalmat szervesen összekapcsolják a szocializmus előnyeivel. A kulturális és a tudományos-technikai forradalom kölcsönhatása gazdagítja a szocialista szellemi értékeket, a művelő-

dést, a tudományt és a művészetet, humanizálja a társadalom szellemi világát, magasabb szintre emeli az ember intellektuális tulajdonságait, tökéletesíti és gazdagítja szellemi életét és társadalmi magatartását. Ilyen körülmények között a kultúra a személyiség sokoldalú fejlődésének fontos társadalmi mechanizmusává válik.

A szocialista forradalom első éveiben írta a kiváló történész, M. N. Pokrovszkij: „Mezítláb járunk, de az Ermitázs a forradalom alatt és a forradalom eredményeképpen a Louvre és a Vatikán után a világ harmadik legnagyobb gyűjteményévé válik... Egyszer még emlékművet fognak állítani az orosz proletárnak a Tudományos Akadémia és a Művészetek Akadémiája előtt is, mert ő, akit nehéz múltja oly messze vetett a tudománytól és művészettől, aki, úgy tetszett, teljesen idegenül állt velük szemben, a kritikus percekben nem hagyta elpusztítani ezeket a nálunk melegházi, ritka növényeket, és miközben ő maga fázott és éhezett, azokat melengette és felnevelte a jövő nemzedékek számára."

A szocialista kultúra minden szálával a munkásosztályhoz, a kommunista eszmények meghonosításáért vívott harcához kötődik. A munkásosztály a társadalmi és a kulturális haladás fő mozgatóereje. Annak az osztálynak a tevékenysége, amely – mint Marx mondta – „méhében hordja az emberiség megújhodását", a világot átalakító társadalmi alkotótevékenység igazi forradalmi formája. A proletariátus következetesen forradalmi osztály, amely széleslátókörűen gondolkodik és tevékenykedik, mentes a korlátoltságtól, az önzéstől, az érdekek szűkösségétől, hűséges minden dolgozó szolgálatának nemes ügyéhez. Éppen ez határozza meg a szellemi kultúra új, szocialista tartalmát, jellegét és irányát.

A szocialista kultúra sikeres fejlődésének garanciája a történelemben az első győztes szocialista osztály, *a munkásosztály vezető szerepe*. A magasfokú tudatosság és szervezettség, az eszmei szilárdság és a fegyelem, az

alapvető céloknak és a harc eszközeinek világosan látása – a munkásosztály mindeme tulajdonságai magas színvonalú politikai kultúrájának jelei. Miután a szocializmus évei alatt művelt osztállyá vált (hazánkban a munkások 67,9%-ának van felső, illetve középfokú képzettsége), tudatos tevékenységében az emberiség által létrehozott szellemi értékekre támaszkodik, felhasználja az emberi gondolkodás kincseit, a tudomány, a technika, az irodalom és a művészet eredményeit az új élet építéséhez. Mindez lehetővé teszi a tudományos-technikai haladás meggyorsítását és a fizikai, illetve szellemi munkát végző emberek közti különbségek fokozatos leküzdését.

A politikai kultúrát mint a szocializmus szellemi életének fontos jelenségét a kommunista párt alakítja ki. Lenin amikor megfogalmazta a politikai kultúra tételét, nemcsak eszmei és erkölcsi irányzatosságát hangsúlyozta, hanem társadalmi szerepét is az emberek állampolgári öntudatának formálásában: „A politikai kultúrának... az a célja – mutatott rá Lenin –, hogy igazi kommunistákat neveljen, akik képesek legyőzni a hazugságot, az előítéleteket, és segíteni a dolgozó tömegeknek abban, hogy legyőzzék a régi rendet, és tőkések nélkül, kizsákmányolók nélkül, földbirtokosok nélkül folytassák az államépítést."[4] Ily módon a politikai kultúra a legközvetlenebbül összefügg a dolgozóknak a szocialista társadalom irányításában való aktív részvételével, az „államépítés" képességével. *A politikai kultúra a magasrendű forradalmi eszményeknek és annak az aktív társadalmi cselekvésnek a szintézise, amely létrehozza az emberiség történetében új korszakot jelző értékeket.*

A magasfokú politikai kultúra lehetővé teszi a munkásosztály számára, hogy józanul és kritikusan értékelje az álforradalmi frázisokat, amelyek az emberi civilizáció főútvonaláról zsákutcába téríthetik. A munkásosztály kulturális küldetése abban nyilvánul meg, hogy a

[4] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. Budapest 1974. 328. old.

szellemi élet forradalmi átalakítását a szovjethatalom első éveitől kezdve a világkultúra nagyszerű értékeit elsajátítva és aktív társadalmi alkotótevékenysége közben tovább gazdagítva végzi. A munkásosztály mélységesen érdekelve van a kommunizmus felépítéséhez szükséges kultúra elsajátításában.

Mint tudjuk, a kulturális forradalomról szóló lenini tanítás összeegyeztethetetlen a „durva kommunizmussal", amely, mint Marx mondta, tagadja az egyént, s amelynek korlátolt rendszabályai a kultúra és a civilizáció egész világának elvont tagadásából következnek, s csupán „a nivellálás vágyát" fejezik ki. A lenini tanítástól mélységesen idegenek a kínai „proletár kulturális forradalom" kispolgári elképzelései is, amelyek megtagadják a klasszikus örökséget és a haladó világkultúrát, és az egyén szellemi életének a legalsó szinten való szabványosítására és nivellálására vezetnek.

A szellemi értékek felvirágzása felé

A marxista–leninista pártok erélyesen fellépnek az ultrabalos próbálkozások ellen, hogy elszigeteljék a dolgozókat az emberiség anyagi és szellemi kultúrájának vívmányaitól, leleplezik azokat a politikai vulgarizálókat, akik semmibe veszik a múltbeli és a mai világkultúra haladó, egyetemes emberi jelentőségű eredményeit, és következetesen síkra szállnak amellett a marxista tétel mellett, hogy csak a munkásosztály és az általa teremtett társadalom olyan hatékony történelmi erő, amely megőrzi és alkotóan, kritikusan felhasználja az új, szocialista talajon mindazokat az értékeket, amelyeket a megelőző civilizációk létrehoztak.

A klasszikus értékek nem kopnak, nem avulnak el, hanem állandóan megsokszorozzák a társadalom szellemi gazdagságát. A kommunista párt a szovjet kultúra megteremtését mindig úgy tekintette, mint az egyete-

mes szocialista világkultúra fejlődésének alkotórészét, amely megőrzi mindazt az értékeset, amit az egyes nemzeti kultúrák klasszikus öröksége magában foglal, mindazt, ami az igazság és a társadalmi igazságosság eszméit hordozza, amit áthat az emberi boldogságba, a jóság és a bátor, forradalmi szellem erejébe vetett hit.

A szocialista társadalomban a kultúra klasszikusai eleven kortársak, akik közel állnak hozzánk eszményeikkel és hervadhatatlan alkotásaikkal, melyek a bátorságot és a szabadságot, az igazságos küzdelem boldogságát, az ember magasrendű elhivatottságát hirdetik. A klasszikusok legnagyobb értéke az, hogy miközben az igazság és a szépség, a gondolat és az érzelem ötvözetét nyújtják, teremtő munkára lelkesítik az embert a társadalom átalakítása és az élet megújítása nevében, erőssé és hajlíthatatlanná teszik az értelem és az emberi méltóság védelmében, megtanítják szeretni a hazát és az egész emberiséget.

A kulturális forradalom során a klasszikusokat „friss és mai szemmel" újraolvassuk. Új életre kelnek, új lélegzethez jutnak. Egy kőzismert példa arra, hogy a munkások miként őrizték meg és fejlesztették a kulturális örökséget: a szovjethatalom első éveiben a Közoktatásügyi Népbiztosság 250 öntevékeny színjátszó kört vizsgált meg az ország iparvállalatainál. És kitűnt, hogy a munkások főleg Molière-t, Schillert, Hauptmannt, Szophoklészt, Shawt, Osztrovszkijt és Gorkijt játszottak, elutasították a konjunkturális „színdarabgyárosokat".

A szocializmusra *a kulturális örökség osztályszempontú megközelítése* jellemző. A szellemi értékek rendszerében éppen azt használják fel belőle, ami eszmeileg, szellemileg gazdagítja a dolgozókat. A múlt haladó kultúráját öröklő szocialista társadalom tudatosan leválasztja az örökségről a kizsákmányoló osztályok reakciós kultúráját, félresöpri azt, ami idegen és ellentétes a kulturális haladással, fellép a múltnak az egyházi és feudális hagyományok szellemében való idealizálásával szem-

ben, ami kárára volna a dolgozók hazafias és internacionalista öntudatra nevelésének.

A kultúra nem élhet és fejlődhet a hagyományok nélkül. A társadalmi tudatot gazdagító haladó hagyományokra nemcsak az államnak, a nemzetnek vagy az osztálynak van szüksége, hanem minden egyes családnak is mint a társadalom elemi sejtjének.

A szocialista kultúra hűséges a haladó hagyományokhoz, támaszkodik rájuk, ápolja őket az emberek tudatában és a társadalom gyakorlatában. H. G. Wells amikor látta, hogy az éhező fiatal szovjet köztársaságban százak dolgoznak a világirodalom legjobb klasszikus műveinek lefordításán, azt írta, hogy „az általuk lefordított könyveket ki fogják nyomtatni, és az új Oroszországnak olyan átfogó képe lesz a világirodalomról, mint egyetlen más népnek sem".

Sajnos, az életben olyan emberekkel is találkozunk, akik nem ismerik a kultúra végtelenül gazdag értékeit, nem ismerik az emberi civilizáció történetét, akikből gyakran előbukkan az önelégült műveletlenség, lenézés elődeikkel szemben. Azt hiszik, hogy a világkultúra csúcsa a mai komfortos köznapi élet, és komolyan meg vannak győződve róla, hogy minden tekintetben meghaladták elődeiket. Fogalmuk sincs arról, hogy például vízvezetéket már ezer évvel ezelőtt készítettek, és a görög szobrászat gyöngyszemeit egyelőre még senki sem szárnyalta túl.

A kultúra fejlődésének általános törvényszerűségeihez hozzá kell számítani a fejlett szocializmusban *a kultúra relatív önállóságának és aktivitásának növekedését.* A szellemi kultúra új, hatalmas és erőteljes ösztönzőkre lel fejlődéséhez és gazdagodásához. Ezért újszerűen vetődik fel a szellemi kultúra társadalmi helyének kérdése, fokozódik a gazdasági és társadalmi-politikai légkör függése a kultúra eredményeinek felhasználásától.

Marx a jövő társadalmáról szólva hangsúlyozta, hogy gazdagságának fő mértéke maga az ember lesz, az ember alkotóképességeinek kifejlődése. A társadalmi

fejlődés mai szintje ezeket a problémákat az eleven gyakorlat szférájában veti fel, ugyanis az érett szocializmusban a kulturális haladás az ember fejlődésével, aktivitásával és szervezettségével, tudományos ismereteivel függ össze. Éppen ez a kulturális haladás tartalma, ami nélkül nem haladhat tovább a társadalom a kommunizmus felé.

A kulturális haladást nem lehet csupán szűk felvilágosítói szemszögből, mint társadalmilag semleges jelenséget felfogni, lévén a társadalmi fejlődés összefolyamatának egyik láncszeme és az emberi élettevékenység fontos iránya. Nemcsak kapcsolatban van a társadalmi haladással, hanem közvetlenül függ tőle. És bármilyen ditirambusokat zengjenek is a szellemi kultúráról a polgári kulturulógusok, az sohasem volt a társadalom előtt álló feladatok megoldásának egyetlen, még kevésbé alapvető és meghatározó feltétele.

A marxizmus, amikor hangsúlyozza a kultúra jelentőségét a társadalom életében, a kultúrát nem elvontan, hanem a társadalmi valósággal, az emberrel és a szocialista társadalmi viszonyokkal szoros összefüggésben szemléli. Lenin nemegyszer rámutatott, hogy a szocialista kultúra fejlődésének elengedhetetlen feltétele, hogy az életadta tapasztalatokhoz, az eleven gyakorlathoz forduljon.

A szocialista kulturális haladás objektíve elkerülhetetlen, célratörő mozgás a szellemi termelés új struktúrája és a kultúrának olyan új történelmi típusa felé, amely biztosítja az egyén sokoldalú és harmonikus fejlődését, gazdagítja a társadalom szellemi potenciálját, elősegíti minden egyes ember intellektuális, erkölcsi, esztétikai kibontakozását. Ezért fontos mutatója az egyén intellektuális fejlődési foka, szellemi szabadságának növekedése, tevékenységének aktív, alkotó jellege.

A kulturális haladás ékes bizonyítékai a szellemi életben bekövetkező minőségi változások, amelyek az egyén sokoldalú fejlődését szolgáló magasrendű intellektuális, esztétikai és erkölcsi értékek létrehozására

irányulnak. Különös jelentőségre tesznek szert a kultúra ideológiai hatékonyságával kapcsolatos kérdések. Ezt részben az egyre növekvő szerep indokolja, amelyet a kultúra a nép kommunista nevelésében betölt, részben pedig a polgári és a revizionista ideológiával szembeni harc feladatai.

A kultúra és az ideológia kölcsönhatásával kapcsolatos problémákat Lenin elméletileg teljes mélységükben feltárta, és nemegyszer tiltakozott az ideológia és a kultúra azonosítása ellen, éppúgy, mint szembeállításuk ellen. Az első, vagyis az azonosításuk a szocializmusnak azoktól a meghamisítóitól származik, akik szélsőséges baloldaliságukban tagadják a kulturális haladás mindennemű specifikumát, formáinak változatosságát és tartalmának gazdagságát, nivellálják a kulturális alkotótevékenységet, lebecsülik a tömegek alkotó szerepét stb. A másik álláspont, a szembeállítás azoktól a jobboldali opportunista elemektől ered, akik – közvetlenül kapcsolódva a polgári ideológiához – a kultúrát ideológiai szempontból a társadalmi élet fejlődésének semleges szférájaként tartják számon, amelytől idegenek az osztályok társadalmi törekvései, amely nem egyeztethető össze a társadalmi és politikai harc semmilyen formájával, és el van szigetelve a pártirányítástól.

Lenin szerint az ideológia nem helyettesíti az egész szellemi kultúrát, de annak magja, legfontosabb összetevője, amely történelmi és osztályorientációt ad a kultúrának, meghatározza irányát, kitűzi számára a kommunista célokat. Amikor a polgári tudósok a kultúra „dezideologizálása" mellett kardoskodnak, a valóságban arra törekszenek, hogy a kultúrát a polgári ideológia hálójába fogják. Az ilyen mellébeszélés egyik mintapéldája az „egységes kultúra" divatos elmélete, amely a polgári kultúra osztályjellegét, ideológiai lényegét hivatott elkendőzni. Elmélkedéseik alapgondolata abban kulminál, hogy „nincs arisztokrata, burzsoá, proletár stb. kultúra, egyszerűen csak emberi kul-

túra van".[5] „Európa kulturális tekintetben egységes: az európai kultúrának ez az egysége történelmi tény."[6]

A szocialista társadalomban a szellemi kultúra nem fejlődhet eredményesen a marxista ideológiától, a kommunista világnézettől függetlenül. A kommunista pártosság elvét, a nép érdekeinek szem előtt tartását pártunk következetesen és kompromisszumok nélkül követi. A kultúra területén dolgozók pártossága ebben az értelemben mindenekelőtt a marxizmus–leninizmus tudományos ideológiájához való viszonyuk, ennek az ideológiának tudatos elsajátítása, az alkotómunka tudatos eszmei alapjává tétele.

A fejlett szocializmus dinamikus társadalom, amely a kulturális haladás problémáit *a szellemi kultúra valamennyi szférájának szakadatlan fejlődése* közepette oldja meg. Ez a kultúra terjesztésére szolgáló eszközök állandó tökéletesítését igényli, különösen a tömegtájékoztatás és propaganda eszközeiét. Televíziónknak már óriási nézőközönsége van: az ország lakosságának több mint 70%-a. 1972-ben az újságok napi példányszáma 151 millió volt, a folyóiratoké több mint 165 millió. Az időszaki sajtó, a rádió és a televízió arra hivatott, hogy ügyesen és tapintatosan, módszeresen és állandóan fejlessze a tömegek szellemi igényeit, propagálja a valódi szellemi értékeket, milliókhoz és minden egyes emberhez juttassa el a magasrendű kultúrát.

Hazánkban és a testvéri szocialista országokban nagy figyelmet fordítanak a közoktatás szocialista rendszerének tökéletesítésére. Tíz év alatt (1960-tól 1969-ig) a közoktatásra fordított egy főre jutó évi összeg több mint kétszeresére (45,3 rubelról 98,8 rubelra) nőtt. A szovjethatalom évei alatt csak a közép- és felsőfokú szakiskolák körülbelül 28 millió szakembert képeztek ki, s közülük kb. 11 millió a felsőfokú képzettsé-

[5] *P. Chonchard:* Travail et loisirs. Maison 1967. 21. old.

[6] *W. Hallstein:* Europaische Kultur und europaische Politik. Basel 1967. 1. sz. 57. old.

gűek száma. A közoktatási rendszer, a szocialista kultúra e fontos intézménye már a szovjethatalom első napjaiban azt a feladatot kapta, hogy neveljen új szellemi arculattal rendelkező embereket, akik kommunista meggyőződésűek, kommunista erkölcsi tulajdonságokkal bírnak és sokoldalúan fejlettek a mindennapi munkában és a társadalmi ügyek intézésében szükséges képességeik.

A számok arról tanúskodnak, hogyan szűnnek meg az egyes társadalmi rétegek és nemzetek műveltségi szintjében meglevő különbségek. 1939-ben az értelmiségi dolgozók és alkalmazottak között a felső- és középfokú képzettségűek aránya 6,4-szer volt nagyobb, mint a munkások között, és 30-szor nagyobb, mint a kolhozparasztok között. 1959-ben ez a szakadék 2,3-szeresre csökkent a munkások és 4-szeresre a kolhozparasztok között. 1973-ban pedig már csak másfélszeres, illetve 2,1-szeres volt az arány. Ez a tendencia a különböző társadalmi csoportok és osztályok műveltségi színvonalának kiegyenlítődéséről tanúskodik. Ugyanezt figyelhetjük meg a városi és a falusi lakosság iskolázottságára vonatkozó adatok elemzésénél. 1970-ben a városi lakosság körében a közép- és felsőfokú képzettséggel rendelkezők aránya a dolgozóknak több mint háromnegyedét, falun pedig több mint a felét tette ki. Jelentősen közeledett egymáshoz a lakosság műveltségi színvonala valamennyi szövetségi köztársaságban.

A párt Központi Bizottsága és a szovjet kormány az SZKP XXIV. kongresszusa után számos határozatot, illetve rendeletet hozott az ifjúság általános középfokú oktatására való áttérés befejezésére és az általános iskola továbbfejlesztésére, a szakoktatási rendszer továbbfejlesztésére, a felsőoktatás további tökéletesítésére, a falusi általános iskolák munkakörülményeinek további javítására. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa VIII. ülésszakának VI. ülésén törvényt hoztak a Szovjetunió és a szövetségi köztársaságok közoktatásáról. Mindez arról tanúskodik, hogy a párt és a kormány igen nagy

figyelmet szentel a közoktatás kérdéseinek a kommunizmus építése közben.

Az utóbbi évtizedekben gyorsan fejlődött a Szovjetunióban a tudomány. A tudományos dolgozók és a tudományos segédszemélyzet összlétszáma 1942-től 1972-ig több mint tízszeresére nőtt. Ma több mint egymillió tudományos dolgozónk van, köztük 297 600 a tudományok doktora, illetve kandidátus. A világ minden negyedik tudósa szovjet tudós. A tudományos dolgozók és a tudományos segédszemélyzet összlétszáma elérte a népgazdaságban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak létszámának 3,5%-át. Hazánkban több mint ötezer tudományos kutatóközpont van. Az állami költségvetésből és egyéb forrásokból 1971-ben 13 milliárd rubelt fordítottak a tudományra, több mint negyvenszer annyit, mint a háború előtt.

Így valósul meg magának „az emberi lényegnek" a forradalmi átalakítása, a sokoldalúan fejlett emberek képzése, akik, mint Marx írta, el tudnak igazodni a termelés egész rendszerében. Teljesen nyilvánvaló, hogy ez mindenekelőtt azt jelenti – mint Lenin hangsúlyozta –, hogy a közügyek irányításába mindenkit be kell vonni, mindenki köteles elsajátítani a munka kultúráját és az irányítás kultúráját. Ily módon „magának az embernek a termeléséről" van szó, az ember intellektuális, erkölcsi, eszmei színvonalának szakadatlan növeléséről, az egyén sokoldalú fejlődésének lényegében végtelen, de minden ízében alaposan átgondolt, okos és ami a fő, a kommunizmus építése általános stratégiáját figyelembe vevő folyamatáról.

A fejlett szocializmus kultúrájának fő vonásai

A szovjet társadalom figyelmét ma az új, minőségileg magasabb rendű kulturális értékek létrehozására, a tudomány további fellendítésére, az irodalom és a művé-

szet eszmei és művészi felvirágzására koncentrálja. Különleges hely illeti meg a kultúra terjesztésének szocialista rendszerét. A párt terveiben szerepel a kultúra anyagi-technikai bázisának erősítése, a közép- és felsőfokú oktatás további javítása, a közművelődési intézmények állami és társadalmi rendszerének bővítése. A fejlett szocializmus kultúrája fő vonásainak elemzésénél figyelembe kell venni a társadalom élete különböző oldalainak, gazdasági, társadalompolitikai és szellemi oldalának szoros kapcsolatát és összhangját, a társadalom szellemi élete valamennyi szférájának fejlettségi fokát. Melyek ezek a fő vonások?

1. A fejlett szocializmust *a kulturális haladás minőségileg új foka* jellemzi: a társadalom belép a kulturális forradalom befejező szakaszába, amelynek feladata, hogy biztosítson minden szükséges feltételt az új ember kialakításához és a kommunizmus győzelméhez a szellemi szférában.

2. A kultúra fontos szerephez jut a társadalmi termelés tudományos-technikai színvonalának emelésében, a társadalom gazdasági és politikai fejlesztésében. Létrejön *a társadalom kulturális szervezetének új rendszere*, amelyet komplex tudományos módszerrel irányítanak, és amely az új, kommunista személyiség kialakítását célzó társadalmi funkciók széles körét tölti be. A kultúra valamennyi szférájának hatása alatt alakul ki a társadalmilag aktív, kulturált munkára és a társadalmi élettevékenység legkülönbözőbb szféráiban tudományos gondolkodásra és alkotótevékenységre képes, a társadalom ügyeiben személyes állampolgári felelősségérzettel részt vevő és saját életpályáját ezzel összhangban kialakító személyiség.

3. A társadalom eszmei egysége alapján létrejön *az emberek minőségileg új kulturális közössége*, amely a társadalmi egyöntetűség fokozódása mellett fejlődik.

4. Megnő a párt vezető és irányító szerepe a szocialista szellemi és erkölcsi értékek létrehozásában, amelyek – mint Lenin írta – az óriási erőt képviselő megszo-

kás és rutin elleni harcban erősödnek meg. *A párt szerepének növekedése a kultúra fejlesztésében az érett szocializmus intellektuális életének legfontosabb kritériuma és objektív törvényszerűsége.*

5. Elmélyül a kulturális élet internacionális tartalma, *a szellemi kultúra valamennyi szférájának internacionalizálódása* a testvéri nemzeti kultúrák felvirágzása és egymáshoz való közeledése alapján; ez a folyamat átfogó nemzetközi jellegre tesz szert, és fokozatosan felöleli számos szocialista állam kulturális régióit.

6. A fejlett szocializmusban létrejön *a kultúra szilárd anyagi bázisa,* amelynek alapján a tudományos-technikai forradalom vívmányai szervesen egyesülnek a szocialista kultúrával.

7. *Véglegesen győz a szellemi termelés szocialista típusa,* amely felöleli a szellemi értékek termelésének, elosztásának és cseréjének valamennyi szféráját az egész társadalomban, és biztosítja a kedvező lehetőségeket és feltételeket az emberek szellemi igényeinek legteljesebb, változatos és differenciált kielégítéséhez.

8. A szocialista fejlődés követelményeivel és a tudományos-technikai forradalom méreteivel összhangban *tökéletesedik az oktatási rendszer, jelentősen nő a nép iskolázottsága,* megvalósul a szellemi értékek széles körű, tervszerű terjesztése, a városi és falusi lakosságnak és az ország valamennyi régiójának kulturális színvonala fokozatosan kiegyenlítődik, közelebb kerül egymáshoz a szellemi és a fizikai munka.

9. Létrejön *az emberi kapcsolatok új, szocialista kultúrája;* e kapcsolatok egyik hatékony eszköze a szellemi kultúra; a társadalom új kulturális-erkölcsi légkörre tesz szert az egységes szocialista életmód és az egységes szocialista tudat alapján.

10. Megnő a szellemi kultúrának mint *az emberek erkölcsi és esztétikai nevelése fontos és hatékony eszközének* szerepe; az emberekben kialakul az igazi humanista élvezetekre való képesség. Az alkotó munkával, elvtársi kapcsolatokkal, kultúrával telített élet élvezete a fejlett szo-

cializmus egyik legnagyobb társadalmi vívmánya és a szocialista személyiség kulturális fejlődésének fő iránya. A szocialista embertől idegen az aszkétizmus és az önmegtagadás. Marx nem egyszer tett egyenlőségjelet a „kulturált" és az „élvezni képes" fogalmai közé, hangsúlyozva, hogy az élvezetre való képesség a legszorosabb kapcsolatban van „a társadalmi ember összes tulajdonságainak kultúrájával".[7]

Ezek a fejlett szocializmus vonásai a kultúra szférájában. Lehet változtatni a sorrenden, de a fő az, hogy szoros dialektikus kapcsolatukban és összefüggésükben kell felfogni őket, nem elszigetelten, elszakítva egymástól, hanem valamennyit együtt, tekintetbe véve azt is, hogy különbözőképpen nyilvánulnak meg különböző konkrét körülmények között, és legteljesebben azoknak a negatív jelenségeknek és ellentmondásoknak a leküzdése közben tárulnak fel, amelyektől nem mentes a fejlett szocializmus sem.

Társadalmunkban a szellemi kultúra a közvélemény érdeklődésének és figyelmének tárgya. Oly dinamikusan fejlődik, hogy megelőzi az emberi tevékenység sok ágazatát és nagy társadalmi hatóerőt képvisel. A kultúrának a szocializmus életében betöltött növekvő szerepére felhívta a figyelmet az SZKP XXIV. kongresszusa, utal rá előadásaiban és felszólalásaiban az SZKP KB főtitkára, Leonyid Brezsnyev is.

A szellemi kultúra tanulmányozásának időszerűsége, a szellemi élet kérdéseinek komplexuma iránti növekvő érdeklődés jelentős mértékben azzal magyarázható, hogy ezek a kérdések szervesen összefüggnek a kommunizmus társadalmi eszményével, fejlődésünk legfőbb céljaival.

Mivel a kultúrának fontos szerepe van az új ember kialakításában, s mivel tanulmányozni kell a struktúráját, ki kell dolgozni elméleti elveit és az egyes történelmi korszakokban érvényesülő sajátosságait, létrejött

[7] Lásd *Marx–Engels* Művei. 46/I. köt. 298. old.

egy új és önálló tudományos kutatási irány: a kultúra marxista–leninista elmélete, amelynek tárgya a szellemi kultúra mint bonyolult és sokrétű társadalmi jelenség, mely az emberi élettevékenység fontos szféráját tükrözi.

Lenin a marxizmust továbbfejlesztve megalkotta a kultúra összefüggő, tudományos elméletét. A kultúrát igen alkalmas területnek tartotta a forradalmi tevékenység, a nép szellemi életének gazdagítása számára. Tudományosan elemezte az osztálykultúrák harcát, felfedte a polgári civilizáció értékeinek devalválódását, és bebizonyította, hogy a szocialista kultúra kialakításának folyamata a világ forradalmi megváltoztatásának egyik összetevője. A kulturális haladás lenini koncepciója a dolgozókat aktív, alkotó intellektuális erőnek tekinti, nemcsak arra tartva képesnek őket, hogy birtokba vegyék a társadalom valamennyi szellemi értékét, hanem arra is, hogy gazdagítsák kincstárát. Lenin magukban az életfolyamatokban, az új társadalmi erők történelmi színrelépésében látta a szocialista kultúra felvirágzásának alapját. Elméletileg megalapozta a szocialista kulturális forradalom szükségszerűségét, feltárta tartalmát és céljait, és mint a világon az első szocialista állam megalapítója irányította az új kultúra gyakorlati kialakításának nagyszabású folyamatát.

A kommunizmus építésének mai szakasza megköveteli, hogy a szocialista kultúrát komplex módon kutassuk, mint olyan folyamatot, melynek során a dolgozók alkotóan elsajátítják az emberiség által felhalmozott szellemi értékeket, s tovább gazdagítják ezeket, a kulturális értékek létrehozása, elosztása, cseréje és fogyasztása szocialista elvei alapján. A fejlett szocializmus szellemi élete az új ember kialakításával kapcsolatos történelmi fontosságú problémákat tár a kultúra elmélete elé. S az, hogy e kultúraelmélet a haladó társadalmi gondolkodás klasszikus műveire támaszkodik, hogy fel van vértezve a marxizmus–leninizmus módszertaná-

val, hagyományaival és forradalmi alkotószellemével, megnöveli gyakorlati jelentőségét.

A marxista kultúratudomány fejlesztése nagyon fontos a párt által napirendre tűzött aktuális ideológiai problémák megoldása szempontjából. Ez a tudomány a kultúra marxista–leninista koncepciójával vértezi fel kádereit, növeli a művészértelmiség eszmei színvonalát, segít a kulturális front dolgozóinak abban, hogy jobban tudatosítsák a konkrét feladatok jelentőségét, amelyeket meg kell oldaniuk a társadalom szellemi átalakításának összfolyamatán belül, hogy megértsék e folyamat egységét és sokféleségét a maga teljességében, relatív önállóságában és a társadalmi élet többi oldalával való szoros kapcsolatában. A kultúra elmélete a szellemi kultúrának mint bonyolult társadalmi jelenségnek, mint valóban funkcionáló folyamatnak a fejlődéstörvényeit kutatva, a különböző kulturális szférák közötti összefüggéseket, a kultúra dinamikájának törvényeit és tendenciáit, tanulmányozza és kidolgozza a kultúra tudományos irányításának szervezeti kérdéseit.

A kultúra marxista teoretikusai Marxnak Feuerbachról szóló közismert tizenegyedik tézisét választják jelszavukul: „A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték; a feladat az, hogy megváltoztassuk."[8]

A kultúra marxista–leninista filozófiája az ember és a társadalom anyagi és szellemi világának megváltoztatására, új kulturális légkörnek és az emberi kapcsolatok új kultúrájának létrehozására irányul.

A szellemi kultúra kutatásának bonyolultságát jelentős mértékben tárgyának sokrétűsége okozza, ezért a filozófia, a tudományos kommunizmus, az esztétika, az etika, a szociológia, a pedagógia és a művészettörténet képviselőinek közös erőfeszítéseire van szükség.

A marxista kultúraelmélet kidolgozása nagymértékben elősegíti a kulturális politika tudományos megala-

[8] *Marx–Engels* Művei. 3. kot. 10. old.

pozását minden szinten, a szellemi értékek állami és társadalmi terjesztési rendszerének tökéletesítését, a maximálisan hatékony közművelődési tevékenység megszervezését. E feladat teljesítése átfogó kutatási program végrehajtását követeli meg, hogy feltárjuk a pozitív tapasztalatokat éppúgy, mint azokat a tényezőket, amelyek negatívan hatnak az új kultúra kialakulására, és ezáltal megkeressük, elemezzük és kidolgozzuk elhárításuk optimális módját.

A szellemi élet kutatása összefügg olyan kérdések megoldásával, mint a kulturális haladás társadalmi következményeinek, a kultúra valamennyi formája potenciális lehetőségeinek tudományos irányítása és előrejelzése a kommunizmus építésének különböző szakaszaiban, a kultúra szerepének és helyének kijelölése az új ember kialakításának egész rendszerében.

II

A szocialista életmód szellemi aspektusai

A szocializmus és kommunizmus építése folyamatában az anyagi és szellemi szférában végbemenő forradalmi változások alapján hazánkban létrejött és eredményesen fejlődik az új, szocialista életforma, amely a marxizmus–leninizmus nemes eszméinek valóságos megtestesülése.

A szocialista életforma a szovjet nép nagyszerű vívmánya, a forradalmi humanizmus eszméi következetes megvalósításának eredménye. Közvetlen célja és eredménye a dolgozó emberek tökéletesedése, szellemi fejlődése. A szocializmus körülményei között politikailag öntudatos emberek fejlődnek ki, akik személyes felelősséget éreznek a társadalom ügyeiért. A múltban nem volt olyan társadalom, amely a szocializmushoz hasonlóan maga elé tűzte és gyakorlatilag megoldotta volna azt a feladatot, hogy történelmileg rövid idő alatt olyan humánus, eszmei-erkölcsi, szellemi atmoszférát teremtsen, amely biztosítja az ember, a társadalmilag aktív személyiség harmonikus fejlődését.

Az SZKP XXV. kongresszusa, amikor a kommunizmus építésének a X. ötéves tervben megoldandó legfontosabb feladatait meghatározta, hangsúlyozta, hogy biztosítani kell „a szocialista életmód következetes fejlesztését".[1] Ugyanakkor a kongresszus a társadalomtu-

[1] Az SZKP XXV. kongresszusának anyagai. Moszkva 1976. 215. old. (oroszul).

dományok terén a tudományos kutatások egyik fő irányaként jelölte meg „a szocialista életmód fejlesztése" elméletének kidolgozását.[2]

Leonyid Brezsnyev az SZKP XXV. kongresszusán, a KB beszámolójában így jellemezte a szovjet életmódot: „Az igazi kollektivizmus és elvtársiasság légköre. Országunk valamennyi nemzetének és népének napról napra erősödő összeforrottsága, barátsága. Az erkölcsi tisztaság, ami erőssé és kitartóvá tesz bennünket. Ezek a mi életformánk világos útjelzői..."[3] Ebben kifejezésre jutnak a szocialista életmód legfontosabb társadalmi, szellemi és erkölcsi vonásai. E meghatározás tudományos jelentősége abban áll, hogy tömöríti a leglényegesebbet és legfontosabbat, ami a mi életmódunkat elválasztja a polgári életmódtól.

Az életmód problémája igen széles körű és sokrétű. A társadalomtudományok valamennyi ágának hozzá kell járulnia a kidolgozásához. Nagy lehetőségek tárulnak fel ezzel kapcsolatban a filozófia tudománya előtt is.

Az „életmód" kategóriája még nincs kellőképpen kidolgozva, minthogy tartalmának sok aspektusát még nem elemezték eléggé elméletileg. Az életmód meghatározásánál a szovjet filozófusok Marxnak és Engelsnek abból az ismert tételéből indulnak ki, hogy a társadalomra fejlődésének minden szakaszában jellemző „az egyének tevékenységének egy meghatározott mikéntje, életük megnyilvánításának egy meghatározott mikéntje, egy meghatározott *életmódjuk*".[4]

Az „életmód egyike azoknak a kategóriáknak, amelyek a társadalomnak mint egésznek az állapotát egy adott történelmi periódusban, meghatározott társadalmi-gazdasági és politikai körülmények között jellemzik. Az életmód kutatása ilyen vagy olyan társadalmi

[2] Uo. 214. old.

[3] Az SZKP XXV. kongresszusa. Budapest 1976. 102. old.

[4] *Marx–Engels* Válogatott Művei. 1. kot. Budapest 1975. 78. old.

keretek közt elősegíti, hogy mélyebben megértsük az adott társadalom szociális természetét, a társadalom alapját képező viszonyokat, ezek konkrét megvalósulását az emberek élettevékenységében, azokat a körülményeket és lehetőségeket, amelyeket a társadalom nyújt az egyén létéhez és fejlődéséhez.

Ahhoz, hogy a „szocialista életmód" fogalmát filozófiailag elemezhessük, fel kell tárnunk tartalmát, változásainak dinamikáját a kommunista társadalmi-gazdasági formáció egészére vonatkozóan is és az emberek élettevékenységének konkrét feltételeire alkalmazva is a kommunista társadalmi-gazdasági formáció fejlődésének különböző szakaszaiban.

Az „életmód" fogalma szoros, bár igen bonyolult, soklépcsős kapcsolatban van a történelmi materializmus olyan alapkategóriájával, mint a termelési mód. Az életmód a fennálló termelési mód, a meglevő termelőerők és termelési viszonyok alapján jön létre. A termelési viszonyok képezik az életmód anyagi alapját. A szocialista életmódot az emberek munkája, társadalmi-politikai aktivitása, mindennapi élete és szellemi kultúrája közötti szoros kapcsolat jellemzi, amely a szocialista termelési mód, a szocialista termelési viszonyok alapján jön létre; a szocialista életmód átfogja az ember élettevékenységének valamennyi fő szféráját.

A polgári filozófusok és szociológusok az életmódon általában egy személy, egy társadalmi csoport és osztály életének munkán kívüli szféráját, a fogyasztás színvonalát értik. Ezzel az értelmezéssel ellentétben a marxisták abból indulnak ki az életmód meghatározásánál, hogy az egyének tevékenységi módja egyidejűleg az életformájuk is, amelyet az emberek anyagi, társadalmi és szellemi léte legfontosabb vonásainak összességeként vizsgálnak. Ezek a vonások a társadalom alapvető osztályainak, csoportjainak, valamint az egyes személyeknek az életfeltételeiben, az emberek élettevékenységének tipikus formáiban és a társadalmi rendszer típusából következő szükségleteik kielégítésében nyilvánul-

nak meg. Végeredményben éppen a társadalmi rendszer típusa határozza meg az életforma genezisének, funkcionálásának és dinamikájának sajátosságát, amelyben tükröződik a társadalom lényege, osztálystruktúrája, alapja és felépítménye (beleértve ennek legfejlettebb szféráit: olyanokat is, mint a filozófiai és esztétikai nézetek, tudományos ismeretek, intézmények stb.), az egyén társadalmi aktivitásának jellemző módjai stb. A társadalom életmódjára nagy hatással vannak még a nemzeti sajátosságok és hagyományok is.

Ha arról beszélünk, hogy milyen jelentősége van az új életmód kialakításában az emberek társadalmi élete különféle oldalainak, hangsúlyozni kell azt az elvi szerepet is, amelyet ebben a folyamatban a szellemi kultúra betölt. Ez a szocialista életmód egyik elengedhetetlen eleme, egyike azoknak a lényeges tényezőknek, amelyek létrejöttét befolyásolják. Maga is beletartozik az életmódba mint annak egyik fontos strukturális összetevője, amely közvetlenül hat mind az egyes egyén, mind az egész társadalom tökéletesedésére. Ezért a szocialista kulturális forradalom, amely az új társadalom megteremtésének elengedhetetlen tényezője, egyszersmind az új, szocialista életmód, a szocialista embertípus kifejlődésének és megerősödésének elengedhetetlen feltétele. Ismeretes, hogy a szocialista forradalom során megváltozik maga az életmód típusa, társadalmi és osztálytermészete, forradalmi úton létrejön és megerősödik az új, szocialista életmód. Lenin az *Inkább kevesebbet, de jobban* című cikkében ezt írta: „Éppen a kultúra kérdését vetem most fel, mert ezekben a dolgokban csak azt szabad elértnek tekintenünk, ami meggyökeresedett a kultúrában, a mindennapi életben, a szokásokban."[5] Itt az a mély gondolat fejeződik ki, hogy a kulturális értékeknek – a tudomány és technika vívmányaitól kezdve a létfeltételek és szokások radikális meg-

5 *Lenin* Összes Művei. Budapest 1975. 45. köt. 388. old.

változtatásáig – a társadalom mindennapi élete részeivé kell válniuk.

A megerősödő szocialista életmód megteremti a szükséges feltételeket ahhoz, hogy a dolgozók hozzájussanak a szellemi értékek egész kincstárához, hogy teljes bonyolultságában elsajátítsák a szellemi kultúrát, és reális lehetőséget nyújt a dolgozók szellemi gazdagodásához, intellektuális, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődéséhez.

A marxisták tehát a kultúrát mint a szocialista életmód fontos és lényeges összetevőjét, mint a társadalom, az egész társadalmi légkör humanizálásának állandó tényezőjét fogják fel, amelynek jelentősége különösen megnő a fejlett szocializmus körülményei között.

A „szellemi termelés", azaz a szellemi kultúra értékeinek befogadása és létrehozása sajátos tevékenységi forma révén valósul meg, amely mindig az emberi személyiség egyik igen fontos tényezője volt és lesz. Csak ezekből a tételekből kiindulva lehet megmagyarázni a szellemi kultúra és a történelmileg konkrét életmód dialektikus kölcsönhatását. Egyrészt meg kell határoznunk, hogy ez utóbbi milyen mértékben függ a szellemi kultúrától, másrészt az életmód hogyan befolyásolja a szellemi kultúra megteremtését és elsajátítását, a kulturális értékek eszmei-esztétikai minőségeinek és ideológiai nevelőhatásának további növelését.

A szellemi kultúra az egyes egyének, társadalmi csoportok, osztályok vonatkozásában mint objektíve adott létezik. Ha azonban befogadják és elsajátítják, azaz „eltárgyiasul" az egyének, társadalmi csoportok, osztályok gyakorlati tevékenységében, akkor ezek élettevékenységének, világnézetének szerves részévé válik, azaz az objektív valóság értelmezésének szubjektíve tudatosult módjává lesz, ami elengedhetetlen a valóság átalakításához. A világnézet alapján a szellemi kultúra az emberek mint társadalmi szubjektumok gyakorlati tevékenységének az elemévé válik.

Minthogy minden emberi tevékenység – mind az

anyagi termelésben, mind a társadalmi élet egyéb szféráiban – többé vagy kevésbé tudatos tevékenység, csak a gazdasági és társadalmi fejlődéssel szerves kapcsolatban mehet végbe az emberi ismeretek, érzelmek kialakulása és gazdagodása – mindazé, amit szellemi kultúrának nevezünk. A társadalmi tevékenységnek anyagi és szellemi tevékenységre való felosztása lehetővé teszi, hogy elkülönítsük a szellemi tevékenység jellemzőinek összességét (rendszerét) és ezek összefüggésének módját. Minthogy a szellemi tevékenység eredményeként társadalmi kulturális értékek jönnek létre, az életmód szellemi aspektusainak elemzése elősegíti, hogy feltárjuk a szellemi értékek különös szerepét a társadalom életében.

A társadalom szellemi élete valóságos, objektíve létező közeg, amely az anyagi feltételekkel együtt meghatározza az egyes egyének életmódját. Ez a közeg a társadalom művelődési intézményeit, az uralkodó ideológiát, a világnézetet, az erkölcsi normákat jelenti. Engels *A munkásosztály helyzete Angliában* című munkájában a gépkorszak előtti proletariátus életmódját elemezve azt írta: „Az akkori angol ipari munkások... zárkózottan és visszavonultan [éltek], minden szellemi tevékenység nélkül, anélkul, hogy életviszonyaikban erősebb ingadozások volnának." Hangsúlyozva, hogy „szellemileg holtak voltak", ezt „kétségtelenül igen romantikus és kedélyes, de az emberhez méltatlan életmód"-nak nevezte.[6] Számunkra itt Engelsnek az a gondolata fontos, hogy az intenzív és magasrendű szellemi tevékenység nélküli életmód üressé válik és megalázza az embert.

A szocialista életmód szellemi aspektusainak vizsgálata elősegíti, hogy megvilágítsuk az életmód bonyolult fogalmának számos fontos mozzanatát. Szellemi vetületeinek elemzéséhez meg kell határozni a tevékenység azon jellemzőit, a társadalmi lét érték-normatív szféra-

[6] *Marx–Engels* Művei. 2. kot. Budapest 1958. 225. old.

jának azon sajátosságait, amelyek, először, tükrözik a valóságos élet lényeges, törvényszerű jelenségeit, másodszor, a legpontosabban meghatározzák a „szocialista életmód" fogalmának értelmét és tartalmát, harmadszor, elősegítik az életmód mint egész objektív képének kialakítását.

A szocialista életmód szellemi oldalának vizsgálata nemcsak jogos, hanem elkerülhetetlenül szükséges, mert a szocialista társadalom életében rendkívüli jelentőségük van az eszmei princípiumoknak. E probléma elemzése manapság különös jelentőségre tesz szert a nemzetközi ideológiai harccal kapcsolatban.

A szocialista életmódot szellemi megjelenési formájában úgy foghatjuk fel, mint az emberek élettevékenységének meghatározott történelmi típusát, a szellemi termelés szférájában, mint társadalmi kulturális alkotó tevékenységük formáját, értékorientációját. Az életmód az emberek közötti kapcsolatok új hagyományait és formáit, az ember állandóan növekvő szellemi szükségletei kielégítésének különböző feltételeit és eszközeit, sokrétű lehetőségeit és valóságos módjait fejezi ki, ugyanakkor a szocialista személyiség kialakulásának elengedhetetlen feltétele és eredménye. A szocialista életmódra a kultúra állandó növekedése, a társadalom szellemi életének szakadatlan fejlődése és az jellemző, hogy egyre kedvezőbb feltételek jönnek létre az alkotó egyéniség sokoldalú fejlődéséhez.

A szocializmus ellenségei, abbeli törekvésükben, hogy az új életmódot mint a szellemi koldusok nivellálódását tüntessék fel, igaztalanul szürke színekben, a szellemi szabványosítás uniformisában mutatják be. A valóságban azonban az új életmód a dolgozókban éppenséggel sokoldalú szellemi igényeket, tudásvágyat ébreszt fel. Ugyanakkor mind nagyobb lehetőségeket nyújt ezeknek az igényeknek a kielégítésére. A fejlett szocializmus szakaszában különösen időszerűvé válik Engelsnek az a tétele, hogy minden embernek elegendő szabad időt kell biztosítani, hogy „mindaz, ami a törté-

nelmileg öröklött műveltségből, a tudományból, művészetből, érintkezési formákból stb. valóban méltó a fennmaradásra, az ne csak fennmaradjon, hanem az uralkodó osztály monopóliuma helyett az egész társadalom közkincsévé váljék és továbbfejlődjék".[7]

A „szocialista életmód" fogalma lehetővé teszi, hogy feltárjuk az általánosat, a társadalmilag tipikusat a szocialista társadalomban élő emberek élettevékenysége csoportos és egyéni megnyilvánulásainak valóságos sokrétűségében, minthogy az magában foglalja mindazt, ami megfelel a szocializmus lényegének, társadalmi elveinek, szellemi és erkölcsi értékeinek.

A fejlett szocialista társadalom biztosítja az anyagi-technikai bázist a szocialista életmód életteli megnyilvánulásához: a tudományos-technikai forradalom, a termelési viszonyok érettsége, a társadalom erkölcsi-politikai egységének megerősödése – mindez elengedhetetlen objektív feltétele az új életmód változatos szellemi vonásai kibontakozásának. A szocialista életmódra jellemző új szellemi vonások a társadalom fejlettségének mértékétől függően mind teljesebben nyilvánulnak meg, minthogy a szocialista életmód előnyeinek a szellemi szférában való feltárulásához a gazdasági haladás eléggé magas foka, az anyagi-technikai bázis meghatározott fejlettsége szükséges. A szocializmus csak ilyen feltételek esetén „fizetődik ki" valamennyi szférában, beleértve a számára immanens életmód szellemi megnyilvánulásait is.

A szocialista életmód szellemi aspektusainak elemzése szoros kapcsolatban van a szocialista kultúra sajátosságainak, a burzsoá kultúrával való gyökeres ellentétének feltárásával. A kultúra szovjet teoretikusai sokat tettek ebben az irányban. A társadalomkutatók folytatják ezt a fontos munkát, s azt vizsgálják, hogyan tükröződik a szellemi kultúra fejlődése az életmódban, mi-

[7] *Marx–Engels* Művei. 18. kot. Budapest 1969. 208. old.

lyen kapcsolat van az életmód és az emberek gondolkodásmódja, világnézete, értékorientációi között.

Ez az egész kérdéskör összefügg a tudományos-technikai forradalomnak a szovjet nép életmódjára gyakorolt hatásával. A tudományos-technikai forradalom vívmányai a szocializmus körülményei között kedvező lehetőségeket teremtenek minden egyes ember alkotó kezdeményezésének kibontakozásához. Emellett jelentkeznek a tudományos-technikai haladás bizonyos másodlagos negatív következményei is: a környezetszennyezés, az idegi-pszichikai terhelés növekedése, a nagyvárosi életkörülmények stb. A szocializmus reális lehetőségeket kínál e negatív tényezők leküzdésére, semlegesítésére.

A szocialista életmód fejlődésének fontos törvényszerűsége a társadalom tagjai szociális egységének további növekedése, a városi és falusi lakosságnak, a különböző vidékek lakosságának, a különféle társadalmi csoportok képviselőinek életmódjában és életstílusában megmutatkozó történelmileg örökölt különbségek leküzdése. Ez a folyamat összekapcsolódik azzal, hogy egyre változatosabbá válnak az életmód egyéni megnyilvánulásai, az egyéni érdekeknek, igényeknek, ízlésnek stb. megfelelően. Az utóbbi különbségek fokozódnak, ahogy növekszik a szakmai és szakmán kívüli tevékenységek sokfélesége és megnő a szabad idő eltöltésének különféle módjai közti választás lehetősége. A szocializmus szociális természetét tekintve egységes, megnyilvánulásainak sokféleségét tekintve gazdag életmódot hoz létre, amely minden ember számára lehetővé teszi az önmegvalósítást a gyakorlati életben.

Ebből következik, hogy a szocialista életmód szellemi aspektusait a társadalom objektív szellemi potenciáljának kell tekinteni, amely az anyagi tényezőkkel együtt az emberi élettevékenységet szolgálja. Ezek az aspektusok emellett az egyén motiváló tényezői, értékorientációi és eszmei-erkölcsi attitüdjei, amelyek az

adott skálán biztosítják ilyen vagy olyan egyéni életmód megválasztását.

Ezzel kapcsolatban fontosak a szocialista életmód szellemi aspektusának megkülönböztető vonásai. Ezek először is az emberek eszmei, szellemi élettevékenységének megnyilvánulási szféráiban tárulnak fel, mindenekelőtt a társadalmi alkotómunkában. Másodszor, a szocialista életmódra jellemző szellemi szükségletekben, azok fejlettségi és kielégítési fokában, az emberek közti szellemi érintkezés, a szellemi kapcsolatok különféle formáiban. Harmadszor, azokban a létfontosságú feltételekben, amelyek a szocialista társadalom szellemi-erkölcsi légkörét alakítják, segítenek leküzdeni a polgári életforma hatásait és egyéb, az individualizmus, a kispolgáriság, a fogyasztói szemlélet továbbélésével kapcsolatos negatív jelenségeket.

Nagyon fontossá válik manapság, hogyan tökéletesíthetők azok a szellemi és mindenekelőtt eszmei-erkölcsi ösztönzők, amelyek elősegítik a szocialista életmód megerősödését és fokozatos átfejlődését a kommunista életmódba. Itt a legfontosabb a szocialista életmódra, a társadalmi lét valamennyi szférájára ható különféle szellemi ösztönzők hatékonysága, s ezzel összefüggésben a szellemi termelés fejlődésének és a társadalom és az egyes ember életmódjára gyakorolt hatásának tudományos elősegítése.

A fejlett szocializmus szakaszában a szovjet népnek mint az emberek új történelmi közösségének szellemi élete egyre gyorsuló ütemben internacionalizálódik. Ez a folyamat magában foglalja a különböző szocialista nemzetek és nemzetiségek életkörülményeinek kiegyenlítődését, az elavult erkölcsök és szokások eltűnését, az új, egyetemes szovjet hagyományoknak és az életmód új vonásainak megerősödését az egyes kultúrák haladó nemzeti sajátosságainak megőrzése és fejlesztése mellett. Fontos feladata ennek a folyamatnak a kutatása, valamint az ezt a folyamatot megkönnyítő vagy megnehezítő tényezőknek a tanulmányozása.

A szocialista életmód korszerű színvonala biztosítja az egyén szellemi lehetőségeinek kibontakozását. S ez törvényszerű, minthogy a szocializmus viszonyai között különösen fontosak az olyan személyes jellemvonások, mint a kommunista eszmeiség, a magasrendű erkölcsiség, a fejlett intellektuális és művészi érdeklődés stb. Az ilyen tulajdonságok kialakulásával szembeni közömbösség hátrányosan befolyásolja a társadalmi légkört.

A szocialista életmód magában foglalja az egyén szellemi felszabadítását, a kulturális értékek mind szélesebb körű felhasználását az ember érdekében, azt, hogy a tömegek és minden egyes ember egyre nagyobb mértékben jusson hozzá a kultúra vívmányaihoz, hogy növekedjék a nép aktív részvétele ezek létrehozásában. A szocialista életmód kedvezően befolyásolja az ember szellemi világának alakulását. Ebben a folyamatban aktívan részt vesz a szocialista társadalmi élet valamennyi szférája a gazdaságtól s a politikától az ideológiáig és az erkölcsig. Ennek a folyamatnak egyik legfontosabb sajátossága az, hogy benne az ember nem megfigyelő, nem passzív objektum, hanem aktív szubjektum, akinek cselekvése saját maga tökéletesítésére és az őt körülvevő létfeltételek és körülmények céltudatos megváltoztatására irányul. A szocialista életmód körülményei között a kultúra célja az, hogy felemelje az embert a társadalmi aktivitás szintjére az emberi lét legfontosabb szféráiban.

Az életmód végeredményben mindig tükrözi a kultúra társadalmi lényegét és elért szintjét. Ezért a társadalomnak az emberrel szemben támasztott – kultúráját, szellemi és ideológiai fejlettségét illető – követelményei egyúttal mint az életformájával szembeni követelmények jelentkeznek. A kulturális szféra hiányai mindig megmutatkoznak az egyén élettevékenységének egyéb szféráiban is. A szocialista életmód fejlődésére a kultúra társadalmi jelentőségének súlyának növekedése jellemző.

A kulturális értékek elsajátítása mindinkább szüksé-

ges tényezője nemcsak a szellemi, hanem az anyagi termelés szférájának is. Persze a szellemi kultúra növekedése nincs azonnali közvetlen hatással a termelési mutatók alakulására. De a szocialista életmód szellemi gazdagságának fejlődése, mondhatni, kultúrával való telítettsége erősen hat a munka minőségi mutatóira és egyúttal a társadalom egészének gazdasági fejlődésére.

A szocialista életmód állandó szellemi aktivitást követel az embertől, vagyis azt, hogy szakadatlanul munkálkodjék saját intellektuális és emocionális fejlődésén. Különös jelentősége van ebben az összefüggésben minden egyes ember személyes kultúrája alakulásának, ami szerves kapcsolatban van az egész társadalom kultúrájával, továbbá annak, hogy a szocializmusban a szellemi értékek egyre nagyobb szerepet játszanak az emberek mindennapi kapcsolataiban, munkájában és életében, viselkedésük formáiban. Így a szocialista életmódot nemcsak a társadalom egészének magasfokú kultúrája hanem a minden egyes ember személyes kultúrájával szembeni követelmények jelentős növekedése is jellemzi.

A szocialista életmód egyik aspektusa az ember életének intellektualizálódása. Ezt elsősorban társadalmi-gazdasági tényezők indokolják. A fejlett szocializmus a társadalom minden tagja számára nemcsak a szakmai, hanem az általános műveltség növeléséhez is megteremti a szükséges feltételeket.

A korszerű termelés nagy követelményeket támaszt a dolgozók szakmai felkészültségével szemben. A dolgozó kollektívák azonban nemcsak abban vannak érdekelve, hogy a dolgozó széles körű ismeretekkel, hanem hogy magasrendű erkölcsiséggel is rendelkezzék.

A szocializmusban maguk a társadalmi feltételek teremtenek olyan helyzetet, hogy az egész társadalom fejlődésének fontos tényezője minden egyes ember adottságainak, tehetségének és képességeinek legteljesebb kifejlesztése és valóraváltása.

Az egyén szellemi potenciálja a szocialista életmód

egyik igen fontos oldala. A marxista–leninista tanítás alkotó természete feltételezi minden egyes ember intellektuális aktivitását. Ez az aktivitás az egész szocialista társadalom szellemi fejlődésének tényezője. Ékesen tanúskodnak erről Lenin szavai, amelyeket az SZKP XXV. kongresszusán Leonyid Brezsnyev idézett: „Az emberek történelmi alkotótevékenységének kibővülése és elmélyülése arányában növekednie kell a népesség ama tömegének is, amely tudatos történelmi tényező."[8] Lenin ebben a kijelentésében azt hangsúlyozza, menynyire fontos a forradalmi gyakorlat, a társadalmi alkotótevékenység az emberek formálódásában, lévén minden egyes ember tudatos történelmi tényező.

A szocialista életmód egyik fő szellemi aspektusa a kommunista meggyőződés. Ebben fejeződik ki a marxista–leninista világnézet, a tudományos ideológia lényege. Az egyén öntudatos tevékenységét és viselkedését megszabó kommunista meggyőződés kialakulása hosszú folyamat, amely feltételezi az emberek folyamatos részvételét a társadalom életében, kommunista szellemben való átalakításában. Az elmondottakat világosan szemléltetik Leonyid Brezsnyevnek az SZKP XXV. kongresszusán mondott szavai: Úgy cselekszünk, ahogyan forradalmi lelkiismeretünk, kommunista meggyőződésünk diktálja."[9] Nagyon fontos, hogy itt a kommunista meggyőződés egy sorban szerepel a forradalmi lelkiismerettel, a kommunista erkölcs kategóriájával. Tehát az emberek meggyőződése a szellemi kultúrának azokat az ideológiai és erkölcsi elveit tartalmazza, amelyek konkrét tevékenységükben nyilvánulnak meg. A kommunista meggyőződést teljes joggal tekinthetjük úgy, mint a szellemi kultúrának a szocialista életmódra jellemző megnyilvánulását. A szocialista életmód aktív, alkotó gondolkodásmódot alakít ki, amely szemben áll a dogmatizmussal és a sablonokkal,

[8] *Lenin* Összes Művei. 2. kot. Budapest 1962. 505. old.
[9] Az SZKP XXV. kongresszusa. 12. old.

a konzervativizmussal és a rutinszerűséggel. Ebben a megvilágításban a szocialista életmód ideológiai oldalának legfontosabb jellemzője a magasfokú politikai kultúra, amelyről majd részletesebben fogunk szólni. Ennek fejlődését az garantálja, hogy a vezető szerep azé a munkásosztályé, amelyet nagyfokú öntudat és szervezettség, eszmei szilárdság és fegyelem, a harc alapvető céljainak és eszközeinek világos megértése jellemez.

A szocialista politikai kultúra a marxista–leninista ideológián – humanista és optimista ideológián – alapszik, amely a társadalmi haladásba, az embernek és az egész emberiségnek szakadatlan tökéletesedési képességébe vetett hitből indul ki, s vallja és támogatja az embernek azt a jogát és kötelességét, hogy vállalja a felelősséget ennek megvalósításáért. Ily módon a történelmi optimizmus a szocialista kultúra egyik legfontosabb ideológiai értéke.

Az SZKP XXV. kongresszusa hangsúlyozta, hogy az új társadalom, a mi szovjet életmódunk és a szovjet ember az egyik legfontosabb eredménye a szovjet nép által megtett útnak. A szocializmusnak ezek a nagyszerű történelmi vívmányai cáfolják azt a burzsoá tézist, hogy lehetetlen megváltoztatni az ember állítólag alapvetően individualista és egoista természetét.

A szocialista életmód az emberek ama társadalmi alkotótevékenységének nagyszerű megnyilvánulása, amelynek lényege a forradalmi átalakító jelleg, ami a kommunizmus építésében való tudatos és aktív részvételben fejeződik ki. Ez az alkotótevékenység jellemző a szocialista társadalom tagjainak többségére, noha még megtalálhatók a passzivitás, az eszmei bizonytalanság jelei is, amelyek a személyiség erkölcsi értékcsökkenésére vezetnek.

E negatív jelenségeknek számos oka van. Jelentős mértékben azzal függnek össze, hogy az egyén tudata elmarad a társadalmi léttől, s annak a következményei, hogy a szocialista társadalomban újratermelődnek a

régi életmódnak, a fogyasztói lelkuletnek, a polgári és kispolgári nézeteknek és ízlésnek, az elavult szokásoknak és normáknak, az emberi kapcsolatok konzervatív formáinak bizonyos vonásai.

A szocialista életmódtól idegen a kispolgári-fogyasztói életvitel, a nyerészkedés, a vagyongyűjtés. Ugyanakkor nem szabad szemet hunyni afelett, hogy társadalmunk egyes tagjai olykor arra torekszenek, hogy saját jólétuket mindenáron, a tobbi ember és a társadalom megkárosítása útján is kiharcolják. A szocialista életmódtól idegenek az ilyen torekvések: ez az életmód az alkotómunka és a fogyasztás harmonikus egységére épul. Ebben az egységben vezető szerepet játszanak az alkotás szükségletei, amelyek megelőzik az anyagi szükségletek novekedését.

Az új életmód a dolgokhoz és az anyagi javakhoz való egészséges, értelmes viszonyra nevel.

A tudományos-technikai forradalom korulményei kozott kulonos erővel nyilvánul meg a szükségletek novekedésének Lenin által feltárt torvénye. E torvény érvényesulése abban fejeződik ki, hogy a táplálkozás és a tobbi elsődleges létszükséglet kielégítésével arányosan mind fontosabb helyet kapnak az ember életében az alkotó munkával, az esztétikai kultúrával, az érintkezési formákkal kapcsolatos szükségletek. És maguk az elsődleges szükségletek is mindinkább osszekapcsolódnak a társadalmi, erkolcsi, esztétikai szükségletekkel. Minduntalan új tomeges szükségletek keletkeznek. Ilyen az ismeretek szakadatlan gazdagításának, a művészi alkotótevékenységnek, a sportnak, a turisztikának a szukséglete stb. Ilyen korulmények kozott a kutatómunka fontos feladata lesz, hogy ne csak az anyagi és szellemi szükségletek további kielégítésének módjait dolgozza ki, hanem azt is, hogyan lehet kialakítani a szükségleteknek azt a harmonikus struktúráját, amely megfelel a fejlett kultúrával rendelkező, sokoldalúan fejlett személyiség arculatának.

Éppen a szükségletek iránya határozza meg jelentős

mértékben a szocialista és a polgári életmód gyökeres különbségét. A burzsoá társadalommal ellentétben, amelyre az ízlés, a szokások, az emberi viselkedés divattal és reklámmal való manipulálása és a kiagyalt, mesterséges szükségletek kultusza jellemző, a szocialista társadalom következetes harcot folytat az élet szellemi oldalainak lebecsülése ellen. A burzsoá társadalomban a fogyasztói ideológia, a státusz-szimbólumoknak tekintett dolgokért való féktelen hajsza háttérbe szorítja a magasrendű társadalmi és erkölcsi érdeket; ezzel szemben a szocializmus megköveteli, hogy az anyagi javak fogyasztásának növekedése a személyiség szellemi és erkölcsi igényeinek gazdagodásával járjon együtt.

Pártunk nagy erőfeszítéseket tesz, hogy növelje a szovjet nép anyagi jólétét. Ezzel együtt, mint Leonyid Brezsnyev is hangsúlyozta az SZKP XXV. kongresszusán, az anyagi lehetőségek növekedésének az emberek növekvő eszmei-erkölcsi szintjével kell párosulnia. A szocialista életmód fejlődéstörvénye az anyagi és szellemi, a társadalmi és erkölcsi tényezők legteljesebb és legharmonikusabb kölcsönhatása. Minél sikeresebben oldja meg a szocialista társadalom az anyagi javak bőségének és igazságos elosztásának, az emberek anyagi szükségletei legteljesebb kielégítésének problémáját, annál fontosabbá válnak az emberek szellemi igényeit kielégítő szellemi és erkölcsi szükségletek.

Az anyagi és szellemi tényezőket összehangoló új formák kutatása a szocialista életmód tökéletesítése folyamán széles körű, bonyolult és perspektivikus probléma. Megoldása érdekében mélyrehatóan tanulmányozni kell, milyen hatással van az emberek életmódjára az erkölcs mellett a tudomány, a politika, a jog és a művészet, ezek ugyanis meghatározzák az emberi érintkezés ilyen vagy olyan típusát, az életforma érettségi fokát. A társadalmi tudat e formáinak az emberek életmódjára gyakorolt hatása sok tekintetben attól függ, hogy ezek milyen kapcsolatban vannak az erkölccsel mint a kultúra aktív komponensével, amely a társadalmi tu-

datnak gyakorlati jelleget kölcsönöz, elősegíti, hogy az értékorientációk és eszmények behatoljanak az emberek viselkedésébe, szokásaiba.

A tudatosság, az eszmei meggyőződés, a célirányosság, döntő szerepet játszik abban, hogy az ember megvalósítsa azokat az objektív lehetőségeket, amelyeket az ilyen vagy olyan életmód feltételei határoznak meg. Az egyén tudata tükrözheti adekvátan vagy illuzórikusan az adott életforma objektív követelményeit. Tehát, ha egységes szociális közeg, például szocialista viszonyok vannak a társadalomban, az egyének folytathatnak ezekkel adekvát, szocialista életmódot, egyes esetekben viszont inadekvát életmódot is. Éppen ezért különösen fontos az egyes állampolgárok egyéni életmódjának, a különböző életstílusoknak a vizsgálata.

A társadalmi tudatban, a szocialista kultúra tartalmában a társadalom szocialista életmódjának vonásai uralkodnak. Ugyanakkor az egyes emberek szellemi szférájában, tudatában még megőrződnek olyan negatív mozzanatok, amelyek összeegyeztethetetlenek a szocialista életmóddal, nem felelnek meg a fejlett szocializmusnak, sőt fékezik fejlődését. Ugyanígy ellentétes a szocialista kultúrával a kispolgári álkultúra, a nyerészkedés, az iszákosság, a spekuláció és más olyan jelenségek, amelyek gyökerükben idegenek a szovjet társadalom szellemi légkörétől.

Ha a szocialista életmódot dinamikusan, szakadatlan fejlődésében vizsgáljuk, figyelembe kell venni különböző szakaszait. A legtökéletesebb, legfelső fokot az egész társadalom magas fokú szellemi és erkölcsi kultúrája, magas fokú szocialista társadalmi tudat jellemzi. Ebben a szakaszban a szocialista életmód szellemi értékeihez tartozik mindaz, ami megfelel a szocializmus lényegének az eszmei és szellemi szférában, a szocializmus társadalmi elveinek és szellemi-erkölcsi értékeinek.

A szocializmus szellemi aspektusainak elemzése arról tanúskodik, hogy meg kell különböztetnünk a szocialista életmódot a szocialista társadalom életmódjától.

Nem stilisztikai kulonbségről vagy szofisztikus megfontolásokról van itt szó, hanem olyan életfolyamatokról, amelyek kulon meghatározást kovetelnek.

Jelenleg a szocialista életmód dontő, mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt alapvető szellemi vonásai mellett még megtalálhatók olyan jelenségek, amelyek elmaradnak az érett szocializmustól, amelyek a szocializmus előtti múlt maradványai az emberek tudatában és viselkedésében. Follelhetők még olyan jelenségek, amelyek társadalmilag még nem eléggé fejlett élettevékenységi formákkal kapcsolatosak, negatív értékítéletekkel, amelyek elavult hagyományokat és nézeteket, a munkában és mindennapi életben való kulturálatlanságot fejeznek ki, s a személyiség erkolcsi deformálódásával fuggnek ossze. Súlyos tévedés és tudománytalan megítélés volna ezeket a jelenségeket a szocialista életmódhoz tartozóknak tekinteni. Ezek a fejlődésben levő társadalom jelenségei, amelyek az életmód struktúrájában végbemenő szellemi folyamatok bonyolultságáról tanúskodnak.

Ezért kulonosen fontos kérdés a szocialista társadalom életmódjának tokéletesítése, a szellemi életben fellelhető negatív tényezők lekuzdése, az életmód felemelése a szocialista életmód szintjére. Ezzel fugg ossze, hogy a kultúra terén meg kell szuntetni a kulonbséget az osztályok és társadalmi csoportok kozott, a város és a falu, a szellemi és a fizikai dolgozók kulturális színvonala kozott.

A szocialista társadalom fejlődésének jelenlegi szakaszában kulonosen fontos, hogy a társadalom tagjait a szabad idő kulturált eltoltésére neveljék, s ezáltal véget vessenek a céltalan időpocsékolásnak, a primitív szórakozásnak, az iszákosságnak stb. Ugyanakkor a kulturálódás otthoni eszkozeinek fejlődése, mikozben elősegíti a szabad idő tartalmának gazdagodását, azzal a veszéllyel jár, hogy háttérbe szorulnak a szabad idő eltoltésének kollektív, aktív formái. A szabad idő felhasználásában az egyéni és kozosségi formák optimális viszo-

nyát és tartalmi, minőségi jellemzőit a filozófusok és szociológusok az utóbbi időben behatóan vizsgálják.

A hetvenes években készített nemzetkozi időmérlegek adatai szerint a szovjet dolgozók tobb időt használnak fel társadalmi és szellemi igényeik kielégítésére, mint a fejlett kapitalista országokban. A szabad idő tartalma a szocialista országok lakossága korében sokkal gazdagabb, mint a kapitalista országokban, mindenekelőtt az olvasás és az onképzés nagyobb aránya kovetkeztében. A kapitalizmusban a szabad időt jelentős mértékben a „szabadidő-ipar" által előállított „tomegkultúra" tolti ki.

A szocialista kultúra nagy célja és fő értelme az, hogy minden embert a humanizmus aktív harcosává tegyen, állandóan novelje az emberek hitét onmagukban és az életben, kialakítsa a magasrendű erkolcsi tulajdonságokat és a szocialista intelligenciát, amit elősegít a társadalom egészséges erkolcsi létkore. Fentebb már szóltunk a szocialista életmód intellektuális és erkolcsi oldalainak szerves kapcsolatáról. A magasrendű erkolcsi kultúra kialakítása pártunk szociális politikájának és ideológiai tevékenységének egyik legfontosabb alapelve.

Az SZKP XXV. kongresszusán hangsúlyozták, hogy a párt ideológiai munkájának fontos terulete a dolgozók erkolcsi nevelése. Amikor az erkolcsi tényezőknek a felépítmény korébe tartozó egyéb jelenségekkel való kapcsolatát vizsgáljuk, fontos feltárnunk e kapcsolat mechanizmusának specifikumát az egyes ember életmódjában éppúgy, mint a csoportos viselkedésben és érintkezésben.

A szocialista életmód alapvető problémáinak kidolgozása feltételezi, hogy fokozott figyelmet fordítsunk olyan kérdésekre, mint az élet értelme, a társadalmi és erkolcsi haladás kritériumai, a szocializmus erkolcsi és esztétikai értékei. Objektíve a szocialista társadalom minden tagjának megvan a lehetősége arra, hogy a szocialista életmódnak alakulóban levő és fejlődő elveinek

és normáinak tudatos hordozója, szubjektuma legyen. Ám ez a lehetőség (és szükségszerűség) nem mindig valósul meg (vagy nem eléggé valósul meg), az egyes emberek élettevékenységének különféle formáiban. Éppen ezért fontos tudni, hogyan kerülnek összhangba az élettevékenység összes szférái és formái a személyiség szintjén, hogyan kapcsolódnak össze az objektív és szubjektív tényezők ebben a folyamatban.

A kultúra mint összetett társadalmi jelenség magában foglalja a társadalom által kidolgozott viselkedési normákat és érintkezési formákat, amelyek az emberek élettevékenységében „eltárgyiasulva", szokássá válva, az életmód elengedhetetlen összetevőivé lesznek. A marxista filozófia – amely a szocialista társadalom kultúrájának fejlődését összekapcsolja a sokoldalúan fejlett személyiség eszményével, az ezt az eszményt megvalósító új ember kialakításával, az egyéni és a társadalmi egységével – a személyiségformálás egyik elengedhetetlen tényezőjének tekinti olyan körülmények megteremtését, amelyek közt teljes mértékben megnyilvánulhat az emberi kapcsolatok alkotó és teremtő jellege.

A szocialista életmód fejlesztésében az emberek tevékenységét magasrendű és nemes eszmék vezérlik: megteremteni a szociális harmónia és az emberi boldogság társadalmát. Ezért fel kell hívnunk a figyelmet az eszmény szerepére a szocialista életmódban. Lenin szükségesnek tartotta, hogy teljes nagyságában és szépségében feltárja a szocialista eszményt. Ez különösen időszerű napjainkban, amikor a szocialista eszmény már gyökeret vert a szovjet emberek mindennapi élettevékenységében.

A szocialista társadalomban létrejövő szellemi értékek a társadalom tagjai szellemi tevékenységének termékei. Mint a kultúra termékei egyszersmind az emberek kulturális szintjének és szellemi aktivitásának jellemzői és mutatói. A szocialista életmód lényegének megértéséhez fontosak azok az értékek, amelyek elvben eszménnyé transzformálódhatnak. Ez utóbbiak – mint

a társadalom szellemi értékrendszerének kvintesszenciája – különösen fontos jellemzői a szocialista életmód szellemi oldalának.

A szocialista életmódra a kommunizmus eszményei a jellemzőek. Az eszmények és az értékek dialektikája oly módon fejlődik, hogy a kultúra értékei (a tudományos, esztétikai, erkölcsi stb. értékek) megteremtik a lehetőséget a társadalmi eszmények gazdagodásához.

A szocialista életmód dinamikus, a kommunista eszményekkel összhangban fejlődő jelenség. Eleven és célratörő folyamat, amely az ember állandó fejlődésével, tökéletesedésével és harmonikussá válásával, anyagi és kulturális színvonalának emelkedésével, a társadalmi-gazdasági és a szellemi életben jelentkező nem antagonisztikus ellentmondások leküzdésével jár együtt.

Hogy megérthessük, hogyan fejlődnek a szocialista életmód szellemi oldalai, tisztáznunk kell az eszmények és a valóság viszonyának, összefüggésének jellegét. A szocialista társadalomban már létrejött az eszmények és értékek egy bizonyos rendszere.

Az „életmód" fogalma a társadalom életének általános társadalmi orientációjával kötődik össze. Maguk ezek a fogalmak, mint „szocialista életmód", „polgári életmód", a különböző társadalmi rendszerek fejlődési irányát tükrözik. Ez az orientáció mindenekelőtt az adott társadalom szellemi élettevékenységének lényegét és irányát jellemzi.

A mai viszonyok között a kulturális értékek létrehozásának és fogyasztásának jellege a fő jellemzője az életforma szellemi szférájának. Ezért a szocialista életmód jellemzői: a szocialista művészet népisége, a tömegek széles körű alkotótevékenysége, aktív részvétele a kulturális építőmunkában. A szovjet emberek magas szintű igényei a kulturális értékek fogyasztása tekintetében, élettevékenységük minőségileg új tartalmáról tanúskodik. Ahhoz, hogy a szocialista életmód elvei és normái a társadalom valóban minden tagja számára az élettevékenység alapjává váljanak, az szükséges, hogy a

társadalom és az állam aktívan befolyásolja a társadalmi folyamatokat.

A fejlett szocializmus szakaszában a társadalom szellemi életében kiérlelődnek a kommunista kultúra vonásai. A kommunista életmódnak ezek az elemei megnyilvánulnak a kommunista társadalmi tudat fejlődésében, a munkához való új viszonyban, a dolgozók kulturális javakkal való ellátottságának szakadatlan növekedésében.

Az életmód szellemi szféráját elemezve a marxista kutató először is azzal a ténnyel találkozik, hogy az osztályszempontból megosztott világ két kultúra: a demokratikus proletár kultúra és a polgári kultúra küzdelmének színtere. A szocialista és a polgári életmód szellemi aspektusai gyökeresen ellentétesek egymással eszmei koncepciójuk tekintetében éppúgy, mint a mindennapi társadalmi életben végbemenő valóságos gyakorlati folyamatok tekintetében. Az életmód szférájában nemcsak az eszmék csapnak össze egymással, hanem maga a valóság is.

Ezért oly fontos a kapitalista életmód burzsoá és revizionista koncepcióinak érvelő bírálata. Az utóbbi években a burzsoá és a szociálreformista ideológusok erőteljesen terjesztik azt a rágalmat, hogy eltérés van a szocialista országok valóságos életmódja és a marxizmus–leninizmus klasszikusai által kidolgozott elméleti eszmények között. Valójában azonban szerves egység van a szocialista életmód marxista–leninista elmélete és gyakorlata között, amit az előbbiekben igyekeztünk is bizonyítani.

A szocialista életmód problémáinak kidolgozásához nagymértékben hozzájárultak az SZKP-nak és a többi szocialista ország kommunista pártjainak határozatai, amelyek feltárják a szocialista életmódnak mind az általános, nemzetközi vonásait, mind pedig a nemzeti, sajátos vonásait, amelyek a különböző országokban való kialakulásának sajátosságaival függnek össze. Nagy jelentősége van a kapitalista országok kommunista

pártjai dokumentumainak is, amelyek a polgári életmód meggyőző kritikáját nyújtják, a szocialista életmód kialakítását pedig alternatívának tekintik azokkal a burzsoá és szociálreformista eszményekkel szemben, amelyek az „élet minőségének" kapitalista viszonyok közti megjavítását hirdetik.

A kapitalista országokban a polgári életmódot alárendelik a fogyasztásnak, semmibe véve az ember élettevékenységének szellemi és erkölcsi princípiumait, igazi emberi szükségleteit, s ez vészesen hat az ember szellemi egészségére, a közerkölcsre. Hogy a kapitalizmusban milyen árat fizetnek az anyagi javak és szolgáltatások magas színvonaláért, az alábbi adatok szemléltetik: az Egyesült Államok első a világon az egy főre jutó átlagos nemzeti jövedelem és fogyasztás tekintetében, ugyanakkor „vezet" olyan mutatók terén, mint a válások és öngyilkosságok száma, a pszichés betegségek és a kábítószerfogyasztók aránya, ami az életmód minőségi oldalának hanyatlásáról tanúskodik.

A magas ipari színvonal elérése önmagában, a megfelelő társadalmi átalakulások nélkül – s éppen ez a helyzet jelenleg a fejlett kapitalista országokban – nem oldhatja meg a társadalmi ellentmondásokat. Valóban humanista eszmények nélkül – amilyenek napjainkban a kommunista eszmények – az anyagi gazdagság újabb szociális problémák forrásává válik, a társadalom tagjainak szellemi elszegényedésére vezet.

A polgári társadalom szellemi és erkölcsi hanyatlásáról mind többet beszélnek e társadalom kimagasló képviselői is. Például Fulbright volt szenátor, az ismert közéleti személyiség ezt írja könyvében: „Mi vagyunk (anyagi vonatkozásban) a legjobb társadalom, de talán a leggondterheltebb is, leggazdagabb és legerősebb, de talán a legingatagabb is... Ha a mai amerikai életben valamilyen tendencia dominánsnak nevezhető, akkor ez az egyéniség elvesztése. Módszeresen – bár nem átgondoltan – tartalmatlan absztrakcióvá alakítjuk át az amerikai életformát... Míg a vidéki Amerika még sok

személyeset, jólelkűt őriz, az amerikai városi élet a steril személytelenség rítusa . . . Az eleven emberi lény dologgá válik, amely dolgokat állít elő, és csakis a dolgok használatában leli élvezetét. Birtokolni és használni inkább céllá válik, mint létezni."[10]

A marxizmus–leninizmustól idegen az anyagi gazdagság növekedésének abszolutizálása, ahogyan ez a kapitalizmusban van, de idegenek azok a primitív koncepciók is, amelyek az anyagi jólét növekedését a dolgozók forradalmiságát és egészséges erkölcsét fenyegető dolognak tekintik.

[10] *W. Fulbright:* The Crippled Giant. New York 1965. 88. old.

III

A kultúra új történelmi típusa

A szocialista kultura, amely magasrendű szellemi értékeket nyújt a népnek, s gazdagabbá teszi a társadalom szellemi világát, olyan magasrendű eszmei toltetű kultúra, amely az emberi szellem nagyságát, forradalmi torekvéseit és reményeit fejezi ki. A fejlett szocialista társadalomban mindinkább novekszik a szellemi kultúra szerepe, elmélyul a társadalmi élet valamennyi szférájára gyakorolt átalakító hatása, fokozódik a kulturális-erkolcsi tényezok jelentősége a társadalom tervszerű, tudatos tevékenységében, dinamikus fejlődésében. Mindez ma a felépítmény erősodő aktivitásának, a társadalom alapjára gyakorolt novekvő befolyásának torvényszerű eredménye. Az ideológiai viszonyok jellegét ugyan a gazdasági alap szükségletei határozzák meg, de ezek kialakulásuk során keresztulmennek az emberek tudatán. Tehát fejlődésuk kozvetlenul osszefugg a társadalmi tudat haladásával, amelynek formái a gazdasági alapra épulő felépítménybe tartoznak.

A szellemi kultúra marxista kutatása nem azt jelenti, hogy a szellemi kultúrát úgy kozelítjuk meg, mint a tudatra korlátozódó, merőben szellemi jelenségek rendszerét. Az ilyen idealista megkozelítés mindig idegen volt a marxista tudománytól, amely hangsúlyozza az anyagi kultúra primátusát és az ember szellemi világa, világnézete fejlődésének a termelési mód változásaitól való fuggését. Nem lehet megérteni a kultúra lényegét,

ha tanulmányozását a szellemi jelenségekre korlátozzuk; ezzel ugyanis kizárjuk az ember anyagi tevékenységét.

A polgári ideológusok a kultúrát olyan rendszerként határozzák meg, amely szemben áll az emberek gyakorlati tevékenységével, és amely elrendezi az eszméket és érzelmeket vagy passzívan akkumulálja az ismereteket.[1] A marxizmus a kultúrát a néptömegek olyan alkotó módon tudatos tevékenységének tekinti, amely a természet és az emberi viszonyok átalakítására irányul, valamint e tevékenység eredményének, amely a létrehozott anyagi és szellemi értékekben nyilvánul meg.

Általában a szellemi kultúrához sorolják mindazokat a társadalom által elért intellektuális eredményeket, amelyek ilyen vagy olyan mértékben állandósultak a társadalmi gyakorlatban, és amelyeket nemzedékről nemzedékre tovább adnak. Ezek alakítják az egyén viselkedését, a valóság tükrözési módját képezik a társadalom számára.

A szellemi kultúra bonyolult társadalmi jelenség. Ez a fogalom nem egyjelentésű, hanem komplex, amelynek számos jellemzője van. A kultúra azoknak a társadalmi viszonyoknak a kifejeződése, amelyek az anyagi és szellemi értékek létrehozására, elsajátítására, megőrzésére és terjesztésére, az emberi szükségletek és érdekek kielégítésére irányulnak. Az emberek alkotótevékenysége által létrehozott szellemi értékek és normák történelmileg fejlődő rendszere. Egyszersmind a társadalmilag jelentős emberi alkotótevékenységnek az anyagi termelési mód által meghatározott folyamata, amely a világ megismerésére és megváltoztatására irányul. Amikor azt mondjuk, hogy a kultúra az emberi

[1] A mai nyugati kulturológusok ragaszkodnak a kultúrának Taylor-féle meghatározásához: „A kultúra bonyolult komplexum, amely magában foglalja mindazokat az ismereteket, hiedelmeket, művészetet, erkölcsöt, törvényeket, szokásokat stb., melyekre az ember mint a társadalom tagja tett szert."

alkotótevékenység folyamata, azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy nem statikus, hanem dialektikusan fejlődő jelenség.

A szocialista társadalmi rendszer és szellemi kultúrája a tömegek aktív, tudatos és átalakító jellegű alkotótevékenysége révén szilárdul meg. Ebben az értelemben feltételesen beszélhetünk a felépítmény primátusáról az alappal szemben, a szellemi kultúra elsődlegességéről a gazdasággal szemben. Ahogyan Lenin beszélt a politika elsődlegességéről a gazdasággal szemben. Mint tudjuk, a gazdasági alap határozza meg a kultúra, az egész felépítmény alakulását. A társadalom aktív, tudatos visszahatása az alapra a politikán, a kultúrán, az államigazgatás különféle szervein és intézményein keresztül valósul meg. A gazdasági alap nem fejlődhet eredményesen a politika, a kultúra, a tudomány hatása nélkül. A társadalom a szellemi hatás, „a felépítmény irányítása" nélkül nem létezhet és nem funkcionálhat normálisan.

A felépítménynek, valamennyi szférájának, köztük a kultúrának az aktív szerepét természetesen nem lehet az alaptól elszakítva vizsgálni, mintha attól elszigetelt lenne. A fejlett szocializmusban a társadalom gazdasági alapja és kultúrája között mélyreható kölcsönhatás jön létre. Fokozatosan elhalnak a szellemi élet régi, elavult formái, és újak keletkeznek, amelyek megfelelnek a fejlődő szocialista társadalom új követelményeinek, új igényeinek.

A szocializmusban a kulturális haladás mozgósítja a társadalmi tudat, a tudomány, a marxista–leninista ideológia alkotóerőit, mert a fejlett szocializmus életbevágóan fontos feladatai csak a párt és az állam kulturális nevelőmunkája segítségével oldhatók meg sikeresen.

A szocializmus által létrehozott szellemi értékek és a haladó emberi gondolkodás kincsei, amelyeket a szocializmus elsajátít, hathatós fegyverek az új, kommunista civilizációért folytatott harcban. A kultúra területén megvalósult igazi demokrácia elvezetett oda, hogy

a szellemi értékek a dolgozó emberek tulajdonává váltak, hogy mindenki számára nyitva az út az ismeretek kincstárai felé.

Ezzel kapcsolatban emlékeztetni kell arra, hogy Leninnek a kultúrára vonatkozó gondolataiból mindig kitetszett az a törekvés, hogy meg kell gyorsítani a dolgozók szellemi emancipációjának objektív folyamatait, fel kell szabadítani őket a szellemi elnyomás alól, hogy birtokba vehessék a szellemi kultúrát, s ezáltal az emberek millióiban fejlődjék ki az a magasrendű erkölcsiség és azok az alkotó képességek, amelyek aktivizálhatják őket a gyakorlati tevékenységben. A szovjet ember számára a kultúra mind nyilvánvalóbban a személyiség és a társadalom progresszív fejlődésére irányuló aktív hatóerő.

Az SZKP XXV. kongresszusán a KB beszámolójában, a küldöttek felszólalásaiban és az elfogadott határozatokban kijelölték a szocialista kultúra további fejlesztésére vonatkozó terveket, meghatározták a kulturális haladás fő irányait. „A párt gondoskodása a dolgozókról – hangsúlyozza a KB beszámolója – a közművelődés és a kultúra továbbfejlesztésére hozott intézkedésekben is megnyilvánul."[2] A szovjet népgazdaság X. ötéves tervének fő irányelveiben, melyeket a kongresszus elfogadott, ez áll: „Biztosítani kell *a szocialista kultúra és művészet* szerepének további növekedését a szovjet emberek eszmei-politikai, erkölcsi és esztétikai nevelésében, szellemi igényeik kialakításában."[3]

Mint az SZKP XXV. kongresszusa rámutatott, a pártnak a kommunizmus építésével kapcsolatos sokrétű tevékenységében kiemelkedő helyet foglal el a művelődéspolitika, a szellemi kultúra szféráinak tudományos irányítása. A párt művelődéspolitikájának célja a társadalom szellemi életének fellendítése, a személyiség sokoldalú és harmonikus fejlesztése, a kulturális folya-

[2] Az SZKP XXV. kongresszusa. 51. old.

[3] Az SZKP XXV. kongresszusának anyagai. 221. old. (oroszul).

matok szabályozása, az igazi kulturális egyenlőség megteremtése a társadalom valamennyi tagja kozott, a kulturális alkotótevékenységnek mint a dolgozók társadalmi aktivitása fontos területének fejlesztése. A szovjet társadalom kulturális fejlődésének a kongresszuson kidolgozott új távlatai sokoldalú tanulmányozást, elmélyult tudományos átgondolást és aktív megvalósítást igényelnek.

A társadalmi-gazdasági előrehaladás törvényszerű következménye az egy adott kulturális fejlettségi szintről egy másik, magasabb szintre való áttérés. A kulturális haladás nem egyszerűen kulonféle szellemi értékek felhalmozási folyamata, hanem az emberi kultúra folyamatos fejlődése, amely feltételezi tartalmának az emberek szellemi fejlődését elősegítő minőségi megváltozását, tokéletesedését. A kulturális haladás magában foglalja a személyiség szellemi felszabadulása felé tartó mozgást, a kulturális értékek fokozott felhasználását az ember érdekében, a tomegek és minden egyes ember mind nagyobb mértékű hozzájuttatását a kultúra vívmányaihoz, a nép egyre fokozódó aktív részvételét a kulturális életben.

A kulturális haladás bonyolult társadalmi folyamat, amely a szellemi értékek termelésével és újratermelésével van kapcsolatban. Ez egy objektív torvény, a kontinuitás hatására megy végbe, amely a társadalmi-gazdasági forma megváltozásakor biztosítja a szellemi információ megőrzését, átadását, alkotó elsajátítását és átalakítását a kultúra valamennyi teruletén: a tudomány, az erkolcs, az esztétika stb. szférájában.

Minden új történelmi korszak megszuli a kultúra új típusát is, amelynek saját formája, tartalma, ideológiai orientációja és társadalmi funkciói vannak. Korunkban a történelem eddigi legmagasabb rendű kultúrája, a kultúra szocialista típusa honosodik meg. A szocializmus az emberiség kulturális előrehaladásának legfonto-

sabb feltétele, mint Lenin írta, előfeltétele „a civilizáció továbbfejlesztésének".[4]

A marxizmus abból indul ki, hogy minden osztály megteremti a maga kultúráját, amely megfelel történelmi helyének és szerepének. A kultúra történelmileg konkrét típusát osztályjellege határozza meg, az, hogy kifejezi egy adott osztály összes vívmányait, elképzeléseit és nézeteit. Az antagonisztikus társadalomban az uralkodó osztályok kultúrája van uralkodó helyzetben, de e társadalom szellemi kultúrájában jelen vannak a demokratikus kultúra elemei is, amelyeket a haladó erők hoznak létre, és amelyek a néptömegek érdekeit fejezik ki.

Az osztályjelleg a kultúra minden történelmi típusának jellemzésénél alapvető és meghatározó, de nem az egyetlen. A marxizmus a kultúra másik fontos jellemzőjének a nemzeti jelleget tekinti. Ilyen értelemben beszélhetünk orosz, ukrán, német, francia és más kultúrákról. Az osztálytársadalmak előtti társadalomban törzsi kultúrákat különböztethetünk meg, a történelmi fejlődés későbbi szakaszaiban pedig a különböző nemzetiségek és nemzetek kultúráit, amelyek a közös történelmi sorsnak, társadalmi létnek, a közös szellemi értékeknek a sajátosságait fejezik ki. De a kultúra nemzeti arculatának jellemzésénél soha nem szabad elfelejteni, hogy minden burzsoá nemzetnek két kultúrája van: a kizsákmányolt tömegek kultúrája és a kizsákmányolók kultúrája.

A kultúra nemzeti formája a nyelv közösségében, a tartalmát kifejező eszközök sajátosságában nyilvánul meg. De ezt a sajátosságot nem szabad abszolutizálni. A demokratikus nemzeti kultúra mindig internacionális, minthogy benne foglaltatnak az el nem évülő egyetemes emberi értékek.

A kultúra történelmi típusának lényeges jegye, hogy a történelmi fejlődés meghatározott szakaszához, a tár-

[4] *Lenin* Összes Művei 45 kot 378 old

sadalom történelmi érettségének meghatározott szintjéhez kapcsolódik. Így beszélhetunk az őskozosségi, a rabszolgatartó, a feudális, a kapitalista és a kommunista társadalom kultúrájáról, illetve az osztálytársadalmak előtti, az osztálytársadalmak és az osztály nélkuli társadalom kultúrájáról. A kulturális-történelmi tipológiában a társadalmi-történelmi kritérium alkalmazása lehetővé teszi, hogy feltárjuk valamely kultúra történelmileg haladó jellegét és az emberiség társadalmi fejlődése konkrét történelmi fokához való tartozását. A marxista–leninista filozófia figyelembe veszi a kultúra osztályjellegét és a társadalmi jelenségekkel való összefuggését, de egyszersmind hangsúlyozza a kultúra fejlődésének viszonylagos onállóságát.

A kultúra történelmi típusán tehát osztály-, nemzeti és társadalmi-történeti jellege konkrét meghatározottságát kell érteni. E három mozzanat jellemzi a kulturális fejlődés minden történelmileg létezett vagy létező típusát.

Nyikolaj Bergyajev, a misztikus filozófus annak idején ezt írta: „A szocializmus nem hoz magával semmilyen típusú kultúrát", „demokratikus úton nem johet létre »tudomány« és »művészet«, nem keletkezik filozófia és történelem... A kultúra arisztokratikus forrásainak elzárása egyúttal mindennemű forrásának megszuntetését jelenti."[5]

A szocialista társadalom kulturális fejlődésének gyakorlata teljes mértékben megcáfolta ezeket a gondolatokat. A szocializmus szellemi kultúrájában két folyamat megy végbe: az ember sokoldalú fejlődése és a nép tomeges alkotótevékenysége. Míg a szocializmus építésének időszakában társadalmunk kénytelen volt felhasználni azt az ember- és kulturális anyagot, amelyet a kapitalista rendszer teremtett, és amely magán viseli annak bélyegét, ma már teljesen a történelmi típusát

5 *Ny Bergyajev* Philosophie der Ungleichkeit Berlin 1929 220–221 old

tekintve új, szocialista kultúrára támaszkodik, amely össznépi vívmány.

Mi az az elvileg új, ami a fejlett szocializmus kultúráját jellemzi? Mindenekelőtt az, hogy létrejön a szellemi élet tudományosan irányított szervezeti rendszere, megerősödik az emberek eszmei közössége, fokozatosan megszűnnek az osztályok és társadalmi rétegek közötti kulturális különbségek. Szorosabbá és közvetlenné válik a társadalmi élet anyagi és szellemi szférájának, a termelésnek és a tudománynak a kontaktusa, és még szorosabb lesz az elmélet kapcsolata az élettel, a kommunizmus építésének konkrét gyakorlatával. A szellemi élet minden láncszemében megnövekszik a párt vezető szerepe. Erősödik a munkásosztály befolyása a kulturális folyamatok tartalmára és formáira, növekszik az összes dolgozók aktivitása a kulturális alkotás területén.

A fejlett szocializmus viszonyai között mérhetetlenül megnő a szellemi kultúrának mint a kommunizmus felé való előrehaladás egyik legfontosabb tényezőjének szerepe és jelentősége. Ám a kultúrát nem redukálhatjuk a társadalmi tevékenységnek arra a szűk szférájára, amelyet a kész szellemi termékek terjesztése és fogyasztása határol. Amikor kultúráról beszélünk, mindenekelőtt a munka és a társadalmi igazgatás magas színvonalú kultúrájára, az emberi kapcsolatok kultúrájára, a társadalmi alkotótevékenység és magatartás kultúrájára gondolunk.

A X. ötéves tervet a minőség és a hatékonyság tervének nevezik. A minőség és a hatékonyság elválaszthatatlanul összefügg a nép egész kultúrájának fellendülésével, azzal, hogy a kultúrának növekednie kell az élet minden területén és elsősorban a munkában és a mindennapi életben, amelyek kapcsolatban vannak az ember szellemi és erkölcsi világával, olyan szellemű nevelésével, hogy kommunista módon viszonyuljon a munkához és nagyobb felelősséget vállaljon a rábízott dolgokért.

A fejlett szocialista társadalom szellemi életének tör-

vénye a szubjektív tényező szerepének növekedése, ami a tömegek társadalmi-politikai aktivitásának növekvő hatékonyságát tükrözi. A szocializmus éltető ereje és gyümölcsöző lehetőségei a társadalom élettevékenységének legkülönbözőbb szféráiban megmutatkoznak. Egyetlen más társadalmi-gazdasági forma nem tudott olyan távlatokat nyitni a gazdaság és a kultúra fejlődése előtt, mint amilyeneket a kommunizmus tárt fel már az első, szocialista szakaszában, amikor létrehozott egy magas színvonalú politikai kultúrát és magasrendű szellemi és erkölcsi értékeket.

Az SZKP XXV. kongresszusán Leonyid Brezsnyev azt mondta: „a szovjet emberek mind anyagilag, mind szellemileg gazdagabbak lettek."[6] A szocializmus viszonyai között a dolgozó tömegek, hozzájutván ezekhez az értékekhez, hallatlanul magas kulturális színvonalat értek el. De a szocializmus által teremtett, végtelenül gazdag lehetőségeket még korántsem aknázzuk ki teljesen. A fejlett szocializmus feltételezi és biztosítja az emberi alkotótevékenység további aktivizálását, ami a társadalom szellemi életében egészen nyilvánvaló. Itt nemcsak a tömegek megnövekedett és sokoldalú szellemi igényeiről és szükségleteiről van szó, hanem főként arról, hogy a mai viszonyok között a tömegek kultúrájának magas színvonala egyre nagyobb mértékben nyilvánul meg a gazdasági építőmunka meggyorsítását, a társadalom szociális egységének további erősítését, a szocialista demokrácia fejlődését biztosító alkotótevékenységben.

Krupszkaja tanúsága szerint Lenin „gyakran mondta, hogy a tömegeket nemcsak könyvekkel, klubokkal stb. kell ellátni, hanem állandóan érdeklődött az iránt, milyen mértékben vonják be őket magukat ebbe az ügybe, mennyire érdekeltek és vesznek részt benne".[7]

[6] Az SZKP XXV. kongresszusa. 8. old.

[7] *N. K. Krupszkaja:* Leninről. Cikkgyűjtemény. Moszkva 1960. 228. old. (oroszul).

A tömegek aktivizálása a kultúra fejlesztésében való részvételre feltételezi az egyén kulturális aktivitásának, társadalmi gondolkozásának és cselekvésének fejlődését. Ezért különös jelentősége van annak, hogy intenzívebbé tegyük azt a folyamatot, melynek során a tömegek a kultúra passzív elsajátítási formáiról áttérnek a szellemi értékek birtokbavételének aktív formáira, a közvetlenül alkotó részvételre a társadalom szellemi életében. Az SZKP XXV. kongresszusán elhangzott beszámoló megemlíti, hogy „a művészet az életismerettel gazdagszik, másfelől pedig a dolgozók sokmilliós tömegei jutnak kapcsolatba a kultúra értékeivel".[8]

E kérdések megoldása összefügg a kultúra terjesztésének mind objektív, mind szubjektív feltételeivel. Vegyünk egy példát. A statisztikai adatok szerint a Szovjetunió nagyvárosaiban (amelyeknek lakossága meghaladja a százezer főt) a városi lakosság 53%-a él. A fennmaradó 47% közepes nagyságú vagy kisvárosokban és városi jellegű településeken lakik. A szociológusok vizsgálatai arról tanúskodnak, hogy ezeken a településeken az életmód és kulturális közege valójában közelebb áll a falusihoz, mint a városihoz. A lakosság e részének kulturális fogyasztása és kulturális tevékenysége még elmarad a nagyvárosokétól, ahol intenzívebb a kulturális fogyasztás és aktívabb a lakosság valamennyi rétegének alkotótevékenysége.

A szocialista kultúra elősegíti az egyén sikeres társadalmi önkifejezését, aktív bekapcsolódását a társadalmi életbe. Ez a dolgozók széles rétege számára lehetővé teszi, hogy ne csak aktív fogyasztói legyenek a kulturális javaknak, hanem a kultúra „demiurgoszaivá", ezen értékek és javak megteremtőivé is váljanak. A szocializmusnak az az objektív törvényszerűsége, hogy az emberek társadalmi létük tudatos alkotóivá válnak, feltételezi, hogy birtokukba vegyék a szocialista kultúra magasrendű eszmei értékeit, magukévá tegyék a mar-

[8] Az SZKP XXV. kongresszusa. 94. old.

xista–leninista világnézetet. A szocialista életmód igazolja Marxnak azt a gondolatát, hogy az emberek „oly mértékben újítják meg magukat, ahogy az őket körülvevő javak világát megújítják".[9]

A fejlett szocializmusban a kultúra a harmonikus személyiség kialakításának hathatós eszköze. A szellemi szférában a fejlett szocializmus a társadalom olyan egységét tételezi fel, amely kifejezi valamennyi osztály, társadalmi csoport, nemzet és nemzetiség magas színvonalú kulturális közösségét. Az érett szocializmus feltételezi a szellemi kultúra valamennyi szférájának gyors ütemű fejlődését a szocialista kulturális forradalom vívmányainak és a szocialista életmód előnyeinek sokoldalú kiaknázása alapján.

Annak, hogy a szovjet társadalom sikeresen haladjon a kommunizmus felé, elengedhetetlen feltétele a dolgozók kulturális színvonalának szakadatlan emelkedése. Ezzel kapcsolatban felmerül a kulturális színvonal kritériumainak kérdése. Szakirodalmunkban ma még nincs eléggé kidolgozva ezeknek rendszere, ami részben azzal magyarázható, hogy a kultúra igen bonyolult jelenség. Szerintünk „a kultúra színvonalát" nem szabad összekeverni a nevelési rendszer egyéb összetevőinek színvonalával. A kulturális színvonal fogalmát olykor összetévesztik a képzettségi (vagy az általános műveltségi) színvonal fogalmával. Nyilvánvaló azonban, hogy a kettő nem ugyanaz. Az általános műveltségi színvonal adatai arról tanúskodnak, hogy országunkban 1974-ben 1000 tíz éven felüliből 537 főnek volt felső-, illetve (teljes vagy nem teljes) középfokú végzettsége. Közülük felsőfokú oktatási intézményt végzett 51, általános középfokút 143, szakmai középfokút 81 fő. A tanulók összlétszáma 85,8 millió fő volt. Ugyanebben az évben az olvasás falusi elterjedtségének szociológiai vizsgálata azt mutatta, hogy az olvasó családok a megkérdezettek 69,8%-át teszik ki, a nem rendszeresen ol-

[9] Ld. *Bolsevik*, 1939. 11–12. sz. 68. old. (oroszul).

vasók a 23,7%-át, a nem olvasók pedig a 6,5%-át. Bár a szociológiai módszertan szempontjából ezek az adatok nem vethetők össze egymással, nyilvánvaló, hogy az általános műveltségi szint a kulturális színvonalnak csak az egyik kritériuma lehet, amelynek korrelációban kell lennie az olvasással, a sajtótermékek és más információs eszközök elterjedtségével, a színházak, múzeumok, népművelési intézmények látogatottságával. Emellett a kulturális színvonal kritériumai nagymértékben összefüggnek a szellemi értékek birtokbavételének minőségével. Ezért szerintünk a kulturális színvonal kritériumainak kidolgozásánál figyelembe kell venni a szocialista kultúra értékeinek egész rendszerét, amelyek mind hatnak az emberek alkotótevékenységére és gazdagítják szellemi világukat, alakítják eszmei álláspontjukat, politikai kultúrájukat és munkájuk kultúráját. A szocialista társadalom kulturális színvonalának fontos jellemzője, hogy az egyes ember milyen szinten teszi magáévá az erkölcsi értékeket, viselkedése mennyiben felel meg a kommunista ideológia és erkölcs elveinek.

A fejlett szocializmus kultúrája feltételezi a társadalom szellemi élete struktúrájának haladó irányú változását, szellemi potenciáljának gazdagodását. Az ország növekvő szellemi potenciálja teremti meg a feltételeket ahhoz, hogy megoldhassuk a társadalom tagjai életkörülményeinek mindenre kiterjedő javításával összefüggő, minőségileg új feladatokat.

A szocialista kultúra manapság szorosan összekapcsolódik a tudományos-technikai forradalommal. Az egyén szellemi kultúrája az ismeretek mai szintjét tükrözi, amit a tudományos-technikai haladás határoz meg, az, hogy a tudomány mind nagyobb mértékben behatol a termelésbe és közvetlen termelőerővé válik. A tudományos-technikai forradalom széles körű kibontakozása kihat a kultúra tartalmára és a kulturális és morális viszonyok fejlődésének jellegére.

A tudományos-technikai forradalom sokoldalúan

hat a kultúrára, többek között biztosítja a kulturális információ gyors terjedését. Az adatok azt mutatják, hogy 1940-től 1970-ig a Szovjetunióban a könyvek évi példányszáma 2,9-szeresére nőtt, a folyóiratoké és más időszakos kiadványoké 10,7-szeresére, az újságok napi példányszáma pedig 3,7-szeresére. A fejlett szocializmus viszonyai között a tudományos-technikai vívmányok a magas színvonalú kulturális potenciál létrehozására, a társadalom valamennyi tagja sokoldalú igényeinek kielégítésére irányulnak.

A tudományos-technikai forradalom kulturális hatása abban is megnyilvánul, hogy új tudományágak születnek, nő a tudományos intézmények száma (1940-től 1970-ig kétszeresére) és a tudományos dolgozók létszáma (csaknem hatszorosára).

A tudományos-technikai forradalom, miközben kihat az anyagi kultúra fejlődésére, aktívan hozzájárul az egész szellemi kultúra, az ember szellemi világa, világnézete gazdagodásához. A szellemi kultúra szférái pedig, beleértve a humán szférákat is, aktívan hatnak a tudományos-technikai haladásra. Ez a kölcsönös folyamat arra vezet, hogy miközben a tudományos-technikai forradalom egyre újabb feladatokat állít a szellemi kultúra elé, sokban függ ezek megoldásától is, mert a kultúra fejlődése egészében a tudomány és technika előrehaladásának fontos „társadalmi rugója".

Az SZKP XXIV. és XXV. kongresszusának anyagai többször hangsúlyozták, hogy a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet időszakában növekszik a kultúra társadalmi funkcióinak szerepe. A kommunista építőmunka döntő célja a kultúra területén a sokoldalú, harmonikus személyiség kialakítása a történelmi fejlődés objektív törvényei alapján. Az új világért munkálkodó és küzdő minden egyes ember fejlődésének sokoldalúsága és harmonikussága biztosítja az emberiség áttérését a kommunizmusra és teremti meg a valóságos emberi boldogság garanciáját, amelyet a marxizmus, mint tudjuk, „az ember szabad erői és ké-

pességei szabad játékában" lát. A sokoldalúan fejlett ember fogalmán olyasvalakit ért, aki megtalálja helyét a képességeinek és szükségleteinek megfelelő munkában, az igazán szabad és társadalmilag hasznos, az ismeretek gyakorlati alkalmazásán alapuló tevékenységben. Ez természetesen feltételezi azt is, hogy a dolgozók elsajátítsák a marxista–leninista tudományos világnézetet, amely megszabja az emberek millióinak viselkedési és meggyőződési normáit a kommunista építőmunka közben. A sokoldalúan fejlett személyiséget a szakmai beszűküléstől megvédi a kommunista meggyőződésen és erkölcsön alapuló társadalmi aktivitás. E tulajdonságok kialakulását az új ember lényegét képező szocialista társadalmi viszonyok összességének fejlődése és a kulturális forradalom progresszív folyamata határozza meg.

A kultúrának az említett feltételekből eredő társadalmi funkciói biztosítják az ember sokoldalú fejlődését, e funkciók szerepének fokozódását pedig elsősorban a tudományos-technikai forradalom térhódítása és a dolgozókkal szemben támasztott követelmények növekedése határozza meg. A munka bonyolultabbá válása szocialista viszonyok között feltételezi a dolgozók kulturális színvonalának emelkedését. Minél nagyobb a dolgozók képzettsége, annál nagyobbak a kulturális igényeik. Ezzel kapcsolatban különösen érdekesek a dolgozó kollektívák komplex fejlesztési tervei, amelyekben a gazdasági kérdések mellett nagy figyelmet fordítanak a kulturális fejlődés tervezésére.

Most folynak az első kísérletek, hogy elkészítsék az ország néhány társadalmi-gazdasági régiójának távlati kulturális fejlesztési tervét. Kidolgozzák a kulturális szervezetek és intézmények társadalmi fejlesztési terveit. A kutatók, akik számos nehézségbe ütköztek a hosszú távú tervek elkészítése közben, hangsúlyozzák a célprogramos megközelítés szükségességét. Például az urális szociológusok a következő tervezési témák kijelölését javasolják a szellemi kultúra szférájában: „a szel-

lemi kultúra értékeinek és javainak megteremtésére és elsajátítására irányuló emberi tevékenység tervezése", „e tevékenység eredményeinek megtervezése" (azaz a kultúra produktumainak és intézményeinek megterv zése) és „e tevékenység céljának: az emberi személyisé meghatározott típusa kiformálásának megtervezése".[10]

Úgy gondoljuk, hogy az ilyen megközelítés komplex jellegű, az érett szocializmus kulturális közegében megjelenő valóságos tendenciákat öleli fel, és elősegítheti a kultúra társadalmi funkcióinak betöltését.

De itt még sok probléma van. Például a kulturális intézmények társadalmi fejlesztési terveinek összeállításához a kultúra minőségi mutatóit kellene felhasználni, amelyek még nincsenek kidolgozva. Kidolgozásuk a kultúra társadalmi funkcióinak pontos osztályozásával függ össze. Ahhoz, hogy e funkciókról fogalmat alkothassunk, meg kell vizsgálnunk a kultúra és a társadalom főbb konstitutív összefüggéseit, mind országos méretekben, mind a családi, a tanuló és a dolgozó kollektívák kereteiben.

Az ellentmondások – mint minden változás és fejlődés forrásai és mozgató erői – a kultúra fejlődésére is jellemzők; felfedésük és tanulmányozásuk lehetővé teszi, hogy mélyebben feltárjuk a kulturális haladás törvényszerűségeit, a társadalmi viszonyok típusától való függését. A szocialista kulturális forradalom során eltűnnek a kapitalizmus kultúrájára jellemző antagonisztikus ellentmondások. A kapitalizmus kultúrájának fejlődésében újratermelődik az ellentmondás az emberek alkotótevékenységének alapját képező alkotói mozzanat és e tevékenység valóságos korlátai között, amelyek a társadalmi viszonyok kizsákmányoló jellegéből, a munkamegosztás antagonisztikus formáiból, a nem alkotó munka túlsúlyából fakadnak, abból, hogy hiányoznak a valóságos lehetőségek ahhoz, hogy a nagy

[10] Ld. Az uráli dolgozók szellemi élete problémáinak szociológiai kutatása. Szverdlovszk 1974. 13–23. old. (oroszul).

tömegek tudatosan alakítsák a társadalmi élet új formáit, ami a társadalmi alkotótevékenység magasrendű megnyilvánulása volna.

Csak a szocializmus teremt lehetőséget a kultúra alkotó mozzanatának teljes, akadálytalan megnyilvánulására. A kommunista társadalmi rendszer fejlődése – eltérően az antagonisztikus társadalmi-gazdasági rendszerektől – éppen azt jelenti, hogy a tömegek tudatosan hozzák létre az új társadalmi formákat. Ezért a szocializmusban a kultúra is minőségileg új tartalomra és rendeltetésre tesz szert, a társadalmi tevékenység történelmileg új módjának sajátosságait tükrözve.

A kulturális fejlődés új történelmi lehetőségeinek valóra váltása nem automatikus folyamat: a kommunista párt által vezetett nép tudatos erőfeszítésével, az új kultúra létrejöttét kísérő, nem antagonisztikus ellentmondások leküzdése révén valósul meg. Ezeket az ellentmondásokat az osztályok, társadalmi csoportok és rétegek kulturális különbségei okozzák. Fontos a munka eltérő jellege, ami először is főként a fizikai munkával foglalkozó munkások és parasztok és a szellemi dolgozók között okoz különbségeket, másodszor, a fizikai, illetve a szellemi dolgozók körén belüli egyes csoportok között, attól függően, hogy munkájuk mennyire telített az alkotás elemeivel.

Azoknak a nem antagonisztikus ellentmondásoknak a leküzdése, amelyek a munka jellegének különbségei miatt jelentkeznek a szocialista kultúra fejlődésében, időszerű marad hosszabb időszakon át, mert – mint már Lenin megmondta – a fizikai és a szellemi dolgozók közötti különbség leküzdése „igen hosszadalmas dolog".[11] Ez csak a szocializmusnak a kommunizmusba való átnövése későbbi szakaszaiban fog befejeződni, amikor a személyiség megszabadulása a munkatevékenység ilyen vagy olyan fő típusából adódó korlátoktól elvezet a teljes kibontakozásához.

[11] *Lenin* Összes Művei. 39. köt. Budapest 1973. 15. old.

A kommunizmus építésének jelenlegi szakaszában még kulonbség van alkotó és nem alkotó munka kozott, noha ez fokozatosan lekuzdhető azáltal, hogy emelkedik a dolgozók nagy tomegének kulturális és műszaki színvonala (általános középfokú képzettség, a munkások és parasztok fizikai munkájának intellektuális alkotó funkciókkal való telítődése, az olyan intelligens munkások számának novekedése, akik kulturális és műszaki felkészultség tekintetében elérik a középfokú képesítéssel rendelkező szakemberek szintjét).

A társadalmi élet valamennyi szférájában a társadalom minden tagja számára egyenlő alkotási lehetőségek és az alkotásnak a valóságban meglevő korlátai kozotti, nem antagonisztikus ellentmondások nem a szocialista társadalmi viszonyok természetéből kovetkeznek (ellenkezőleg, éppen a szocialista társadalmi viszonyok teremtik meg ezeket a lehetőségeket), hanem a termelőerők eddig elért szintjéből, amely még megkoveteli a nem alkotó vagy kevéssé alkotó jellegű munka bizonyos mennyiségét. A szocializmus kulturális fejlődésében ez a nem antagonisztikus ellentmondások lényege, amelyek ezáltal gyokeresen kulonboznek a régi rend antagonizmusaitól, ahol a dolgozó tomegek alkotótevékenységének lehetőségeit elsősorban társadalmi akadályok korlátozzák.

A szocialista társadalom kulturális fejlődésében a nem antagonisztikus ellentmondások fokozatosan megszűnnek a tomegek társadalmi-politikai tevékenysége, a társadalom és az állam ugyeinek igazgatásában való részvételuk révén. Ugyanakkor ebben a szférában is vannak nem antagonisztikus ellentmondások: a dolgozó tomegek által megvalósítandó demokratikus irányítás objektív társadalmi szukséglete és a dolgozók egy részének nem elegendő politikai tudatossága, érettsége, a dolgokhoz való formális, nem alkotó hozzáállása kozott. Ezek a negatív tényezők a képzettség, a nevelés, az egész kultúra színvonalával kapcsolatosak, és fokozatosan lekuzdhetők a gazdasági és kulturális előreha-

ladás során, a párt eszmei nevelőmunkája következtében.

A szocializmus a szellemi értékek új rendszerét hozza létre, melynek veleje a marxista–leninista ideológia, a kommunizmus céljai és eszményei. A szocializmus alapvető kulturális értéke az ember, az ő élete és a társadalom javára végzett munkája. A szocialista kultúra legfőbb célja a szellemileg gazdag, társadalmilag aktív, sokoldalúan és harmonikusan fejlett személyiség.

A marxizmus humanizmusa többek közt abban áll, hogy a kultúrát nem izolált, külsőleges jelenségnek tekinti, hanem az emberi személyiség szerves részének, a struktúrájába tartozó társadalmi minőségnek, amely egyidejűleg a személyiség tevékenységének eredménye és alakulásának állandó tényezője.

A fejlett szocialista társadalomban a szellemi kultúra az új, kommunista típusú személyiség kialakítására irányuló humánus értékek összefüggő rendszere, amelyek megszabják az élet értelmét, elősegítik a társadalmi tudat és a tudományos világnézet kialakulását, fejlesztik az egyén gazdag érzelmi világát.

A polgári társadalomtudományban gyakran találkozunk a szocializmus lényegének olyan kiforgatásával, hogy a szocializmus legfőbb célja és értéke „a termelés és a termelő". Valójában a szocializmus legfőbb célja az ember, ezért az új társadalom tevékenysége a szocialista típusú személyiség kialakítására és sokoldalú fejlesztésére, szabadságának biztosítására, legteljesebb önkifejezésére irányul. Eszmei ellenfeleink tagadják ezt, és a szocialista kultúrát úgy állítják be, mintha a személyiség szellemi életének nivellálását és szabványosítását szolgálná, mintha a személyiséget alá akarná rendelni valamiféle kollektív emberi természetnek – a hangyabolyok és méhkasok emberi ekvivalensének.[12]

A szocialista társadalomban a szellemi kultúra egyik

[12] Ld. *D. Lewis:* Szocializmus és személyiség. Moszkva 1960. 64. old. (oroszul).

célja, hogy támogassa és fejlessze a történelmi optimizmust és céltudatosságot, erősítse az emberben azt a törekvést, hogy aktív tevékenységet fejtsen ki a társadalom, az egész emberiség javára. A fejlett szocializmus szellemi kultúrája hatalmas és hatékony ösztönzője a közéleti cselekvésnek és a társadalmi tökéletesedésnek.

A fejlett szocialista társadalom kultúrája a kommunista társadalmi tudatot kialakító aktív társadalmi cselekvés kultúrája. Annak a szervezett, munkaszerető, magasrendű erkölcsiségű társadalomnak a kultúrája, amely létrehozza az új, szocialista típusú személyiséget. A fejlett szocializmus szakaszában jelentősen megnő e kultúra társadalmi szerepe, a legteljesebben és legsokoldalúbban bontakoznak ki előnyei: internacionalizmusa, forradalmi humanizmusa és pártossága.

A marxizmus klasszikusai hangsúlyozták, hogy az anyagi és a szellemi kultúra „történelmi termék, számtalan nemzedék tevékenységének eredménye, amelyek közül mindegyik az előtte járónak a vállán állott".[13] Marx a kommunizmust jellemezve azt írta, hogy ez „az embernek *társadalmi*, azaz emberi emberként a magáért-valóan teljes, tudatosan és az eddigi fejlődés egész gazdagságán belül létrejött visszatérése".[14] Ez a tétel jellemzi a szocialista életmód lényegét: kifejezi a társadalom szellemi élete forradalmi átalakításának vezérmotívumát, azt, hogy a kommunista alkotótevékenység alapját képező tudatos tevékenység mellett megerősödik a személyiség valódi emberi tartalma. Kifejezi e cél elérésének módozatait, amelyekre az jellemző, hogy a kommunizmus megóvja a kulturális örökséget, igyekszik megtartani az addig elért fejlődés minden kincsét.

A szocialista életmód gazdagabb lesz a múlt szellemi értékei révén: átveszi azokat, illetve alkotó módon, kritikusan átdolgozza az új társadalom szellemi potenciál-

[13] *Marx–Engels* Művei. 3. köt. Budapest 1976. 29. old.

[14] *Marx:* Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. Budapest 1970. 68. old.

jának kialakításához. Az új életmód a maga sokrétűségében és sokoldalúságában nem légüres térben jön létre, hanem mindazon értékek kritikus birtokbavétele alapján, amelyeket a múlt anyagi és szellemi kultúrája teremtett; ez egyszersmind a társadalmi haladás minőségileg új fokát jelenti.

A szocialista életmód forradalmi-kritikai jellege szabja meg a társadalomnak a múlt kulturális értékeihez való viszonyát is, amelyre az osztályértékelés a jellemző, az, hogy minden valóban haladót és forradalmit kiválaszt magának az emberi gondolkodás történetéből. A szocializmusnak a kulturális örökséghez való viszonyát a forradalmi-humanista megközelítés jellemzi, ugyanis a múlt minden szellemi-erkölcsi értékét szigorúan tárgyilagos és elvi kritikának és alkotó vizsgálatnak veti alá. Amit az emberi civilizáció történetében még egyetlen társadalom sem tett meg: a szocializmus következetesen és határozottan elkülöníti a szellemi kultúrában a haladót a reakciótól, és a világ kulturális fejlődésének demokratikus irányát követi és valósítja meg. A szovjet nép büszke soknemzetiségű kulturális örökségére, gondosan és szeretettel bánik a kultúra, a művészet és a tudomány régi nagyjainak műveivel, a történelmi múlt emlékeivel. Az elmúlt tíz évben a Szovjetunióban több mint háromszorosára növekedett a történelmi és kulturális műemlékek helyreállítására fordított összeg. Nagy figyelmet fordítottak az orosz kultúra kiemelkedő képviselői – Puskin, Csajkovszkij, Ciolkovszkij, Scsepkin, Tolsztoj, Lermontov, Tyutcsev stb. – életével és tevékenységével kapcsolatos emlékhelyek felújítására. 1966-tól máig 30 építészeti műemlék helyreállításával készültek el teljesen vagy részben (az Ipatyij kolostor Kosztromában, a Szofija székesegyház Novgorodban, a pecsorai kolostor-komplexum, a Preobrazsenyije székesegyház Szizranyban, a Szpasz és Jevfimij kolostor Szuzdalban stb.).

A múlt haladó hagyományai akkor tölthetik be jótékony szerepüket, ha nem pusztán utánzás tárgyai, ha-

nem alkotásra, előrehaladásra buzdítanak. Akkor a legjobb hagyományokhoz való viszony nem passzív, hanem aktív jellegű. Lenin kiemelte a marxistáknak azt a képességét, hogy összekapcsolják a hagyományokhoz való hűséget az új iránti érzékkel. „Ugyanaz a Marx – írta Lenin –, aki annyira nagyra becsülte a forradalmi hagyományokat, és kérlelhetetlenül ostorozta őket, akik ezeket a hagyományokat renegát vagy nyárspolgár módjára kezelték, ugyanakkor azt is megkövetelte a forradalmároktól, hogy tudjanak *gondolkodni*, hogy tudják *elemezni* a régi harci módszerek alkalmazásának feltételeit, s ne csak egyszerűen bizonyos jelszavakat ismételgessenek."[15]

A klasszikusokhoz való alkotó viszony lényege, hogy kritikusan fogjuk fel őket, tisztítsuk meg a rájuk rakódott rétegektől, a hamis, az eredeti forrásoktól idegen és azokat eltorzító értelmezésektől.

A kulturális hagyományt fejleszteni kell, új eszmékkel kell gazdagítani, s közben meg kell tisztítani az elavult elemektől. A hagyományok is lehetnek haladók és reakciósak. A történelem szemete és üledéke velejár a kulturális haladással is, amely, mint egy nagy folyó, a nemes értékek tiszta vizét éppúgy magával viszi, mint az ősi tudatlanság felhalmozott salakját. Marx felhívta a figyelmet a maradi szokások, regresszív jelenségek szívósságára, mondván, hogy a reakciós nézetek és a múltban gyökerező előítéletek az új történelmi körülmények között is újjászülethetnek és jelentkezhetnek: „Valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők agyára."[16] A szocialista életmód szellemi ereje nyilvánul meg abban, hogy csak a haladó, egészséges, az ember szellemi életét erősítő hagyományok élnek benne tovább, és a társadalom megszabadul a babonáktól, az előítéletektől, „a holt nemzedékek hagyományaitól".

[15] *Lenin* Összes Művei. 16. kot. Budapest 1968. 24–25. old.
[16] *Marx–Engels* Válogatott Művei. 1. kot. 405. old.

A szocialista életmód megszünteti az ember társadalmi és nemzeti elnyomásával, szellemi rabságával és megalázásával kapcsolatos hagyományokat. A régi társadalom szokásainak, hagyományainak, a múlt maradványainak erejét Lenin a legszörnyűbb erőnek, fekélynek nevezte, amely ránk maradt a kapitalizmusból. Az elavult hagyományok, archaikus szokások, kultikus szertartások, nacionalista babonák mélységesen idegenek a szocialista életmódtól, amely aktívan leküzdi ezeket az új élet építése közben.

A múlt kulturális értékei becsesek a mai nemzedékek számára, mert összhangban vannak korunkkal, törvényszerűen és szervesen kapcsolódnak a jelenhez, és annak feltétlen és szükséges részévé válnak.

A szocializmusra a kulturális hagyománnyal kapcsolatos problémák megoldásának osztályszempontú megközelítése jellemző. A szellemi értékek közül azokat használja fel, amelyek eszmeileg, szellemileg gazdagítják az embereket, és tudatosan elutasítja a kizsákmányoló osztályok reakciós kultúráját, elsöpör mindent, ami idegen és ellenséges a kulturális haladással szemben, aktívan fellép a kulturális hagyomány egyházi és feudális vagy patriarchális idealizálásával szemben, ami károsan befolyásolná a dolgozók hazafias és internacionalista nevelését.

„A múlt tisztelete az, ami megkülönbözteti a műveltséget a barbárságtól" – írta Puskin. Szocialista viszonyok között a klasszikus kultúra elsajátítása segítségünkre van abban, hogy átgondoljuk és kifejezzük saját korunk legizgatóbb társadalmi, erkölcsi és szellemi problémáit. S bármily furcsán hangozzék is, éppen a klasszikus kulturális örökség segíti elő, hogy feltárjuk a most átélt idők lényeges vonásait, megismerjük az embert és tökéletesítsük belső világát. Elősegíti, hogy a nép alkotó energiája növekedjék, hogy a dolgozók a kulturális folyamat tényleges alanyaivá váljanak. A múlt szellemi értékeinek felhasználása fontos módja annak, hogy minden embert eljuttassunk a bölcsesség és a

tudás kincstárához, sőt a tudatos társadalmi aktivitáshoz is. A klasszikus orokség valóban kozkinccsé válik, és széles utat nyit az ember számára a szellemi tevékenység sokféle egyéni formájához, mert ha megismeri a korábban létrehozott magasrendű szellemi értékeket, kialakul benne a jelen társadalmi élete iránti érdeklődés szerves szükséglete, s arra fog torekedni, hogy részt vegyen új szellemi értékek megteremtésében.

A szocialista életmód osszefugg a szocialista kulturális orokséggel, amelybe a klasszikus orokségen kívul mindaz beletartozik, amivel a szocializmus gazdagítja a társadalom szellemi életét. A kulturális orokség elsajátítása a szocialista kultúra megteremtésével szoros kapcsolatban megy végbe. A társadalom szellemisége még szilárdabb és életképesebb lesz. Ennek egyik oka az, hogy szoros eszmei és intellektuális kapcsolat áll fonn a megteremtendő értékek és a haladó történelmi hagyományok kozott. Ez a szocialista világkultúra létrejottének fontos társadalmi tényezője.

A múlt mindig magában hordozza a jovő magvait. A jovő: eszméink megvalósítása, nemes céljaink elérése, a kommunista civilizációhoz vezető út. A reakciós filozófusok az embert az orchideához vagy a pillangóhoz hasonlítják, mondván, hogy az emberiségnek nincsenek eszményei, céljai, nincs jovője, az útja sehova sem vezet. Lenin ezzel szemben rámutatott, hogy a marxizmus minden kérdést történelmileg vet fel, és ez nemcsak a múlt értelmezésére áll, hanem abban az értelemben is igaz, hogy bátran előretekint a jovőbe, és merészen belevág gyakorlati megvalósításába.

Az emberiség kulturális fejlődésének történetében a szocializmus óriási fontosságú történelmi feladatot old meg: kozvetlenul egyesíti a népet és a kultúrát. Természetesen a néptomegek a szocialista társadalom létrejotte előtt is tevékenyen részt vettek a kulturális fejlődésben, elsősorban azzal, hogy megtermelték a társadalom anyagi értékeit, másodszor, létrehozták azokat a szellemi értékeket, amelyeket „a régi kultúra" fogalma olel

fel (folklór, a kollektív népi alkotótevékenység kulonféle formái), s amelyek mindig elengedhetetlen alapját alkotják a hivatásos alkotótevékenységnek. A kizsákmányoló társadalmakban azonban a néptomegek részvételét a kulturális fejlődésben történelmileg mindig korlátozta fuggő és kényszerű helyzetuk, az, hogy nélkulozték a teljes értékű kulturális tevékenységhez szukséges feltételeket és eszkozoket.

A kapitalizmusban a szellemi tevékenység élesen elkulönul a tomegek kozvetlen anyagi tevékenységétől, lévén az uralkodó osztály és egy neki alárendelt kulon társadalmi réteg privilégiuma és monopóliuma. Marx és Engels nagy érdeme, hogy feltárta a kizsákmányoló társadalom kultúrájának azt az alapvető ellentmondását, amely az elit kultúrája és a nép kultúrája osztálykonfliktusában nyilvánul meg. A társadalomban uralkodó kultúra a burzsoázia kezében a nép gazdasági, politikai és ideológiai leigázásának eszkozévé válik. Ez végeredményben a polgári kultúra válságára vezet, amelyből a marxizmus klasszikusai abban látják a kiutat, ha a kulturális értékek az egész nép tulajdonává válnak.

A kultúra és a tomegek osszekapcsolása biztosítja a tomegek érdekeit kifejező kultúra győzelmét, és széles utat nyit nekik a kultúrához, műveltté teszi őket. Erről ábrándoztak a múlt haladó gondolkodói is, de ők a megoldást a nép filantróp „felvilágosításában" keresték, nem pedig társadalmi helyzetének forradalmi megváltoztatásában. A valóságban a tomegeket műveltté tenni, felemelni a szellemi alkotótevékenység magaslataira csak a társadalmi élet gyokeres, forradalmi átalakításával lehet, amit maguk a tomegek visznek végbe mint az egész történelmi folyamat valódi végrehajtói.

A kommunista párt, amely ezt az átalakítást minden szakaszában vezeti, a kulturális politikát úgy irányítja, hogy a szellemi kultúra valamennyi szférájának fejlődése kozben megerősodjék a szocialista életmód, a kul-

túra pedig hatékonyan segítse elő ezt a folyamatot. A párt alkotóan kidolgozza és gazdagítja a kultúra lenini koncepcióját, amelynek alapja a politika, a gazdaság és a kultúra szerves hármasegysége s ezek egységes pártirányítása.

A szellemi kultúra demokratizálása a múlt humánus értékeinek alkotó elsajátítása alapján a szocialista társadalom szakadatlan intellektuális fejlődése közepette oda vezet, hogy megerősödik a kultúra átalakító funkciója, s fejlődik a pozitív kulturális politika, amely a tömegek munka-, társadalmi és politikai tevékenysége valamennyi területének aktivizálására irányul. Minthogy a kultúra igen fontos eleme a társadalmi nevelésnek, különös jelentőségre tesz szert a szellemi kultúra ideológiai irányzatossága, a munkásosztály eszményeihez és történelmi feladataihoz való hűsége.

A szocializmus és a szocialista életmód elsősorban azzal biztosítja a nép kulturális felemelkedését, hogy megteremti az objektív gazdasági alapot a tömegeknek a történelmi folyamatban való minőségileg új részvételéhez. A szocializmusban ez a részvétel szabad és tudatos, kollektív és szervezett, és az egész társadalom számára azonos célok elérésére irányul. Az ilyen történelmi tevékenység hozza létre a dolgozó tömegekben a kultúra valóságos szükségletét, s nemcsak azt a vágyat kelti fel bennük, hogy aktívan birtokba vegyék a kultúra kincseit, hanem hogy ők maguk létre is hozzanak újakat.

A kultúra szférájában a társadalom minden emberrel szemben számos követelményt támaszt. Ezek közül a legfontosabb, hogy a szocializmusban az embernek sokoldalúan és harmonikusan kell fejlődnie, és ez úgy érhető el, ha bekapcsolódik az aktív szellemi életbe. Ebből nyilvánvaló, hogy a tömegeknek a kultúrával való találkozása fontos társadalmi feladat, amelyet a társadalmi fejlődés szükségei diktálnak. Nálunk ez az eszmei nevelő és népművelési munka hálózata révén valósul meg, amely országosan meg van szervezve, és

amely a kommunista párt és a szovjet állam egyik legfontosabb munkaterulete. A szocialista életmód nemcsak abban látja kulturális misszióját, hogy a dolgozók számára szükséges kulturális javakat nyújtsa, hanem elsősorban abban, hogy kezdeményezéseiket felkarolja, hogy megteremtse a szükséges feltételeket szellemi alkotótevékenységuk valóságos felvirágzásához.

A szocialista kultúrát éppen ez kulonbozteti meg gyokeresen a burzsoá „tomegkultúrától", amely a saját alkotótevékenységétől megfosztott fogyasztó felé irányul, aki megelégszik rossz minőségű utánzatokkal is a valódi alkotás helyett. A „tomegkultúra" lényegében az uralkodó osztály kultúrája, amelyet azok számára hoztak létre, akiktől az uralkodó osztály megtagadja az önálló szellemi fejlődést. A „tomegkultúra" lényegében nem egyéb, mint a burzsoá életmód. Malcolm Newell angol szociológus *Az élet minősége* című konyvében sotét képet fest a mai polgári társadalomról, „a bőség társadalmáról", amelyben az emberek meg vannak fosztva az alkotó kezdeményezéstől, és szellemileg korlátozott fogyasztókká alakultak át. De a kiutat ebből a tragikus helyzetből nem a társadalom forradalmi átalakításában látja, hanem a műveltség és a kultúra továbbfejlődésében, a burzsoá rendszer „modernizálásában".

Gerard Bellouan haladó polgári újságíró *Kultúra, személyiség és társadalom* című konyvében olyan adatokat kozol, amelyek arról tanúskodnak, hogy az általános műveltségi színvonal igen alacsony Franciaországban: a franciák 58%-a nem olvas konyvet, 87%-a nem jár színházba, a 15 és 26 év kozotti fiatalok 78%-a soha életében nem volt hangversenyen. Az elolvasott konyveknek tobb mint a felét a lakosság 10%-a olvasta csak.

A polgári szociológusok a „tomegkultúrát" olyan jelenségként próbálják feltuntetni, amely fuggetlen a társadalom szociális természetétől, tehát egyformán jellemző a kapitalista és a szocialista társadalomra. J. Friedman francia szociológus e hamis állítás védelmére azt az egyetlen érvet tudja felhozni, hogy a „tomegkul-

túra" a modern hírközlési és tömegtájékoztatási eszközökön alapul. A mai revizionisták is azt állítják a „tömegkultúráról" – amely az embert elvonja korunk időszerű problémáitól, s szellemi és erkölcsi tehetetlenségre neveli –, hogy nem függ a társadalmi-gazdasági feltételektől, és éppúgy jellemző a kapitalizmusra, mint a szocializmusra, bármilyen társadalomra, amely modern tájékoztatási és propagandaeszközökkel rendelkezik.

A szocialista társadalom „tömegkultúrájáról" szóló gondolatok a szocialista országok egyes szociológusainak munkáiba is behatoltak. A „tömegkultúrát" olyan általános szociológiai fogalomnak tekinteni, amely csak tendenciáját tekintve különbözik, de megvan mind a két különböző társadalmi rendszerben, nemcsak módszertani szempontból súlyos tévedés, hanem a szocializmus szellemi életében végbemenő folyamatok lényegét illetően is. És itt nemcsak a terminusok és meghatározások megismétléséről és azonosításáról van szó, hanem a mai világ két kultúrájának elvi eltéréséről, a forradalmi humanizmus fejlődési tendenciáiról, az új típusú személyiség kialakulásának folyamatairól.

Maguk a polgári ideológusok is elismerik a „tömegkultúra" alacsony színvonalát, leplezetlenül cinikus, üzleti jellegét, azt, hogy a személyiség szellemi szabványosítására, a fejletlen ízlés kiszolgálására, politikai passzivitásra, az amorf „tömegemberre" irányul. A „tömegkultúrát" kozmopolitizmus jellemzi; a kizsákmányoló osztályok a tömegek szellemi leigázásának eszközévé tették.

Maga a „tömegkultúra" fogalma annyira lejáratott, annyira bemocskolódott, összekapcsolódott a burzsoázia ideológiájával, hogy mélységesen hibás és helytelen a szocialista társadalom szellemi életének folyamataira alkalmazni. Ennek a kultúrának az antipólusa az össznépi szocialista kultúra. Éppen az össznépi kultúra jellemzi az új társadalom mai szellemi világát, a tudatos

és aktív társadalmi élet magaslatára emelkedett nép kultúráját.

Az össznépi szocialista kultúrának lényegében két fő funkciója van: kommunikatív-informatív és nevelő funkciója. Az első az óriási információáradatnak és az ember számára szükséges ismereteknek a tömegkommunikáció eszközeivel való átadását jelenti. A második a szocialista tudat kialakítását, a haladó ideológiának a tömegekhez való eljuttatását, a szocialista típusú személyiség nevelését elősegítő szellemi értékek terjesztését. Ez a funkció pregnánsan mutatja az össznépi szocialista kultúra jelentőségét a tömegek szellemi felemelkedésében, a szocialista humanizmus és kollektivizmus elvein alapuló új erkölcsi tulajdonságok kialakításában. A szocializmusban az össznépi kultúra a szocialista életmód szellemi vonásait fejezi ki.

A szocialista életmód formálja a társadalom szellemi életének valamennyi szféráját. Ide tartozik az egész országot átfogó egységes szocialista oktatási és művelődési rendszer, beleértve a felsőfokút is. A szellemi élet eleme a tudományos tevékenység is. Életünknek ez a szférája valóban internacionális jellegű, ugyanakkor össznépi vívmány. A szocialista kultúrának ezek a szférái jellemzik valamennyi szocialista nemzet egységes, közös szellemi termelését.

A fejlett szocializmus társadalmában a kulturális tevékenység új szervezeti formái is létrejöttek (állami, szakszervezeti stb. formák), amelyek bevonják a tömegeket az aktív alkotótevékenységbe. E különféle formák kölcsönhatása gazdagítja a társadalom szellemi életét, elősegíti a szellemi élet különböző szférái tudományos irányításának tökéletesedését, kedvező feltételeket teremt a szellemi értékek sikeres terjesztéséhez.

A szocialista társadalom szociális egysége fejeződik ki a munkásosztály, a kolhozparasztság és a népi értelmiség, valamennyi nemzet és nemzetiség kulturális együttműködésének magas színvonalában. A szellemi kultúra hatékonysága egyenes arányban van a társada-

lomban létrehozott szellemi értékek mennyiségével, ezek elterjedésének mértékével és elsajátításának mélységével. Hogy e folyamatok optimálisan menjenek végbe, a párt a tudományos elméletre támaszkodva megszabja a kulturális építőmunka időszerű feladatait s e feladatok megoldási módjait, biztosítja a kulturális területen dolgozók eszmei-politikai érettségének és szakmai illetékességének növekedését, és arra törekszik, hogy a dolgozók minél nagyobb tömege mind aktívabban vegyen részt a tudatos alkotótevékenységben.

Hogy megértsük a szocialista életmód fejlődésének dialektikáját, fontos, hogy helyesen értelmezzük a tudományos-technikai forradalom és a kultúra területén végbemenő forradalom tartalmát és kölcsönhatását. A XX. század közepén a fejlett országokban kibontakozó tudományos-technikai forradalom a társadalmi termelőerők műszaki elemeinek, elsősorban az anyagi termelés műszaki bázisának gyökeres átalakulását jelenti. A kapitalizmusban ez az átalakulás óhatatlanul megfelelő társadalmi változásokat követel meg: a társadalmi viszonyoknak és a személyiség szellemi világának a forradalmi megváltoztatását.

A polgári ideológusok mindenáron azt akarják bebizonyítani, hogy a társadalmi változások automatikusan végbemennek mindenütt, ahol kibontakozik a tudományos-technikai forradalom. Ezekben az állításokban tulajdonképpen Kautsky és más jobboldali opportunista ideológusok azon antimarxista koncepciója jelenik meg újra, mely szerint a technikai haladás automatikusan, politikai forradalom és proletárdiktatúra nélkül átvezet a kapitalizmusból a szocializmusba. Valami hasonlót hirdetnek olyan mai polgári teoretikusok, mint D. Bell, R. Aron stb., akik különben inkább azt vallják, hogy a kapitalizmus nem a szocializmusba, hanem valamiféle „ipari" vagy „posztindusztriális" társadalomba torkollik.

Az élet azonban azt az elemzést igazolja, amelyet a marxizmus klasszikusai adtak a történelmi átalakulás

mechanizmusáról. Ez az elemzés azt mutatja, hogy az egyik társadalmi rendről a másikra való áttérés csak a társadalom termelőerői és termelési viszonyai közötti ellentmondás forradalmi feloldása útján mehet végbe.

A tudományos-technikai forradalom fokozza a termelőerők társadalmi jellegét, sürgetve, hogy a magántulajdont társadalmi tulajdon váltsa fel, s ezen az alapon valóban demokratikus rendszer jöjjön létre, amely biztosítja a feltételeket a dolgozók sokoldalú fejlődéséhez. A burzsoázia azonban dühödten szembeszegül ezekkel az objektív követelményekkel, és ellenállását csak a szocialista forradalom útján lehet legyűrni. E forradalom során gyökeres társadalmi változások zajlanak le, amelyeknek eredményeképpen a dolgozók társadalmilag egyenlőkké, a társadalmi tulajdon mindenfajta kizsákmányolástól mentes tulajdonosaivá válnak; ugyanígy gyökeres változások mennek végbe a kultúrában is, aminek eredményeképpen a dolgozók előtt szabaddá válik az út az igazi értékekhez, és reális lehetőségek nyílnak előttük az értékek létrehozására irányuló alkotótevékenységben való közvetlen részvételre. A forradalmi átalakulásoknak ez az oldala alkotja a szocialista kulturális forradalom tartalmát.

A tudományos-technikai forradalom üteme és sikere a dolgozók általános műveltségi és szakmai színvonalától függ, következésképpen a közoktatási rendszer valamennyi fokának javulásától.

Országunkban lényegében befejeződött az áttérés az általános középfokú oktatásra. A párt Központi Bizottsága és a szovjet kormány az utóbbi években e kérdésekkel kapcsolatban számos fontos határozatot hozott, amelyek kijelölik a legfőbb feladatokat az oktatás és nevelés minőségének jelentős javítása, az általános műveltséget nyújtó iskola és a szakoktatási rendszer tökéletesítése érdekében. Ennek megfelelően dolgozzák ki azoknak a tudományosan megalapozott intézkedéseknek a rendszerét, amelyek elősegítik az emberek műveltségének állandó növelését, a tudásra, a szellemi tö-

kéletesedésre való szüntelen törekvésük kifejlődését. A közoktatási rendszer valamennyi láncszemének az a feladata, hogy sokoldalúan felkészítse a felnövekvő nemzedéket a hatékony munkatevékenységre, s olyan tulajdonságokat fejlesszen ki benne, amelyek elősegítik az alkotás iránti igény, a munkaszeretet kibontakozását. Éppen ez az általános középfokú oktatás társadalmi feladata és jelentősége a szovjet társadalomban, amely nemcsak a társadalom munkaerő-tartalékai kiképzésének problémáját oldja meg sikeresen, hanem megteremti a szükséges szellemi és erkölcsi feltételeket a kommunista személyiség kifejlődéséhez is, amit pártunk céljának tekint, és különös gonddal segít elő.

A tanulók létszáma tekintetében a szovjet állam ma messze maga mögött hagy olyan fejlett kapitalista országokat, mint az NSZK, Anglia, Japán. A Szovjetunióban tízezer emberre 188 egyetemi és főiskolai hallgató jut, míg az NSZK-ban 56, Angliában 57, Olaszországban 91. Nálunk a munkásoknak több mint 55%-a, a kolhozparasztoknak 50%-a felső-, illetve középfokú képzettségű. Eltűnnek a különbségek a társadalmi csoportok és a nemzetek műveltségi színvonala tekintetében. A felső- és középfokú képzettségűek aránya a szakemberek és alkalmazottak között 1939-ben 6,4-szerese volt a munkásokénak és 30-szorosa a kolhozparasztokénak. Ez a távolság 1959-re a munkások körében 2,3-re, a kolhozparasztok körében 4-re csökkent, 1973-ban pedig 1,5-re, illetve 2,1-re. Ez a tendencia arról tanúskodik, hogy a dolgozók különböző társadalmi csoportjainak műveltségi szintje fokozatosan kiegyenlítődik. Ugyanez figyelhető meg a városi és a falusi lakosság műveltségi színvonalának adatainál. A közép- és felsőfokú képzettségű városi lakosság aránya 1974-ben a dolgozóknak több mint 75%-át tette ki. Falun ez az arány 50% volt. Lényegesen közeledik egymáshoz a lakosság műveltségi színvonala valamennyi szövetségi köztársaságban.

Lenin a tömegek műveltségét a szocialista kultúra

talajának tekintette. De nemegyszer hangsúlyozta, hogy a magas műveltségi színvonal nem hozza magával automatikusan a kommunista eszmeiséget és öntudatot, a magasrendű erkölcsi tulajdonságokat. A kommunista világnézet és az azon alapuló erkölcsi tulajdonságok kialakítása a politikai képzés feladata, amelyet a párt irányít, kifejlesztve ezzel a nép politikai kultúráját, a szocialista kultúra egyik igen fontos strukturális elemét.

A politikai kultúra a szovjet emberek szellemi élettevékenységének sajátos részeként magában foglalja a politikai ismereteknek, nézeteknek és meggyőződéseknek, a munkásosztály ideológiai értékeinek egész rendszerét. Kifejezi a dolgozó tömegek társadalmi aktivitásának jellegét és társadalmi-politikai tevékenységük színvonalát, azt a képességüket, hogy magukévá tegyék és megvalósítsák a kommunista párt politikáját.

A politikai kultúra tételének felállításakor Lenin nemcsak ennek eszmei és politikai irányzatosságát hangsúlyozta, hanem osztályjellegét és az emberek állampolgári öntudatának kialakításában játszott társadalmi szerepét is. „A politikai kultúrának... az a célja, hogy igazi kommunistákat neveljen, akik képesek legyőzni a hazugságot, az előítéleteket, és képesek segíteni a dolgozó tömegeknek abban, hogy legyőzzék a régi rendet és tőkések nélkül, kizsákmányolók nélkül, földesurak nélkül folytassák az állampítést."[17] A politikai kultúra ily módon összekapcsolódik a dolgozók aktív részvételével a szocialista társadalom irányításában, azzal a képességükkel, hogy „építsék az államot". Mint az emberek szellemi tevékenységének sajátos fajtája, a politikai kultúra szabja meg a társadalmi aktivitás fokát és a gyakorlati társadalmi-politikai tevékenység színvonalát.

A szocialista életmódra jellemző politikai kultúra a magasrendű forradalmi eszmények és az aktív társadal-

[17] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. 382. old.

mi cselekvés szintézise, amelyek az emberiség fejlődésének új korszakát jellemzik. Kulonos jelentőséget tulajdonít a tudományos világnézetnek és a személyiség magasrendű erkolcsi tulajdonságainak. Támogatja az emberben azt a szuntelen torekvést, hogy harcoljon a kommunista eszmények megvalósításáért, lévén osszeegyeztethetetlen a politikai passzivitással, az értelmi és lelki restséggel.

Az ember természetes harmóniaérzékét tokéletesítő kultúra a szocialista életmód korulményei kozott bevonja az embert a társadalmi igazságosságért vívott harcba, állandóan arra készteti, hogy méltó legyen és belsőleg felkészuljon állampolgári feladataira, aktívan fellépjen mindazzal szemben, ami fékezi és zavarja a társadalom fejlődését. Ezáltal megváltoznak az egyén dimenziói, kibontakozik a társadalmi tevékenységre való képessége, amely megvédi őt a kispolgáriság, a fogyasztói szemlélet, az egocentrizmus és az onelégultség „fertőzésétől". Emelkedik eszmei színvonala, gazdagodik szellemi világa, tudatába behatol az a magasrendű és nemes érzés, hogy részt vesz hazája történelmi sorsának alakításában és a társadalmi előrehaladásban, hogy bár szerény, de szukséges szerepet tolt be a kommunizmus építésének osszfolyamatában.

A szocialista életmód mellett gazdagszik a szovjet nép politikai tudatának minden formája. A szocialista tudat, amely a kultúra szerves része, gazdagítja az ember intellektuális világát, aktívan befolyásolja a társadalom egész szellemi légkorét, elősegíti a vallásos világnézet és a régi, nem szocialista erkolcs maradványainak lekuzdését. S bár a társadalmi tudatnak ezek a megkovesedett formái még hatnak a lakosság bizonyos rétegeinek szellemi életében, semmi kozuk a szocialista kultúrához és a szocializmus szellemi életéhez.

A szocialista életmód elhatárolja az ember szellemi világát az egoista pragmatizmustól és az onző racionalizmustól. A szocialista kultúra aktívan fellép az ember egyoldalú fejlődésével, szellemének primitívségével, az

értelmi restség sztereotípiáival szemben. Ezért a szocialista életmód a működésben levő forradalmi humanizmus, amely azon túl, hogy mindenkit feljogosít a kultúra vívmányainak felhasználására, azt is megköveteli, hogy mindenki aktívan részt vegyen a szellemi életben, az új szellemi értékek létrehozásában. Ezért kell nagy figyelemmel tanulmányozni az ember belső világát, befogadási sajátosságait, hogy biztosítsuk a kultúra maximális hatásfokát az új ember formálásában.

Sajnos, előfordulnak még olyan vélemények, hogy a kultúra problémái kevésbé fontosak, mint a társadalom élettevékenységének egyéb szférái, hogy a szellemi kultúrába fektetett pénzt eleve „le lehet írni". Pedig a kultúra többet „ad", mint amennyit „elvisz". A belé fektetett anyagi eszközök hatékonysága néha messze meghaladja a gazdasági mutatókat, minthogy az egyén alkotótevékenységével, szellemi dinamizmusával és társadalmi aktivitásával kapcsolatos.

A szocializmus politikai kultúrája a negatív életjelenségek határozott leküzdésével olyan szellemi-erkölcsi atmoszférát igyekszik teremteni a társadalomban, amely a szocialista együttélés normáinak magasrendű követelményeivel tűnik ki. Élesen szembefordul a burzsoá ideológiával és erkölccsel, az erkölcsi nihilizmussal és a kispolgári egoizmussal, mindazzal, ami akadályozza a társadalmi igazságosság, az alkotó munka, az emberi méltóság érvényesülését.

A kultúra csak akkor befolyásolhatja a társadalmi fejlődés menetét, az ember életét, ha behatol az életfolyamatok belsejébe, ha erősíti az élet ellentmondásainak labirintusában rejlő tendenciákat. Ha csak másolja az eseményeket, akkor elveszti eleven kapcsolatát a társadalommal, elszegényíti önmagát, elveszti azt a képességét, hogy hasson az emberekre.

A polgári elméletekkel szemben a marxizmus összekapcsolja a kultúrát a társadalmi élettel, úgy tekinti, mint önálló jelenséget, amely nemcsak saját fejlődés-

törvényeinek engedelmeskedik, hanem függ a társadalmi valóság más jelenségeitől is.

Természetesen az egyénnek nem minden vonása van közvetlen kapcsolatban a kultúra és a társadalmi környezet vonásaival, ugyanis minden individuum jelentős mértékben egyedi, tehát egyedi módon fogadja be a kultúrát, egyes elemeit adaptálva, másokat megtagadva, a harmadikat radikálisan átalakítva, a negyediket fenntartás nélkül elfogadva. Minden egyénnek kialakul a maga megismételhetetlen szellemi és erkölcsi arculata, az a „magva", amelynek segítségével megőrzi integritását és specifikumát.

A szocialista életmódnak egyáltalán nem célja, hogy az emberi jellemek sokféleségét holmi „mintahősre", ideális személyiség-sztereotípiára redukálja. A szocialista társadalom új embere – Marx szavaival – „nem egy meghatározottságban termeli magát újra, hanem a totalitását termeli, nem arra törekszik, hogy olyan valami maradjon, ami lett, hanem a levés abszolút mozgásában van".[18]

A szocialista életmód körülményei között folyamatosan megszűnnek az egyén és a társadalom érdekei közti lényeges különbségek, ami természetesen visszatükröződik a társadalmi aktivitásban. E változás lényege az, hogy az egyén alapvető érdekei mindinkább egybeesnek a fő társadalmi érdekekkel. Az alkotó egyéniségek sokfélesége folytán a leggondosabb figyelmet kell tanúsítani az egyéni (nem alapvető) érdekek iránt, amelyeknek differenciáltságát számításba kell venni a nevelőmunkában, mert csak így ösztönözhetjük a nép nagy tömegeit társadalmi aktivitásra. Ha azt akarjuk, hogy minden egyes ember a kulturális-történelmi alkotótevékenység szubjektumává váljon, a társadalmi aktivitást a maga sokrétűségében és sokoldalúságában kell felfogni.

A kultúrának kimeríthetetlen lehetőségei vannak ar-

[18] *Marx–Engels* Művei. 46/I. köt. 367. old.

ra, hogy az emberek szellemileg gazdagodjanak, a kollektívában, a társadalomban egyesüljenek. Az emberek társadalmasodása, amely eddig „a természet és a történelem által rájuk oktrojáltként állt velük szemben, most saját szabad tettükké válik".[19]

A fejlett szocialista társadalomban különös erővel nyilvánul meg a politika, a gazdaság és a kultúra elválaszthatatlan kapcsolata. A kultúra szerepe nemcsak a kommunista nevelési feladatok megoldásában növekszik szüntelenül, hanem a népgazdaság fejlődésében, a nép jóléténck növelésében is. Ennek megfelelően megnő a fontossága a kulturális fejlődés helyes politikai és tudományos irányításának, melyet a kommunista párt gyakorol.

A kulturális építőmunka irányítása közben felmerülő feladatok a szocialista kultúra objektív törvényszerűségeinek mind alaposabb tanulmányozását, a kultúra tudományának kidolgozását igénylik. Az SZKP XXV. kongresszusán elhangzott beszámoló hangsúlyozta, hogy „lényegbevágóan fontos olyan kérdések mélyreható kutatása, amelyek társadalmunkkal és a termelőerőinek fejlődési irányaival kapcsolatosak. Ide tartozik pl. ...kultúránk sokoldalú fejlesztése". E kérdések áttekintése „a különböző tudományok képviselőinek együttes erőfeszítését követeli".[20]

Bár a szellemi kultúra kérdései a marxizmus klasszikusainak a munkáiban nagy helyet foglalnak el, a marxista–leninista kultúraelmélet mint önálló tudományág, amelynek megvan a maga speciális kutatási területe, hazánkban csak nemrég indult fejlődésnek. Az elmúlt évtizedben a szovjet filozófusok, történészek és szociológusok számos érdekes kollektív munkát és monográfiát készítettek el, amelyekben a kulturális fejlődésnek, mindenekelőtt a szocialista társadalom kultu-

[19] *Marx–Engels* Válogatott művei. 3. köt. 320. old.
[20] Az SZKP XXV. kongresszusa. 86. old.

rális fejlődésének a kérdéseit komoly és sokoldalú vizsgálatnak vetették alá.[21]

A marxista kultúratudomány fejlesztése fontos a kulturális építőmunka párt által kitűzött feladatainak megoldásához: elősegíti az értelmiség eszmei színvonalának emelését, aktivizálja a kultúra munkásait, segít nekik abban, hogy hatékonyan részt vegyenek a társadalom szellemi átalakításának folyamatában. A szocialista kultúra marxista elméletének kidolgozása jelentős mértékben elősegíti a kulturális politika tudományos megalapozását valamennyi szinten, a szellemi értékek állami és társadalmi terjesztési rendszerének tökéletesítését, a maximálisan hatékony kulturális tömegmunka megszervezését. A szocialista kultúra marxista elméletét úgy kell tekinteni, mint a burzsoá kultúra, a burzsoá ideológia ellen vívott harcunk fontos és hatékony eszközét. Ezért irányulnak a társadalomtudósok erőfeszítései a kultúraelmélet mint egységes tudomány kutatási módszereinek kidolgozására.

A fejlett szocializmus szellemi életének kutatása összefügg a tudományos irányítás elemzésével és a kulturális haladás társadalmi következményeinek, a kultúra különféle formái potenciális lehetőségeinek előrejelzésével a kommunizmus építésének különböző szakaszaiban. A szellemi értékek létrehozása, terjesztése és fogyasztása függ a kulturális intézmények tevékenységének megszervezésétől. Ahhoz, hogy e tevékenységről helyes elképzelésünk legyen, amely lehetővé teszi, hogy eredményesen javítsuk, úgy kell tanulmányoznunk, mint egy eleven, állandóan fejlődő társadalmi szervezetet.

A fejlett szocialista társadalom szellemi kultúrája

[21] Ld. A kommunizmus építése és az ember szellemi világa. Moszkva 1966.; Kommunizmus és kultúra. Moszkva 1966.; Az SZKP a Szovjetunió kulturális forradalmának élén. Moszkva 1972.; A marxista–leninista kultúraelmélet alapjai. Moszkva 1966. stb. (oroszul).

problémáinak kutatását három fő irányban kell folytatni.

Az első a szocialista társadalom szellemi fejlődése jelen szakaszának mint olyan szakasznak a tanulmányozása, melyet a kultúra társadalmi szerepének növekedése jellemez; a kulturális forradalom megvalósítási mechanizmusának tanulmányozása a fejlett szocializmus időszakában és a szocialista világrendszer feltételei közt; a szocialista országok kulturális konszolidációja dialektikus folyamatának tanulmányozása (a szellemi élet internacionalizálódása a nemzeti kultúrák felvirágzása alapján). Különleges helyet foglalnak el azok a kérdések, amelyek a szocialista életmód szellemi aspektusainak vizsgálatával, a szocialista kultúrának az új ember formálásában játszott szerepével kapcsolatosak, valamint a fejlett szocialista társadalom kulturális-erkölcsi légkörének egész kérdésköre. A kutatók ebben az összefüggésben azt vizsgálják, hogyan vonhatók be a kultúra révén az emberek az aktív társadalomátalakító tevékenységbe, s milyen ismérvei vannak a kulturálistörténelmi folyamat szubjektumának. Fontos helyet foglal el még a tudományos-technikai és a kulturális forradalom kölcsönhatása dialektikájának, a tudományos-technikai forradalom vívmányai és a szocialista kultúra fejlesztése szerves összekapcsolásának tanulmányozása.

A szocialista kulturális építés jelenlegi szakaszának vizsgálata összefügg a kommunista kultúrára való áttérés útjainak és módjainak konkrét tudományos elemzésével. Ezt a feladatot csak a filozófiai, szociológiai és gazdasági kutatások szoros együttműködésével lehet megoldani, a kulturális építőmunka napi gyakorlatának alapos, közvetlen és sokoldalú tanulmányozására támaszkodva.

Az érett szocialista társadalom kulturális problémáinak második kutatási iránya a szocialista szellemi termelés struktúrájának elméleti és konkrét szociológiai elemzése, a kulturális értékek származásának, létrejöt-

ének, terjedésének és fogyasztásának kutatása. Kutatni kell a szellemi kultúra mint összefüggő rendszer különféle összetevőinek társadalmi funkcióit és ezek transzformálási módjait a kommunizmus építésének időszakában; továbbá a munkásosztály, a kolhozparasztság és az értelmiség szerepét a szocialista kultúra fejlesztésében. Nem kevésbé fontos és szükséges azoknak a tényezőknek a vizsgálata, amelyek a lakosság különböző rétegeinek kulturális igényeit alakítják: tudományosan fel kell tárni a kulturális haladásnak a dolgozók alkotótevékenysége fejlődésével való összefüggését a szellemi élet különféle szféráiban, ki kell dolgozni a szellemi kultúra fejlődésének marxista, tudományos irányítását és a kulturális intézmények tökéletesítésének elveit.

Az SZKP XXV. kongresszusa rámutatott: „célszerű, hogy az alkotmányban kifejeződjék az állam szerepe a társadalom szellemi életében, a tudomány, a népművelés, a kultúra fejlesztéséhez szükséges körülmények megteremtésében".[22]

A harmadik kutatási irány a szocialista és a kapitalista világ között a szellemi kultúra különböző szféráiban folyó ideológiai harcot vizsgálja, a két kultúráról szóló lenini tanítást alkalmazva a két világrendszer ideológiai küzdelmének mai feltételeire. Különösen fontos az olyan koncepciók tudományosan megalapozott és elvi kritikája, mint az úgynevezett „egységes" és „tömeg"-kultúra, a „kulturális konvergencia" és az „ellenkultúra" elmélete, a kultúra dezideologizálásának polgári és kispolgári koncepciója, a szocialista kulturális forradalom marxista–leninista elméletének és gyakorlatának meghamisításai.

A kultúra problémái voltaképpen az ember kulturális eszmélkedésének problémái. A kultúra marxista koncepciójában a figyelem elsősorban az ember szellemi fejlődésére, személyisége alakulására, arra a képes-

[22] Az SZKP XXV. kongresszusa. 101. old.

ségére osszpontosul, hogy megoldja a társadalom előtt álló legbonyolultabb és legnehezebb feladatokat is. A kultúra társadalmi értékét az adja, hogy elengedhetetlen feltétele annak, hogy a tomegek aktív gyakorlati tevékenységet végezzenek a kornyező világ és onmaguk átalakítása érdekében. Tehát a kultúra nem az embernek a világhoz való passzív, szemlélődő, fogyasztói viszonyát fejezi ki, hanem aktív, alkotó viszonyát, amely kozvetlenul egybeesik az embernek mint társadalmilag aktív személyiségnek a létével.

A kultúra marxista elmélete nemcsak abból a szempontból tekinti az egyént a kulturális-történelmi folyamat szubjektumának, ami ő maga, hanem abból a szempontból is, amit tenni tud és tennie is kell az emberiség szellemi fejlődése érdekében. Ezért szerintunk egyoldalú az, ha a személyiség fejlődését a kultúra fogyasztására redukálják. A sokoldalúan fejlett személyiség mint a kultúra szubjektuma kérdésének felvetése tobbek kozt feltételezi, hogy a személyiség onmegvalósítása alapvető emberi célként jelenjék meg, hogy a sokoldalú fejlődés lényege az emberi tevékenységnek szakadatlan és mindenre kiterjedő társadalmi alkotómunkává való átalakulását jelentse.

A fejlett szocializmus egyrészt nyomatékosítja a kollektíva felelősségét az ember neveléséért, másrészt az egyéntől hatékony munkát, belső szellemi tevékenységet, állandó intellektuális és erkolcsi onnevelést kovetel. Manapság kulonosen fontos és megkerulhetetlen probléma az egyén szubjektív készsége és képessége a szocializmus által nyújtott kedvező feltételek kihasználására alkotó potenciáljának novelése érdekében.

Ezért oly fontos konkrétan tanulmányozni a kulonböző rétegek szellemi igényeinek és képességeinek fejlődését befolyásoló osztonzőket, azt a szerepet, amelyet a művészet, a tomegpropaganda és -tájékoztatás eszkozei, a kozművelési intézmények és a kultúra terjesztésének egyéb eszkozei betoltenek. Alaposan ki kell dolgozni a szabad idő ésszerű felhasználásának problémáit,

mert a szabad idő a rossz szervezés és a gyenge népművelő munka miatt ma még gyakran veszendőbe megy, holott az egyén szellemi fejlődésének egyik feltétele. Ez különösen fontos a különféle antikulturális jelenségek (részegeskedés, korrupció, harácsolás, a kispolgári „félkultúrához" és álkultúrához való vonzódás) elleni társadalmi harc aktivizálása szempontjából.

Hazánkban a lakosság egy részének nincs lehetősége arra, hogy klubokba és más kulturális intézményekbe járjon. 133 000 településen nincs klub. Az elméleti kutatásoknak a gyakorlatba való behatolása elsősorban olyan kérdések kidolgozásával függ össze, mint a kulturális intézmények elhelyezésének tudományosan átgondolt és kiépített rendszere, tevékenységük optimálissá tétele, a káderképzés sokoldalú javítása, tekintettel a káderekkel szemben támasztott követelmények növekedésére stb. A kulturális kérdésekkel foglalkozó tudományos dolgozóktól a kulturális építőmunka gyakorlati kérdéseinek, a művészet problémáinak elmélyült ismeretét kell megkövetelni. Ám a kultúra elméletével foglalkozó irodalmat áttekintve azt tapasztaljuk, hogy igen sok az általánosságok szintjén mozgó, felületes cikk, amely beéri bizonyos közismert igazságok és felszíni tények ismételgetésével.

A szellemi kultúra mélyebb rétegeinek tanulmányozásához konkrétan kell vizsgálni a szellemi életet, így többek közt szociológiai expedíciókat kell szervezni a gyakorlati munka területeire. A tudományos feltárás pártos bátorságot, eredeti elméleti szemléletet követel; az egyes tények mögött meg kell látni az általánosat, a lényegeset. A kultúra elmélete komoly tudományos általánosításra kötelez, amelynek eredményeképpen új gondolatok születnek, előtűnnek azok a fő tendenciák, amelyek gazdagítják a szocializmusban elérhető kulturális haladásra és az új ember formálására vonatkozó elképzeléseinket.

A fejlett szocializmus fényesen demonstrálta a tudományosan megalapozott kulturális politika egyre nö-

vekvő fontosságát a szocialista társadalomban. S közben megkövetelte a kultúra specifikumának, a társadalomban kifejtett kulturális tevékenység társadalmi és erkölcsi természetének mélyebb megértését.

Az élet közben új fontos kérdéseket tárt a szellemi kultúra és a kulturális építés gyakorlata elé, amelyek a mai körülmények között különösen jelentősek és élesen vetődnek fel. Vonatkozik ez elsősorban a kultúra és a gyakorlati munka kérdései metodológiai és teoretikus megoldásának kölcsönhatására. E probléma időszerűségét indokolja az a szakadék, amely a kulturális fejlődés problémáinak elméleti kidolgozása és a kulturális szervek és intézmények gyakorlati munkájának színvonala között tapasztalható, minthogy ez utóbbiak gyakran nem használják fel tevékenységükhöz a marxista tudomány legújabb következtetéseit és ajánlásait. Az SZKP XXV. kongresszusán Leonyid Brezsnyev rámutatott annak fontosságára, hogy „valóban tiszteljük a tudományt, éljünk a segítségével, számoljunk vele".[23] A kulturális szervezetek gyakorlati munkájában megfigyelhető az elméleti kérdések bizonyos lebecsülése, illetve felületes és formális kezelése. Egyes közművelődési szervezeteinkben a szellemi kultúra fejlesztése bonyolult folyamatának durván empirikus megközelítését láthatjuk. Mint tudjuk, az ilyesmi mindig az elmélet szerepének és jelentőségének meg nem értéséből következik. Lenin és a párt nemegyszer figyelmeztetett erre a veszélyre. A párt által feltárt komoly problémákat, amelyek az új ember kialakításával, a dolgozók erkölcsi és esztétikai nevelési rendszerének, a kulturális szférák irányításának tökéletesítésével függnek össze, nem lehet megoldani komoly tudományos megközelítés nélkül, ezért a legszorosabb kapcsolatra, tartós szövetségre van szükség a gyakorlat és az elmélet között.

Minthogy a fejlett szocializmus harmonikus társadalmi szervezet, egységes társadalmi rendszer, nem fej-

[23] Id. mű. 59. old.

lődhet eredményesen a társadalom élettevékenységének legfőbb szférái közötti bizonyos összhang nélkül. Ez vonatkozik a szellemi szférára is: fontos például, hogy a kulturális intézetek és intézmények megfeleljenek az ember és a társadalom szellemi színvonalának és intellektuális igényeinek. A kulturális ellátás rendszerének egyes szervezetei gyakran nincsenek összhangban a társadalom növekvő igényeivel, és ez bizonyos ellentmondásokra vezet, amelyeknek megoldása a kulturális építőmunka elkerülhetetlen feladata. A hatvanas-hetvenes években például kiderült, hogy a kulturális ellátás rendszere és a kulturális káderek képzettsége kezd elmaradni a szellemi kultúra elért színvonalától. A párt megköveteli a nép kulturális ellátási rendszerének szüntelen tökéletesítését.

A párt határozatai hangsúlyozzák a kultúra egyre növekvő jelentőségét a kommunizmus építésében. A szellemi kultúra a szocializmus és a kommunizmus építésének egész folyamatával szervesen összefüggő alkotótevékenység – ez a felfogás határozza meg a kultúra helyét az ország kommunista fejlődésének általános programjában. Mint tudjuk, Lenin úgy vélte, hogy az igazi marxistának nemcsak a jelen és a múlt, hanem a jövő szempontjából is tanulmányoznia kell minden nagyszabású társadalmi jelenséget. Habár a szellemi kultúra számos jelenségét, különösen a tudományos és művészi értékek létrehozását nehéz megjósolni, azért eléggé pontosan előre lehet látni és prognózisba lehet foglalni a szocialista kulturális haladás ama általános tendenciáinak az eredményeit, amelyek a társadalom magasrendű szellemi és erkölcsi atmoszférájának, az egyén fejlett munkakultúrájának és szociális gondolkodásának létrehozására, az emberi érintkezés magasrendű kultúrájának meghonosodására irányulnak.

IV

A szocialista kultúra és az egyén társadalmi alkotótevékenysége

A szocialista életmód nagy követelményeket támaszt az egyén belső világával, ismereteivel, tehetségével, alkotó gondolkodásával, erkölcsi felelősségével szemben. Ezt az magyarázza, hogy az egyén intellektuális és erkölcsi fejlődése a szocialista kulturális haladás egyre fontosabb feltételévé, mind a szellemi, mind az anyagi termelés fejlődésének elengedhetetlen tényezőjévé válik. Ezért a társadalom minden tagjának sokoldalú fejlődése nem egyszerűen humanista óhaj, hanem az élet szükségszerű követelménye. Ehhez a társadalom minden tagjának az élet minden területén szüntelenül fejlődő alkotótevékenységére, munkabeli és közéleti aktivitásának fejlődésére van szükség. Lenin rámutatott, hogy a dolgozókra úgy kell tekinteni, mint „az egyik vagy másik életforma alkotóira".[1]

A szocialista életmód elválaszthatatlan vonása az olyan szellemi légkör, amely elősegíti az egyén sikeres önkifejezését, a társadalmi életbe való aktív bekapcsolódást. A dolgozó tömegek kulturális felemelkedése társadalmi alkotótevékenységük sikeres fejlődésének elengedhetetlen feltétele. A szellemi kultúra egyik funkciója a személyiség társadalmi alkotótevékenysége tartalmának gazdagítása, jelentőségének növelése. A társadalmi

[1] *Lenin* Összes Művei. 3. köt. Budapest 1964. 559. old.

alkotótevékenység pedig gazdagítja az ember szellemi világát, erősíti eszmei meggyőződését.

Herbert Read angol polgári esztéta egyszer kijelentette, hogy remekművek csak akkor jöttek létre, amikor alkotóik nem voltak tudatában tevékenységük társadalmi összefüggéseinek. Csakhogy a művészet és az egész szellemi kultúra története cáfolja ezt a megállapítást, és a marxista álláspont helyességét igazolja, amely szerint a társadalmi viszonyok javításáért folytatott harcban tudatos részvétel az, ami előbbreviszi az egyén alkotóképességeinek fejlődését, megtanítja az embert arra, hogy alkotó módon gondolkodjék, eszméket hozzon létre, megtalálja a legbonyolultabb helyzetekben is a cselekvés leghatékonyabb módját, az optimális megoldást.

A szocialista életmód a közéleti magatartás különféle formáit foglalja magában, amelyek között különleges helyet foglal el a tudatos társadalmi alkotótevékenység, az aktív társadalmi munka. Ezért a szocialista életmód fejlődésének fontos feltétele az egyén társadalmi aktivitása, amely az alkotótevékenységben nyilvánul meg.

Ha a szocialista életmód szellemi aspektusait vizsgáljuk, a társadalmi alkotótevékenység a szellemi kultúrához való tevékeny viszony egyik módja. A szocialista életmód voltaképpen az egyénnek – mint a kulturális-történelmi folyamat szubjektumának – meghatározott élettevékenységi módjaként jelenik meg. Ez az élettevékenység aktív, forradalmi átalakító jellegű.

A társadalmi alkotótevékenység meghatározása konkrét történelmi elemzés alapján történhet, figyelembe véve azokat az anyagi és konkrét történelmi feltételeket, amelyek között az egyén tevékenysége kibontakozik. Az egyén társadalmi alkotótevékenysége olyan tevékenységi formának tekinthető, amely mint társadalmi cselekvés kifejezi a társadalom törekvéseit és a társadalom átalakítására, új társadalmi formák megteremtésére irányul. Ez az alkotótevékenység új társadalmi kapcsolatokat alakít ki, és óhatatlanul minőségileg

új kölcsönhatásokat és -viszonyokat teremt az anyagi és a szellemi életben. A társadalmi alkotótevékenység osztályok, csoportok, rétegek, valamint a társadalom haladó szükségleteit megtestesítő egyének műve, a társadalmi viszonyok javítására irányuló tevékenység. Ezt a folyamatot nem vizsgálhatjuk az egyén és a társadalom kapcsolatától függetlenül. A marxizmus klasszikusai rámutattak az ember társadalmi lényegére, és azt a társadalmi viszonyok összességeként jellemezték. Ezzel hangsúlyozták a társadalmi kapcsolatok bonyolultságát és sokrétűségét.

Még a húszas években írta Lunacsarszkij: „A kommunizmus feltételezi az emberi erők óriási mértékű felszabadulását a merőben gazdasági feladatok alól a magasrendű alkotótevékenységre."[2] A társadalmi alkotótevékenység a legmagasabb rendű alkotótevékenység. Jellegét és tartalmát tekintve forradalmi, mert az ember és a társadalom tökéletesítésére irányul. A kutatás és teremtés folyamata ez. Jelen esetben mind a kutatás, mind a teremtés a társadalmi viszonyoknak és a társadalmi szervezet struktúrájának javítására, az elavult, konzervatív társadalmi formák: a politikai passzivitás, az apolitikusság, az antiszociális lelkület és viselkedés elleni küzdelemre irányul.

Ha a szellemi kultúrát mint az ember társadalmilag értékes alkotótevékenységét határozzuk is meg, ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy egyenlőségjelet teszünk a „kultúra" és a „társadalmi alkotótevékenység" közé. A „kultúra" olyan komplex fogalom, amely a társadalmi alkotótevékenységet mint egyik elengedhetetlen komponensét foglalja magában. Az egyén társadalmi alkotótevékenysége kapcsolatban van a társadalom egész szellemi életével. Szociológiai szempontból vizsgálva, gazdagítja a szellemi kultúra különböző szféráinak mind a formáit, mind a tartalmát. De a társadalmi

[2] *Lunacsarszkij:* Művészeti nevelés az alsófokú iskolában. Moszkva 1925. 7. old. (oroszul).

alkotótevékenység sokkal tágabb az olyan formáinál, mint a művészet vagy a tudomány. Magában foglalja ezeket a formákat, társadalmi súlyt ad nekik, és ezáltal az ember társadalmi élettevékenységének részévé teszi. A kultúra arra hivatott, hogy feltárja az ember változatos adottságainak titkát, alkotó lehetőségeinek gazdagságát és sokféleségét, értelmének és érzelmeinek erejét.

A természet csodás ajándékot adott az embernek: az alkotásra való képességet. És ez az ajándék megjelenik az emberiség egész életútján. A társadalmi alkotótevékenység igénye az ember egyik leginkább „nembeli" elsődleges szükséglete. És éppen ezzel kezdődik az, hogy az egyén megtalálja helyét az életben.

„Ahhoz, hogy valóban ismerjük a tárgyat – mondta Lenin –, meg kell ragadni, tanulmányozni kell minden oldalát, minden kapcsolatát és »közvetítését«."[3] Ez a lenini útmutatás bármilyen alkotófolyamat vizsgálatánál kötelező, kivált pedig a társadalmi alkotótevékenység elemzésénél és meghatározásánál.

Aligha lehet bármilyen más emberi tevékenységet megjelölni, amely a társadalmi alkotótevékenységhez hasonló mértékben függene a legkülönbözőbb feltételektől, körülményektől, tényezőktől. A társadalmi alkotótevékenység függ a társadalmi gyakorlat igényeitől, a társadalom fejlődésének meghatározott szakaszára jellemző konkrét gazdasági, politikai, ideológiai, kulturális és egyéb feltételektől. De függ a múlt örökségétől, a nemzeti kultúra hagyományaitól, az egyén biofiziológiai és pszichikai tulajdonságaitól, élettapasztalatától, intellektuális képességeitől és érzelmi alkatától és még számos tényezőtől és körülménytől.

A társadalmi alkotótevékenység a szocialista életmód egyik fontos jellemzője. Kifejlett formában csak a kommunista társadalomra jellemző, de első fázisának, a szocialista társadalomnak is elválaszthatatlan része. Fejlődését a szocializmus társadalmi viszonyainak jelle-

3 *Lenin* Összes Művei. 42. köt. Budapest 1974. 282. old.

ge, társadalmi léte, a társadalmi tudat magas fejlettségi foka és a szellemi kultúra általános színvonala határozza meg.

A marxizmus klasszikusai hangsúlyozták az egyén társadalmi alkotótevékenységének forradalmi jellegét, és összekapcsolták az alkotást a kommunizmus eszményével, a társadalom fejlődésének kommunista fázisával. Az alkotásról Marx mint a kommunizmusra jellemző emberi létezési módról beszélt.

A társadalmi alkotás a társadalmi cselekvés különös formája. A szocialista társadalomban a társadalmi cselekvés bonyolult tömegfolyamat. Kifejlett formájában azt jelenti, hogy az új társadalom emberének belső világa összhangban van az őt körülvevő társadalmi valósággal, kulturális léttel és életmóddal. A társadalmi alkotótevékenység lényegében – Marx szavaival élve – az ember társadalmi és egyéni érdekeinek harmóniája „megszüntetve-megtartott" formában. Ezért elkülöníthetjük belső és külső oldalát.

Az alkotás mindig új dolgok létrehozását jelenti, azt a törekvést, hogy az egyénit társadalmivá tegyük, hogy az egyén tartalmi gazdagsága társadalmilag jelentős tevékenységben fejeződjék ki. Ebből a „belső" szempontból a társadalmi alkotótevékenységnek mint totális folyamatnak különféle, egymással összefonódó fázisai lehetnek.

Ahhoz, hogy a társadalmi alkotótevékenység elkezdődhessék, az egyénnek értenie kell a felhalmozott társadalmi tudás felhasználásához a politika, ideológia, erkölcs stb. területén. Míg az antagonisztikus társadalmi formákban a társadalmi alkotótevékenység alapjában véve ösztönös folyamat, amely csak a társadalmi forradalmak előkészítésének és végrehajtásának szakaszában tudatosul, a szocializmusban teljesen tudatos. A társadalmi alkotófolyamat a cél tudatosításával kezdődik, amelyet pontosan és határozottan megfogalmaznak. A társadalmi alkotótevékenységnek ez az első szakasza azzal fejeződik be, hogy a társadalmi irányvo-

nalat egészében kidolgozzák az egyes egyének éppúgy, mint – ahogy Marx mondta – az egyének „társulásai". Egy társadalmi cselekvés céljának tudatosítása az alapja a társadalmi alkotótevékenység széles körű és a konkrét feltételekhez alkalmazkodó programja kidolgozásának, erről azonban részletesen majd a társadalmi alkotótevékenység külső oldalának elemzésénél lesz szó.

A társadalmi alkotótevékenységnek, mint minden alkotótevékenységnek, második szakasza a tudatosult cél megvalósítása. Ez már a közvetlen, jelen esetben társadalmi cselekvés folyamata. A megvalósítás szakasza a legnehezebb: a résztvevőktől komoly előkészületeket, kidolgozott irányvonalat, a világnézeti kiindulópontokhoz, módszertani elvekhez való hűséget követel. Itt mutatkozik meg az egyéneknek és a tömegeknek az a képessége, hogy jobbá tegyék a társadalmi valóságot, az új, eredeti eszméket konkrét társadalmi formákban, intézményekben valósítsák meg, amelyek haladóbbakkal, jobbakkal váltják fel a régieket. A tömegek növekvő társadalmi aktivitása a társadalmi alkotótevékenység eredménye. Nem véletlen, hogy manapság a társadalmi-politikai aktivitás oly mértékben megnőtt, hogy – mint a szocialista életmódra jellemző sajátos jelenség – magára vonta a szociológusok, pedagógusok, pszichológusok figyelmét.

A társadalmi alkotótevékenység folyamatának külső oldala is van, amely azokat a társadalmi feltételeket foglalja magában, melyek közt az alkotótevékenység megvalósul.

A társadalmi alkotótevékenység a szocializmusban a kommunista társadalmi viszonyok elérésére való törekvést, szüntelen teremtő munkát jelent. Ennek megfelelően céljait az alábbi módon lehet felosztani:

a) a közvetlen társadalmi viszonyok tökéletesítése;
b) a szocialista kultúra fejlesztése;
c) a szocialista életmód gazdagítása.

A társadalmi viszonyok tökéletesítése két kölcsönösen összefüggő tényezőtől függ: attól, hogy milyen fo-

kon és minőségben sajátítja el az egyén a társadalom gazdagságát, veszi birtokába a kommunizmust építő társadalom szociális és politikai értékeit, s attól, hogy mennyire fejlett és széles körű a tömegek társadalmi aktivitása, mennyire ösztönzik a szovjet emberek alkotóképességeit a társadalmi élet valamennyi szférájában.

A szocialista kultúra továbbfejlődésére a következő tényezők hatnak: a kultúra felhalmozott értékeinek elsajátítása a szellemi alkotótevékenység termékeinek fogyasztási folyamatában; új szellemi értékek kimunkálása és létrehozása és ezeknek a szocialista társadalom szellemi életébe való bekapcsolása, a kultúra széles körű és mély elterjesztése, vagyis a dolgozó tömegek különféle szellemi tevékenységi formáinak mind teljesebb felölelése.

A szocialista életmód gazdagításához a következő tényezők szükségesek: a dolgozók széles körű bevonása az alkotótevékenység különböző szféráiba, a szocialista társadalom eszményeire való nevelésük; ezeknek az eszményeknek a beoltása a tömegek tudatába és a szocialista társadalom minden egyes tagja szellemi tevékenységi szférájának bővítése.

Mint már rámutattunk, a társadalmi alkotótevékenység céljainak eléréséhez gondosan kidolgozott és tudományosan megalapozott komplex program szükséges. A szocializmus építésének gyakorlatában ezt a párt kongresszusain dolgozzák ki, és az SZKP programjában nyert megfogalmazást. Az SZKP XXV. kongresszusának határozataiban, amelyek megszabják a nép alkotótevékenységének céljait, a társadalmi alkotás széles körű programja található meg.

Marx azt mondta, hogy az emberi lényeg éppen az emberek igazi közösségében rejlik. Ha az alkotást mint olyat elvonatkoztatjuk a társadalmi viszonyok konkrét rendszerétől, mindenekelőtt e folyamat társadalmi jellege mutatkozik meg.

Az antagonisztikus társadalmi formákban a társadalmi viszonyok az emberi lényegnek az embertől való

elidegenedése következtében ellentmondásba kerülnek az egyén hajlamaival, nem ösztönzik társadalmi alkotótevékenységre. A magántulajdon megszüntetése megnyitja az utat az igazi társadalmi alkotótevékenységhez, amely minden dolgozó ügyévé válik, aki ismeri a közösség céljait, és részt vesz ezek elérésében. Ez utóbbi nagyon fontos, mert különben az egyes egyének cselekedetei a történelmi folyamatban saját alapvető érdekeiket sértő irányt követhetnek, amelyet társadalmi célnak vélnek.

Ha a társadalmi alkotótevékenységnek két kölcsönösen összefüggő egymást kiegészítő formáját, a közösségi és az egyéni személyes cselekvést vizsgáljuk, az előbbi legteljesebben az osztályok, csoportok, kollektívák tevékenységében fejeződik ki, és összhangban van (vagy nincs) a társadalmi fejlődés objektív törvényszerűségeivel. Az egyéni társadalmi alkotótevékenység a személyiség társadalmi cselekvésével kapcsolatos, a személyiség azon egyéni tetteit, képességeit tárja fel, amelyek legteljesebben a közösség élettevékenységének feltételei közt realizálódnak.

A társadalmi alkotótevékenység legfényesebb megnyilvánulása a szocializmus szellemi életében a kulturális forradalom, amely a dolgozók kimeríthetetlen alkotóképességeit tárja fel. Minthogy gyakorlatilag a szellemi élet valamennyi szférájának megváltozását hozza magával, a tömegek társadalmi alkotó tevékenységének kibontakozásával kezdődik és abban fejeződik ki. Lenin, aki közvetlenül vezette a társadalom szellemi átalakításának hatalmas forradalmi folyamatát, nagy figyelmet szentelt ennek a kérdésnek. Marx és Engels eszméivel összhangban hangsúlyozta, hogy a társadalom csakis tudatos lények tevékenysége által létezhet és fejlődhet, hiszen az egész történelem egyes egyének cselekedeteiből áll össze.

A dolgozók változatos részvétele a szellemi értékek létrehozásában a szocialista életmód szerves része. Ezért a szellemi kultúra a szocializmusban a dolgozók

saját ügye, sokoldalú tevékenységük eredménye, fontos eszköz a szocializmusból a kommunizmusba való átmenetért vívott harcban.

A szocialista kultúra valódi humanista irányultsága abban nyilvánul meg, hogy nemcsak az emberek alkotóképességeinek ösztönzésére hivatott, hanem arra is, hogy kifejlessze az alkotás szerves szükségletét, amely lényegét tekintve forradalmi átalakító jellegű, és a kommunizmus építésében való tudatos részvételben fejeződik ki.

A dolgozók társadalmi aktivitásának egyik megkülönböztető jegye a fejlett szocialista társadalomban a tömegesség: nagy tömegek részvétele az alkotásban. Az európai kommunista és munkáspártok berlini értekezletén mondott beszédében Leonyid Brezsnyev hangoztatta: „Nálunk több mint kétmillió olyan dolgozó van, aki választott tanácstagként hordozója az államhatalomnak. Ez azonban még nem minden: csaknem harmincmillió szovjet polgár a tanácsok aktivistája, önként és önzetlenül segíti az államigazgatás nagy és bonyolult munkáját. Kilencmillió dolgozó pedig a népi ellenőrzés választott szerveiben tevékenykedik, állandó figyelemmel kíséri az igazgatás különböző láncszemeinek működését, harcol a bürokrácia és a lelkiismeretlenség megnyilvánulásai ellen."[4]

Brezsnyev a dolgozók aktivitásának még egy formájára mutatott rá: részvételükre az állandó termelési tanácsokban. Ezek az üzemi demokrácia fontos szervei a dolgozó kollektívákban; tagjaik 65 százaléka a munkások közül kerül ki. 1975-ben több mint egymillió javaslatot valósítottak meg azok közül, amelyeket ezek a tanácsok dolgoztak ki a termelés és a munkakörülmények javítására. Sok millióan dolgoznak a kolhozok választott szerveiben, a műszaki, tudományos egyesületekben és más alkotó egyesülésekben, teljesítve a párt-

[4] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája (Berlin, 1976. jún. 29–30.). Budapest 1976. 47. old.

vagy társadalmi szervezetektől kapott állandó feladataikat.

Az érett szocializmus társadalma előtt álló legfontosabb és legbonyolultabb feladatok egyike az új ember kialakítása. Ez elképzelhetetlen a szocialista típusú személyiség létrejöttével és kommunista személyiséggé való átalakulásával kapcsolatos egész problémakör megoldása nélkül. Ezért a szovjet ember egyéni élete napjainkban nagy társadalmi jelentőségre tesz szert, és „az egyének eredeti és szabad fejlődése nem frázis többé".[5] Az utóbbi években jelentősen megnövekedett a társadalom figyelme az egyén különféle problémái iránt, hogy valóban biztosítva legyenek a perspektívák társadalmi alkotótevékenysége kibontakozásához. E problémák közé tartozik a fejlett szocialista társadalom tagjai szellemi horizontjának tágítása.

Az érett szocializmusban a társadalmi alkotóképesség növelésének egyre hatékonyabb tényezője az egyén eszmei-erkölcsi, állampolgári, szellemi fejlődése, a szovjet emberek társadalmi aktivitásának növekedése. Más szóval: minden egyes szovjet ember horizontjának tágulása garantálja a kommunizmus építésén munkálkodó egész társadalmunk szellemi életének felvirágzását a politika, a gazdaság és a szellem szféráiban.

Az egyén horizontjának tágulása rendkívül összetett, bonyolult és sokoldalú folyamat. Éppúgy feltételezi a szovjet emberek kulturális színvonalának emelkedését, azaz világnézetük elmélyülését, látókörük bővülését, esztétikai tapasztalataik gazdagodását, mint társadalmi aktivitásuk növekedését, a közéleti érdeklődésű, alkotó ember lényegi erőinek optimálissá tételét.

A társadalom érdekei a társadalmi optimizmus érzésének növekedését, életkedvük fokozódását követelik az emberektől. Az egyén lényegi erőinek optimalizálásához, az élettel, a sokrétű társadalmi viszonyokon belül elfoglalt helyével való elégedettségének növeléséhez ve-

5 *Marx–Engels* Művei. 3. köt. 434. old.

zető egyik út a „sajátszerűsége eltárgyiasításához" (Marx) szükséges feltételek megteremtése.

A szocializmusban az embert az önmegvalósításra való aktív és egyre növekvő törekvés jellemzi. Ez egyénisége különböző oldalainak harmonikus fejlesztése útján történik. Ezért időszerű és fontos probléma a szovjet ember személyiségének egyéniséggé válása.

E probléma megoldása megfelel a társadalmi fejlődés érdekeinek, mert amilyen mértékben nő a szubjektív tényező társadalmi szerepe a kommunizmus építésében, úgy fokozódik a társadalom szükséglete arra, hogy mind több tagja megőrizze és fejlessze társadalmilag értékes tevékenységének alkotó sajátszerűségét. A szovjet emberek egyéniségének formálására vonatkozó iránymutatás világosan nyomon követhető az SZKP XXIV. és XXV. kongresszusának határozataiban, az utóbbi évek pártdokumentumaiban, pártunk és kormányunk vezetőinek beszédeiben. Törvényszerű az érdeklődés növekedése e feladat megoldása iránt, minthogy (a szó tág, társadalmi-szellemi értelmében vett) alkotó egyéniség létrejöttének és kibontakozásának problémája feltétlenül társadalmi probléma: „Maga az, ami előnye egy egyénnek mint olyannak a másikkal szemben, manapság egyszersmind a társadalomnak a terméke."[6]

Az egyén elszemélytelenítésének és szabványosításának, a fogyasztói tulajdonságok céltudatos kultiválásának a tőkés világban mindinkább elmélyülő folyamatával szemben, a fejlett szocialista társadalom egész rendszere, erkölcsi és pszichikai atmoszférája, a humanizmus és a magasrendű szellemiség légköre a szovjet emberek „sajátszerűségének eltárgyiasítására" ösztönöz. Dinamikus életünk egész természetével és szüntelen fejlődésének logikájával megteremti a legkülönfélébb lehetőségeket az önmegvalósításra, önkifejezésre, hiszen „az emberek történelmi alkotótevékenységének kibő-

[6] *Marx–Engels* Művei. 3. kot. 432. old.

vülése és elmélyülése arányában növekednie kell a népesség ama tömegének is, amely tudatos történelmi tényező"[7] ez pedig feltételezi, hogy tökéletesebbé váljanak a feltételek a személyiség egyéniséggé válásához, életperspektívái gazdagodásához, erkölcsi-szellemi horizontja tágulásához.

Mint tudjuk, az alkotás az egyén sokoldalú fejlődésének – beleértve legértékesebb tulajdonságainak optimalizálását – hatalmas ösztönzője. Amikor az ember aktívan részt vesz a társadalmi és kulturális alkotótevékenységben (politikai vagy tudományos-technikai, művészeti, esztétikai vagy kutatótevékenységben), megsokszorozza saját lényegi erőit és közvetve az egész társadalom lehetőségeit. Az emberi individualitás – mint Hegel írta – az, ami az ő világa mint hozzá tartozó világ; ez maga az ő tevékenységi köre, s ezért az egyén sajátos vonásainak és képességeinek megnyilvánulása és kibontakozása szervesen összefügg belső világának, „lelkivilágának" gazdagodásával és élettevékenységének bővülésével.

Az alkotás feltétlenül megsokszorozza az egyén szellemi gazdagságát és sokoldalúbbá teszi társadalmi kapcsolatait. Az alkotás ösztönző szerepe abból adódik, hogy bármiféle alkotótevékenység alapja az értékek befogadásának, elsajátításának és létrehozásának sokrétű folyamata (mind a hivatásos, mind az amatőr szférában). Ez a folyamat mindig kétoldalú: magában foglalja a valóság és maga az ember átalakítását.

Az alkotótevékenység szerepe az egyén „sajátszerűségének eltárgyiasításában" sokrétű szerep. Először is feltétlenül elősegíti a személyiség egyéniséggé válását. Abból kiindulva, hogy az egyéniség a sztereotípia ellentéte, ezt a feladatot mint a „személytelenség", a középszerűség, a szürkeség leküzdésének társadalmi szükségszerűségét határozzuk meg. Az embernek az alkotásban való részvétele elősegíti, hogy leküzdje önmagában

[7] *Lenin* Összes Művei. 2. köt. 505. old.

a szabványosodás maradványait, minthogy fejleszti és ösztönzi azokat a tulajdonságait és képességeit, amelyek biztosítják létének teljességét, sajátszerűségét.

Az alkotófolyamat jelentősége „az individuum sokoldalú megnyilvánulásában" (Marx) először is abban áll, hogy e folyamat során megoldódik az egyéniség egyedi tulajdonságai legteljesebb feltárásának feladata. Ha az egyén rendszeresen és szívvel-lélekkel részt vesz az alkotási folyamatban, és ennek során fejlődik és tökéletesedik, intellektuálisan, esztétikailag és erkölcsileg gazdagodik, tényleges lehetőséget kap arra, hogy összesűrítse és kifejezze világának, végső soron létének sajátosságait, egyediségét.

Másodszor az alkotásnak (különösen kollektív formáinak) azért van pozitív szerepe a személyiség egyéniséggé válásában, mert az alkotófolyamatban való részvétel megóvja őt az individualizmustól, a környezetével való szembefordulástól, az egocentrizmustól. Hiszen a társadalmi alkotófolyamat sajátossága rendszerint a kollektív lelkesedés sajátos légköre. Ez az atmoszféra, az egészséges erkölcsi-pszichológiai légkör elősegíti mind az egoista, individualista vonások eltűnését, mind az igazi egyéniség legértékesebb tulajdonságainak kibontakozását.

A szovjet életmódhoz „szervesen hozzátartozik az igazi humanizmus, a magasrendű szellemiség, az egyén társadalmi alkotó fejlődésének reális és tág perspektívája. A szovjet életmód tökéletesedése szervesen összefügg az egyén szellemi-erkölcsi horizontjának bővülésével, társadalmi és alkotóképességének optimalizálásával. Ezért halad a szocialista társadalomban a személyiségformálás irányítási rendszerének tökéletesítése az egyént, közéleti gondolkodását és viselkedését befolyásoló módszerek és formák fokozódó humanizálása útján."[8]

[8] *L. V. Szohany:* A leninizmus és a személyiségfejlődés prognosztizálásának problémái. (Ld. A leninizmus és a mai társadalmi fejlődés elméleti problémái. Moszkva 1974. 211. old., oroszul).

A társadalmi alkotótevékenység fejlesztésének legfontosabb problémái között fontos helyet foglal el az új embernek mint a kulturális-történelmi folyamat aktív szubjektumának kialakítása. Ez a társadalmilag aktív személyiség komplex nevelésének fontos oldala.

Az egyén társadalmi alkotótevékenysége szükségképpen egyéni alkotás formájában jelenik meg. Sikere nagymértékben attól függ, mennyire fejlett az egyes individuumok felelősségérzete, mennyire vannak tudatában tevékenységük össztársadalmi jelentőségének. A társadalom és az egyén kulturális életének fokozatos összeolvadása – ami majd a kommunizmus magasabb fokán érhető el – éppen a társadalom és az egyén érdekeinek fokozatos közeledésével kezdődik, minthogy az alkotásnak a fejlett szocializmusra jellemző felfogása az egyén legteljesebb alkotó önkifejezésén alapul.

Az új típusú személyiség társadalmi alkotótevékenysége létrejöttének és megnyilvánulásának alapja és előfeltétele a szocialista társadalmi viszonyok gazdagsága. Itt olyan élettevékenységre gondolunk, amelynek célja az ember tudatos, teremtő részvétele a társadalmi élet különböző szféráiban, a társadalom és az állam ügyeinek irányításában, az apolitikusság és a burzsoá propaganda elleni harcban, a marxizmus–leninizmus megingathatatlan alapelveinek aktív védelmezésében.

A fejlett szocializmusban a személyiség szellemi fejlődésének irányait, ezek komplexumát szerintünk az alábbi négy fő tényező határozza meg: a kedvező szociális feltételek, az egyén szellemi lehetőségeinek önmegvalósítása, a szellemi értékek aktív befogadása, az egyén társadalmi tevékenységének aktivizálása. A szovjet emberek társadalmi alkotótevékenységének fellendülése rendkívül erőteljesen és meggyőzően igazolja a Lenin által megfogalmazott tétel igazságát: „a világ nem elégíti ki az embert, és az ember elhatározza, hogy cselekvésével megváltoztatja a világot."[9]

9 *Lenin* Összes Művei. 29. kot. Budapest 1972. 176. old.

Az egyén problémája a marxista tanítás születésének első pillanatától a marxizmus figyelmének középpontjában állt. Marx már a *Gazdasági-filozófiai kéziratok*ban kidolgozta a „sokoldalúan fejlett ember" fogalmát, amelynek nagy jelentősége van a forradalmi humanizmus alátámasztása szempontjából. A harmonikus, sokoldalúan fejlett ember gondolata megtalálható *A tőkében*, *A gothai program kritikájában*, az 1857–1858-ból származó *Gazdasági kéziratok*ban. A marxista koncepció közvetlenül összefügg az egyén élettevékenységével, életmódjával, szellemi világával és kultúrájával. A Gazdasági kéziratokban Marx hangsúlyozta a szükségletek és a kultúra szerves összefüggését, A tőkében megállapította, hogy a kapitalista társadalom ellentmond az ember értelmes szükségleteinek, idegen az igazi kultúrától. A gazdasági kéziratokban feltárta az egyén fejlődési folyamatát, amelyet a társadalmi viszonyok és az egyénnek e viszonyok tökéletesítésére irányuló erőfeszítései határoznak meg, s rámutatott e folyamat mérföldköveire, az ókori társadalmak egyénének éretlenségétől a kommunista társadalom sokoldalúan fejlett egyéniig.

A fejlett szocializmus szellemi életének középpontjában az ember és értékei állnak. A szocializmus elsőrendűen fontosnak tartja a szellemi értékek társadalmi rendeltetését, a kulturális, erkölcsi, humanista értékek jelentőségét az ember szempontjából és valamennyi társadalmi intézmény tökéletesítése szempontjából. A fejlett szocializmus szakaszában jelentősen megnő a humanista, morális elveknek, az ember magasrendű eszmeiségének, szellemiségének szerepe. A szocialista rend mindazzal szemben áll, ami szellemileg elszegényíti az embert, ami elidegeníti önmagától mint személyiségtől, ami elszakítja a társadalomtól.

A marxizmus klasszikusai megállapították, hogy – az antagonisztikus társadalmaktól eltérően – a szocializmus olyan életmódot hoz létre, amelyben sikeresen folyik „a társadalmi ember összes tulajdonságainak és ennek az embernek mint a lehető leginkább szükségletek-

ben gazdagnak – mivel tulajdonságokban és vonatkozásokban gazdagnak – a termelése". A szocializmusban az embernek „a lehető leginkább totális és egyetemes társadalmi termékként való termelése [folyik], (mert ahhoz, hogy sok oldalról élvezzen, élvezőképesnek, tehát magas fokon kulturáltnak kell lennie)".[10]

Az erőteljesen kibontakozó tudományos-technikai forradalom lényegesen megváltoztatja ember és társadalom kapcsolatait, amelyek nem egyszerűen bővülnek, hanem globális jellegűvé válnak. A szó szoros értelmében minden embert közvetlenül bekapcsol az egész társadalom élettevékenységének aktív folyamatába. Ez elsősorban az ember szellemi világában mutatkozik meg, egyéni kultúrájának fejlődésében, szellemi értékek befogadására való képességében, s ezáltal az egész társadalom kulturális szintjének emelkedésében. A szocialista életmód igen gyümölcsözően befolyásolja az ember szellemi világának kialakulását. Ebben a folyamatban aktívan részt vesz a szocialista társadalmi élet valamennyi szférája – a gazdaságtól és a politikától az ideológiáig, az erkölcsig és a szellemi kultúra egyéb összetevőiig.

A szovjet társadalom szellemi fejlődésének mai szakaszában a kultúra arra irányul, hogy az ember eljusson az aktív közéleti ember szintjére az emberi lét legfontosabb szféráiban: a termelésben és a társadalmi-politikai szférában. Ebben a megvilágításban különös erővel hatnak Leonyid Brezsnyevnek az SZKP XXV. kongresszusán mondott szavai: „És lehet-e valami örvendetesebb, mint látni azt, hogyan bontakozik ki a nép energiája, miképp gyarapodik alkotó ereje?"[11] A harmonikus ember fejlődésének fő célja: minden emberben felébreszteni a korával való összeforrottság és a társadalom jobbításáért való felelősség érzését.

A szocialista kultúra célja az ember tökéletesítése.

[10] *Marx–Engels* Művei. 46/I. köt. 298. old.
[11] Az SZKP XXV. kongresszusa. 8. old.

A szocialista kultúra világába lépő embert nemcsak gazdagítják a tudás csodálatos gyümölcsei – maga is a szellemi folyamat részesévé válik, bekapcsolódik a társadalmi alkotó tevékenységbe. Amikor az ember a szocialista kultúrával találkozik, nemcsak a tudás létfontosságú forrását látja benne, hanem az élettevékenységét, alkotóképességét ösztönző fontos tényezőt is. Brezsnyev szavait idézve: a szovjet ember „egyesítette magában az eszmei meggyőződést és a hatalmas életenergiát, a kultúrát, a tudást és azt a képességet, hogy mindezeket hasznosítsa".[12] A kultúra révén és a kultúrában az ember tudatosítja saját képességeit, feltárja alkotóerőit, felmutatja és táplálja természetes tehetségét.

A szocialista életmód szellemi oldalainak tökéletesítése mint fő tendencia összefügg az egyén sokoldalú, harmonikus fejlődési folyamatával, öntökéletesítésével és önfegyelmével, magasrendű állampolgári felelősségtudatának követelményével, szellemi, eszmei gazdagodásával és fejlődésével. Ezért a fejlett szocializmusban az emberi élet értelme és tartalma az aktív társadalmi alkotómunka, a potenciális lehetőségek és képességek realizálása. Az élet értelmének és minőségének az a szűk, korlátolt felfogása, amely a tömegfogyasztás vagy a szabad idő növelésére redukálódik, ellentmond a szocialista életmódnak, amely a tényezők mellett kiemeli a munkaidő értékét, a munka értékét, az emberi élet fő tartalmát és az új ember formálódásának elengedhetetlen feltételeit létrehozó munka értékét. A szocialista életmód biztosítja az egyén szellemi megújulását. Gorkij érzékletes kifejezésével élve: a szocializmusban az emberek „jó irányban haladnak felfelé". A történelemben először válik az emberi társadalom az egyén aktív átalakítójává, legjobb tulajdonságainak ösztönzőjévé.

A kommunista nevelés egész rendszere egyrészt a magasrendű szellemi szükségletek kielégítésére irányul, másrészt arra, hogy a szocializmus kulturális értékei és

[12] Uo. 103. old.

eszményei minden ember vérévé, szellemi tevékenységének elválaszthatatlan részévé váljanak a társadalmi gyakorlat minden szférájában.

A szocialista kultúra küzd az új emberért – a tett emberéért, aki aktivitását a legkülönbözőbb életszférákban kinyilvánítja, az alkotómunkától a társadalmi, erkölcsi és esztétikai értékek aktív elsajátításáig. Az ilyen ember szellemi arculatát azok a vonások jellemzik, amelyek legmagasabb szinten Lenin személyiségében voltak meg. Marietta Saginyan *Sorrentói karácsony* című könyvében írt ezekről a vonásokról: a nézetek nagyszerűségéről és egzaktságáról, a kimeríthetetlen forradalmi energiáról, az önzés teljes hiányáról, az áldozatkészségről, az emberekről való gondoskodásról és tapintatról, gondolkodásuk, érzelmeik, tetteik és törekvéseik megértésének képességéről.

A szocialista életmód feltételezi az egyén nagyfokú szellemi érettségét. Ezt csak sokrétű és komplex nevelőmunkával lehet elérni, amely figyelembe veszi az ember társadalmi kapcsolatainak egész gazdagságát, intellektuális lehetőségeinek fejlődését, önmagának mint aktív társadalmi tényezőnek a tudatosítását. Az egyén szellemi világát az osztály-, össznépi és összemberi tapasztalatok jellemzik. Ezek a tapasztalatok, amelyek társadalmi tudatának legmélyére hatolnak, erősen kihatnak állampolgári fejlődésére, társadalmi tevékenységére, egész értékrendszerére.

A tárgyi világ, a társadalmi környezet és az emberi viszonyok megváltoztatása közben az ember önmagát is megváltoztatja. Konkrét alkotótevékenységében tehát nemcsak alárendeli magát a világnak, hanem a világot is alárendeli magának. A társadalmi alkotótevékenység célja az egyén társadalmi gazdagságának átadása. Minél gazdagabb társadalmi síkon, annál erősebb társadalmi aktivitásának potenciálja, annál nagyobb, mélyebb, hatékonyabb a hozzájárulása a társadalom fejlődéséhez. Popov, a kiváló szovjet színművész

ezt úgy fogalmazta meg, hogy az alkotás egyik feltétele: megtanulni magunkat szétosztani.

Az emberek a társadalmi alkotótevékenység közben érik el a valóságos szabadságot, mert értelmes munkájukkal, a világot átalakító gyakorlati tevékenységükkel létrehozzák a szükséges feltételeket a valóban emberi léthez. Szabadon fejleszthetik és tökéletesíthetik képességeiket és alkalmazhatják ezeket a társadalmi élet különféle területein. Az emberek képességeinek és alkotó elképzeléseinek megvalósítását és tökéletesítését elsősorban a társadalmi-történelmi fejlődés szintje, a társadalmi struktúra és a szellemi kultúra jellege határozza meg. A társadalmi törvényszerűségek nemcsak megszabják és „korlátozzák" a személyiség individuális erőit, hanem el is juttatják a személyiséget a valóságos szabadsághoz, amelyet végeredményben a termelőerők színvonala és fejlődése szab meg.

Az alkotás marxista–leninista elmélete hangsúlyozza, hogy az egyén nem teheti meg mindazt, amihez éppen kedve lenne. Nem véletlen, hogy Marx és Engels az akarat korlátlan hatalmába vetett hitet a természeti és szellemi erőkkel szembeni vakságnak nevezte;[13] az egyes emberek akaratát, vágyait és céljait végeredményben gazdasági tényezők határozzák meg.[14]

A társadalmi tevékenység folyamatában az egyén befolyása a társadalmi fejlődés menetére viszonylagos, mert történelmileg változó társadalmi alárendeltsége szabja meg mértékét. Az ember a társadalmi környezet része. És tettei csak akkor vezethetnek a kívánt eredményre, ha tudatosan vagy öntudatlanul egybeesnek a társadalmi fejlődés objektív törvényszerűségeivel, azokból indulnak ki és alárendelik neki magukat.

Az egyéni társadalmi alkotás folyamatában az új létrehozása számos új kapcsolat létesítésével, elméleti és gyakorlati megoldási változat kidolgozásával és kipró-

[13] Ld. *Marx–Engels* Művei. 38. köt. 175. old.
[14] *Marx–Engels* Művei. 37. köt. 394–396. old.

bálásával kapcsolódik össze. Az alkotás mindig „utazás az ismeretlenbe", ezért a kudarcok sokkal gyakoribbak, mint a sikerek. Jól mondta Poincaré, hogy az alkotás hasznos kombinációk létrehozását követeli meg, amelyekből nincs valami sok.[15] Ahhoz, hogy eljussunk ezekhez a „hasznos kombinációkhoz", gyakran végig kell gondolni, sőt ki is kell próbálni számos haszontalant. Egyes esetekben a kapcsolatok és összefüggések megbízhatatlannak, más esetekben hatástalannak, a harmadikban az emberre nézve károsnak vagy veszélyesnek, a negyedikben a kitűzött cél elérésére alkalmatlannak mutatkoznak stb. Az alkotótevékenységnek ezek a sajátosságai arról tanúskodnak, hogy az alkotás olyan tevékenységtípus, amely az esetek többségében sokszoros kutatómunka árán valósul meg.

A világosan kitűzött cél, az elérésére kidolgozott terv nem nyújt biztos védelmet az előre nem látott véletlenekkel szemben az alkotás folyamán. A véletlenek, az előre nem látható akadályok – ugyanúgy, mint az előre nem látott eredmények és felfedezések – a társadalmi alkotótevékenységnek ugyanolyan elkerülhetetlen mozzanatai, mint a tudatosan vagy nem tudatosan végzett kísérletek sokoldalúsága. Az alkotási folyamat általában elképzelhetetlen anélkül, hogy a végeredmény legalább részben ne legyen ismeretlen, hogy ne legyenek véletlenek és váratlan mozzanatok. Az alkotás éppen ezáltal különbözik az anyagi és szellemi újratermeléstől, a merőben reproduktív tevékenységtől, amely vagy egyáltalán nincs kapcsolatban előre nem látható és ismeretlen dolgokkal, vagy ha igen, nagyon csekély mértékben.

A társadalmi alkotótevékenység útja az emberi képességek és adottságok összhangba hozásán, az ember sokoldalú fejlődésén, az egyén alkotóképességeinek kibontakozásán át vezet. E feltételek megvalósítása szá-

[15] Ld. *Henri Poincaré:* Matematikai alkotás (Pszichológiai etűd). Jurjev 1902. 8–9. old. (oroszul).

mos probléma megoldását követeli meg a társadalmunkban még meglevő kulturális egyenlőtlenség leküzdése érdekében. Például a munkahelyi kollektíván belüli társadalmi-gazdasági és kulturális tervezés figyelembe veszi mind a kollektíva, mind az egyes dolgozók törekvéseit. De a gyakorlatban a kulturális szükségletek kielégítését néha alárendelik konjunkturális gazdasági igényeknek, és a pillanatnyi gazdasági hatás mögött olykor elvész a legfőbb. A műszaki-gazdasági szempontok túlértékelése (például az oktatási folyamatban a természettudományi tárgyak előtérbe helyezése a humán tárgyakkal szemben, vagy a munkásifjúság egy részének idegenkedése az általános műveltségtől) időnként komoly hiányokra vezet az ember nevelésében, következésképpen az egyén fejlődésében.

Nyilvánvaló, hogy a nevelésnek ma elsősorban arra kell irányulnia, hogy segítsen az embernek megérteni és érzékelni a társadalommal való kapcsolatainak sokaságát és elősegítse e kapcsolatok tudatosulását. A társadalmi alkotótevékenység új fokára csak akkor lehet áttérni, ha a társadalom minden tagja a kultúrának valóban alanyává válik, alkotó módon részt vesz a kulturális-történelmi folyamatban.

A szocialista kultúra az ember életének társadalmi szabályozója, társadalmi létének norma- és kritériumrendszere, amely kifejezi az élen járó osztály akaratát, követelményeit és törekvéseit. A szovjet ember fejlődése ezért elképzelhetetlen anélkül, hogy minden tagja felelősséget ne érezzen a társadalommal szemben. Az egyénnek a társadalommal szemben támasztott növekvő igényei közvetlenül feltételezik a társadalomnak az egyénnel szemben támasztott fokozott követelményeit.

Az egyik ilyen követelmény az ember által elsajátított ismeretek hatékonyságának növelése. A X. ötéves terv fő célkitűzése a munka minőségének és hatékonyságának növelése valamennyi szférában. Ezért különös erővel jelentkezik az ismeretek minőségének, állandó kiegészítésének, aktív gyakorlati felhasználásának kér-

dése. Erre fel kell figyelnie az egész szocialista képzési és művelődési rendszernek. Az új ember nevelésének és kialakításának folyamata egyidejűleg az ember önnevelésének és öntökéletesítésének folyamata, amire következetesen és rendszeresen tanítani kell, ugyanúgy, ahogy megtanítják a tudományos gondolkodásra és a kulturált viselkedésre.

A szocializmus legfontosabb és legelső feladata a kulturális szférában a szellemi arculatában és tevékenységében a kommunista tudat magasrendű elveit megtestesítő új ember kinevelése. A személyes kultúra szintje és minősége attól függetlenül is fontos, hogy az ember milyen helyet foglal el a társadalom struktúrájában. Ez minden dolgozóra vonatkozik. Az emberek alacsony kulturális színvonalának okait a gyermekek családi és iskolai nevelésének hiányaiban kell keresnünk.

Az egyén szellemi arculata elválaszthatatlan a munkától – alapvető tevékenységi szférájától. Szűkös és korlátolt nézet az, amelyik az ember kulturáltságát csak mint intellektuális vagy esztétikai fejlődést fogja fel, és nem veszi figyelembe az ember részvételét a társadalom munkájában, közvetlen kapcsolatát a gyakorlati élettel, amelyben a haladó társadalmi eszmék és törekvések materializálódnak. „Csak a munkásokkal és a parasztokkal vállvetve végzett munkában válhatunk valódi kommunistává"[16] – mondta Lenin a Komszomol III. kongresszusán.

Az ember igazi kultúrája a munkához való viszonyával, munkára való vágyával és képességével kezdődik. Usinszkij azt mondta annak idején, hogy ha a nevelés boldoggá akarja tenni az embert, akkor meg kell tanítania dolgozni. Az ember sokoldalú kultúrája a munkájában rejlik, és a munkája által tárul fel.

Társadalmi alkotótevékenység elképzelhetetlen a kulturális aktivitásra való készség nélkül. Az egyén kulturális tevékenységének kialakítása rendszerint külön-

[16] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. 301. old.

féle kulturális termékek kevéssé kritikus befogadásával kezdődik. Később az ember fokozatosan áttér ezeknek a termékeknek tudatos kiválasztására. A következő fok: amikor az egyén már tudatos felelősséget érez a társadalom kulturális jelenségeiért, ami feltételezi a kulturális tevékenységében való közvetlen részvételét. Még magasabb fok a szellemi értékek közvetlen létrehozása.

Az egyén kulturális aktivitásának sok oldala van. Többek közt kapcsolatban van az embernek azzal a képességével, hogy felismerje és befogadja a kultúra értékeit, hogy feltárulkozzék a szépség világában, alkotó módon kifejezze önmagát és bizonyítsa művészi képességeit. De az egyén aktivitásának ez az oldala is mindig társadalmilag színezett, a szocialista társadalom emberénél pedig dialektikus kapcsolatban, harmonikus egységben van a társadalmi aktivitással. A polgári szociológusok ugyancsak az egyén aktivitása mellett szállnak síkra, de az aktivitást nem társadalmi, nem közéleti értelemben fogják fel. Igényeik nem lépnek túl olyan politikamentes tevékenységi formákon, mint a horgászok, galambászok, bélyeggyűjtők, érmegyűjtők egyesületei.

A szocializmusban kialakuló harmonikus személyiség jellemző vonásai nem egyszerűen egyéni jellegzetességek, hanem társadalmi értékűek. Ilyenek az eszmeiség, a közéletiség, a humanizmus, a kíváncsi elme, a munka szeretete, az alkotói törekvések, a nemeslelkűség, a magasrendű erkölcsi elvekhez való hűség. Az ilyen személyiség alkotó mozzanatát számos sajátosság jellemzi. Közéjük tartozik az a képesség, hogy különös élességgel érzékelje a világot, hogy behatoljon a jelenségek lényegébe.

A kapitalizmus megakadályozza e képességek kibontakozását, mert olyan hamis, illetve álszükségleteket ösztönöz, amelyek a valóság illuzorikus, torz felfogásából következnek. Ezeknek az igényeknek szellemtelen, vagy ahogy Marx mondotta: „közönséges"[17] jellege és

[17] Ld. *Marx–Engels* Művei. 46/I. kot. 368. old.

ezek kielégítése a burzsoá világ szellemi válságának nyilvánvaló bizonyítéka. Ezzel magyarázható az is, hogy a tőkés társadalom az egyéni tudat manipulálásával csak egyoldalú szellemi fejlődést tesz lehetővé, „tömegemberré" változtatja az embert, szabványosítja tudatát, elszegényíti szellemi világát. A mai kapitalizmust a személyiség devalválódása jellemzi. Ezért időszerű Marxnak az a gondolata, hogy a tőke, miközben növelni tudja a tárgyak értékét, szakadatlanul csökkenti az ember értékét. Az SZKP XXV. kongresszusán elhangzott beszámoló is rámutatott arra, hogy „fokozódott a polgári társadalom eszmei-politikai válsága..., tovább hanyatlik a szellemi kultúra, növekszik a bűnözés".[18]

Polgári teoretikusok állítása szerint „a mai társadalomban a technika létrehozta a tömegtermelés, a tömegkommunikáció jelenségét. Mindkettőnek uniformizáló, szabványosító hatása van: az első esetben a tárgyakra, a második esetben a gondolatokra."[19] Charles Radge amerikai szociológus *Young America* című könyvében ezt írja: „Az Amerikában tapasztalható vagy érzékelhető szellemi elszegényedés valamennyi formája közül a legszörnyűbb önmagunk elvesztése... Ez jelentős mértékben forrása az új nemzedék elégedetlenségének és lázadásának."[20]

A szocializmus megszünteti az emberek szellemi elszegényedésének okait, s a kultúrának valódi humanista irányt szab, amely nemcsak az emberek alkotóképességeinek fejlesztésére ösztönöz, hanem szerves szükségletükké teszi az ember szellemi világát intellektuálisan gazdagító és esztétikailag feltöltő alkotást is. Annak idején Marx emlékeztetett arra, hogy az ember éppen az alkotásban fejezi ki saját lényegét mint a társadalom tagja.

[18] Az SZKP XXV. kongresszusa. 37. old.
[19] *A. K. Ottaway:* Education and Society. London 1966. 83. old.
[20] Idézi a *Komszomolszkaja Pravda* (1974. november 5.).

A szocialista társadalom élete szemléletesen tanúskodik arról, hogy a valóság megismerésének, értelmezésének és megváltoztatásának bonyolult és vonzó feladatait valamennyi területen csak az emberi tevékenység pontosan átgondolt, komplex tudományos programja alapján lehet megoldani.

Az alkotás szükséglete olyan tulajdonság, amely állandóan él az emberben, de kulonféleképpen nyilvánul meg a kulonbozó életfeltételek kozott. Ahhoz, hogy ne hunyjon ki, hanem fejlődjék és osztonzést kapjon, nemcsak az aktivitást serkentő belső motívumok szukségesek, hanem hatékony kulső tényezők is. E tényezők kozé tartozik elsősorban, mint már hangsúlyoztuk, azoknak a tudományosan megalapozott intézkedéseknek a harmonikus rendszere, melyeknek célja a műveltség szakadatlan novelése, a tudás, az ismeretek gyarapítására való állandó torekvés támogatása, az emberek intellektuális és morális tokéletesítése, tehát szellemi szukségleteik rendszeres novelése.

Kulonosen fontos ebben az iskola szerepe (a közép- és felsőfokúé egyaránt) mint a szocialista kultúra eszközéé, speciális társadalmi intézményéé. Az oktatási intézményeknek az a feladatuk, hogy mikozben felkészítik az embert munkára, eljuttassák a kultúrához is, olyan tulajdonságokat neveljenek ki benne, amelyek elősegíthetik az alkotás iránti fejlett szukséglet kialakulását, a munka élvezetét, belső világa tokéletesedését és a kozéleti érettséget. A párt ezért szuntelenul gondoskodik róla, hogy javuljon az oktatási-nevelési munka minősége az oktatási intézményekben, amelyeknek hálózata szintén állandóan bővul, és novekszik tanulóik létszáma (ld. a táblázatot).

A szocialista életmód fejlesztésének egyik fő iránya az egyén szellemi érdeklődésének és szukségleteinek, intellektuális céljainak és orientációjának tudatos és tervszerű alakítása. A társadalom kulturális felvirágzása onmagában még nem biztosítja, hogy a szellemi értékeket minden egyes ember a társadalom által megkívánt

1960/61	1965/66	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
Középfokú szakoktatási intézmények száma						
3328	3820	4223	4250	4270	4280	4286
Tanulók létszáma (ezer fő)						
2060	3659	4388	4421	4438	4448	4478
Felsőfokú oktatási intézmények száma						
739	756	805	811	825	834	842
Tanulók létszáma (ezer fő)						
2396	3861	4580	4597	4630	4671	4751

optimális módon hasznosítsa is. A társadalom szellemi értékeinek bősége nem hozza magával automatikusan az ember szellemi világának és életmódjának gazdagodását. A társadalom erőfeszítéseire is szükség van a személyiség sokoldalú, harmonikus fejlesztéséhez, értékes társadalmi aktivitásának növeléséhez.

A szellemi kultúra fejlődésének, valamennyi szférája és területe tökéletesedésének fontos mozgatóereje a szellemi igények minőségi fejlődése, a társadalom tagjainak törekvése ezek legteljesebb kielégítésére. A fejlett szocialista társadalom tagjainak kulturális szükségletei igen erőteljesen növekszenek, ezért nagy erőfeszítéseket teszünk annak érdekében, hogy a kulturális értékek az emberi lét szerves részeivé, az új viselkedési normák és sokoldalú alkotótevékenység alapjává váljanak. Az egészséges anyagi és szellemi igények ösztönzése a szocialista életmód egyik fontos eleme.

A szocialista kultúra további fellendülése közvetlenül összefügg egy rendkívül fontos és bonyolult problémával: a szovjet emberek igényei progresszív struktúrájának kialakításával. Céltudatosan és hatékonyan kell irányítani a dolgozók értékorientációinak, igényeinek és szükségleteinek alakulását, s ehhez filozófusok, szociológusok, közgazdászok, pszichológusok jól megalapozott, tudományos ajánlásaira van szükség.

A fejlett szocialista társadalomban a kulturális igények fejlődése dinamikus és irányítandó folyamat. Ezért a társadalom irányítja is, az olyan szükségleteket ösztönözve, amelyek sokféleségükkel és sokoldalúságukkal gazdagítják az ember szellemi világát, elősegítik társadalmi aktivitását. Az egyén szellemi szükségleteinek, egész szellemi világának alakulását a társadalmi viszonyok jellege határozza meg; ez a kommunista személyiség kialakulási folyamatának része.

A szükségletek alakulását a minőségi paraméterek határtalan növekedése, a szükségletek tartalmának megváltozása, a társadalmi fejlődés minden újabb szakaszában a még magasabb rendű élettevékenység igénye jellemzi. Az emberi haladás természetes menete kifejeződik többek közt a régi szükségleteknek új, magasabb rendű szükségletekkel való felváltásában. Az anyagi szükségletek nyomán és azokkal együtt növekszenek a szellemi szükségletek, amelyek az egyén társadalmi alkotótevékenységének és aktivitásának növekedésében nyilvánulnak meg.

Az egyén szellemi szükségletei az ember belső világának bonyolult szféráját alkotják. Ösztönözni, fejleszteni, alakítani kell őket. Meg kell tanítani az embert arra, hogy helyesen fogadja be a szellemi értékeket, segíteni kell neki abban, hogy belső világának szerves részévé tegye őket, gyakorlatilag kell rávezetni „a kultúra befogadásának kultúrájára". Lunacsarszkij írta: „Vlagyimir Iljics azt mondta, hogy befogadni állandó, aktív alkotótevékenységben kell. Minél aktívabb az értékek befogadása, minél inkább kapcsolatban van az alkotó munkával, annál világosabban elsajátítható, annál jobban érzékelhető."[21]

A szocialista életmódnak a kultúra szempontjából fontos vonása a munkaidő és a szabad idő megtakarítása. Marx hangsúlyozza: „Mint az egyes egyénnél, a

[21] *Lunacsarszkij:* Iljics tanításai és a művészeti nevelés. Ld. Lenin és a művelődés. Moszkva 1924. 24. old. (oroszul).

társadalom (a szocialista társadalom – *A. A.*) fejlődésének, élvezetének és tevékenységének sokoldalúsága is az időmegtakarítástól függ."[22] Marx ugyanitt megjegyzi, hogy az időmegtakarítás a szocialista termelésben „sokkal magasabb fokon válik törvénnyé", mint korábban, és hogy ki kell fejeződnie az idő kihasználásához és beosztásához való személyes viszonyban is.[23] Ez a probléma ily módon kulturális jellegű, mert összefügg az ember személyes kultúrájával, a munkához és a szabad időhöz való kulturált viszonnyal. („A *rendelkezésre álló időnek* nincs többé *ellentétes* létezése . . ."[24] A szocialista társadalomban ennek minőségi jellemzője „az egyén teljes fejlődésére szolgáló idő"[25] és „az egyes ember, ezért egyben a társadalom teljes termelőerőinek kifejlődése számára"[26] alkalmas tér, amit a kultúra egész állapota határoz meg.[27]

Marx hangsúlyozta, hogy a jövőben az új ember teljes érzelmi életet fog élni, megszabadul munkájának elidegenedettségétől, s ezáltal valódi alkotóvá válik a termelési folyamatban. Ezért joggal nevezhetjük majd „homo aestheticusnak", azaz olyan embernek, aki a szépség törvényei szerint alkot. A szocialista életmódra jellemző az esztétikai kultúrának, a művészi értékek egész rendszerének fejlődése, ezeknek az értékeknek a magas minőségi színvonala, az emberek „esztétikai egészsége", a széles társadalmi rétegek esztétikai nevelése, speciális felkészítésük a művészet befogadására, ajándékainak felhasználására. Ebben a folyamatban vezető szerepe van az irodalomnak és a művészetnek, az egész művészeti kultúrának, amely a maga eszközeivel, egész teljességében és mélységében hivatott tükrözni az életet. Az SZKP XXV. kongresszusának határo-

[22] *Marx–Engels* Művei. 46/I. köt. 88. old.
[23] Uo.
[24] *Marx–Engels* Művei. 46/II. köt. 171–172. old.
[25] Uo. 174. old.
[26] Uo. 171. old.
[27] Ld. *Marx–Engels* Művei. 23. köt. Budapest 1967. 218. old.

zatai a művészeti kultúra kérdéseivel kapcsolatban azért fontosak, mert gyakorlatilag kidolgozták az esztétikai nevelés egész népünkre kiterjedő komplex programját, amely a kommunista eszmeiségre és a szellemi élet szféráinak tudományos irányítására épül.

A szocialista életmód fontos eleme, egyben a fejlett szocializmus esztétikai kultúrájának elválaszthatatlan része a művészi öntevékenység.

Meg kell jegyezni, hogy az öntevékeny kulturális alkotásnak még nem minden formája foglalta el társadalmunkban méltó helyét. A művészi öntevékenység elég fejlett, de sajnos, nem állíthatjuk ugyanezt a tudományos-technikai öntevékenységről, az amatőr kutatómunkáról. A közvélemény gyakran kevéssé törődik a technika fejlesztésével és a természetvédelemmel foglalkozó öntevékeny kollektívák nagyon nehéz és bonyolult munkájával. Például Az OSZSZSZK falusi körzeteinek kultúrája címmel rendezett szociológiai felmérés adatai szerint a voronyezsi terület kalacsejevi kerületében levő falusi klubokban 1971-ben 252 szakkör tevékenykedett (4256 taggal), de csak hét volt belőlük műszaki jellegű (57 taggal).

A társadalom, különösen a szervezetten és tervszerűen fejlődő szocialista társadalom arra törekszik, hogy előre lássa a jövőt, elkészítse prognózisát, hogy eredményesebben haladhasson előre a választott úton. Ha reálisan nézzük a dolgokat, manapság gyakorlatilag lehetetlen a kultúrát tudományos prognózis nélkül fejleszteni. Ezért találta szükségesnek az SZKP XXV. kongresszusa, hogy a szocialista élet legfontosabb problémáira, így a kultúra szférájára vonatkozóan hosszú történelmi időszakra érvényes tudományos prognózisokat dolgozzanak ki.

A kommunista civilizáció felé való előrehaladás az emberi alkotótevékenység valamennyi szférájának egyetemes kitágulása, beleértve a társadalmi alkotótevékenységet is; a szellemi kultúra felvirágzása, amely biztosítja a szükséges feltételeket az egyén önkifejezéséhez és képességeinek realizálásához.

V

Az érintkezés magasrendű kultúrája a szocialista életmód fontos vonása

A társadalom fejlődési folyamatait elemezve a marxizmus klasszikusai kiemelték azt, „ami a történelmileg öröklött műveltségből – a tudományból, a művészetből, az érintkezési formákból stb. – valóban méltó a fennmaradásra".[1] A szellemi kultúra alapvető hagyományos formáival (mint a tudomány és a művészet) együtt említik az érintkezési formákat, belefoglalva a kultúra struktúrájába mint annak szükséges szféráját. Úgy adódott azonban, hogy a kultúrának éppen ez a területe van legkevésbé kidolgozva és feltárva.

A kultúra mint összetett társadalmi jelenség magában foglalja a társadalom által kidolgozott viselkedési normákat, valamint azokat az érintkezési formákat, amelyek az emberek élettevékenységében „eltárgyiasulva", szokássá válva, az életmód elengedhetetlen összetevőivé lettek.

A szocialista életmód szellemi-erkölcsi légkörének legfontosabb vonása a kollektivitás. Az elvtársiasság ezen alapuló normái a szovjet emberek egymáshoz való viszonyának erkölcsi princípiumaivá váltak. Innen a rájuk jellemző összetartás, törekvés az együtthaladásra, igyekezve utolérni az élenjárókat és segítve a lemaradókat. A szocialista kollektivitásból szervesen következik az emberi kapcsolatok magasrendű humanista kultúrá-

[1] *Marx–Engels* Művei. 18. köt. Budapest 1969. 208. old.

ja, amely a szocialista életmódon belül különleges helyet foglal el. A szocialista életmód nem lehet közömbös az iránt, ami erősíti vagy gyengíti az emberek közötti társadalmi kapcsolatokat, ami összefogja vagy szétveti a kollektívát, annak szellemi közösségét.

A szocialista életmód az emberek társadalmi és magánkapcsolatainak új formája. Feltételezi az emberek eleven, alkotó érintkezését, síkraszáll a dolgozó ember iránti tisztelettől áthatott új társadalmi viszonyokért. S ebben fontos helyet foglal el a kultúra, amely az emberek egymásra gyakorolt hatásának, kölcsönös kapcsolatainak és együttes alkotótevékenységének az eredménye. A szocialista életmód jelszava: a kulturált érintkezés mindenki számára, viselkedési norma és törvény.

Az egyik első materialista, aki hangsúlyozta a társadalmi viszonyoknak az ember alakulásában játszott szerepét, Ludwig Feuerbach volt. Ezt írta: „Eszmék csak az emberek érintkezéséből, embernek emberrel való társalgásából születnek... Az ember születéséhez két személy szükséges mind fizikai, mind szellemi értelemben."[2] Eltekintve Feuerbach egyoldalú antropológiai alapelvétől, amely a társadalmi viszonyokat csak mint az emberek fiziológiai vonzalmain alapuló erkölcsi viszonyokat értelmezi, hangsúlyozni kell annak fontosságát, hogy felvetette az emberek érintkezésének problémáját és a társadalmi viszonyok szerepét az emberi személyiség alakulásában.

A marxizmus megalapítói azt írták, hogy a személyiség gazdagsága teljesen a valóság viszonyainak gazdagságától függ. A legnagyobb és soha el nem múló érték, az ember mélységes tiszteletétől áthatott viszonyokról van itt szó.

Az emberek egymással való érintkezése életmódjuk, a kulturális szférában való alkotótevékenységük lénye-

[2] *Feuerbach* Válogatott filozófiai művei két kötetben. I. köt. Moszkva 1955. 190. old. (oroszul).

ges oldala. Az érintkezés az a valóságos folyamat, amelynek eredményeképpen az egyik társadalmi csoport átadja a többinek a munkában szerzett jártasságát, ismereteit, szellemi értékeit, tevékenységi és viselkedési normáit. Az érintkezés során az anyagi és a szellemi kultúra új termékei jönnek létre és nyilvánulnak meg.

Az emberi érintkezés formái nagyon sokfélék, az egyéni találkozásoktól a kollektív alkotótevékenység folyamatában történő érintkezésig, a szellemi értékek közös fogyasztásától – olvasás, színház- és múzeumlátogatás – a munka közbeni érintkezésig. E sokféle forma alapján alakulnak ki az emberek különböző kulturális csoportjai, amelyek szellemi érdeklődésük és igényeik, képzettségi és kulturális színvonaluk, szakmai felkészültségük tekintetében különböznek egymástól. Éppen ez a társadalom kulturális differenciálódásának egyik forrása, amit figyelembe kell venni a kulturális politika gyakorlati kérdéseinek megoldásánál.

Az érintkezés folyamata az életmód egyik lényeges megnyilvánulása: az emberek termelési és termelésen kívüli érintkezési formáit és ezek tartalmát bizonyos társadalmi-történelmi körülmények között az életmód fontos mutatójának tekinthetjük. Az emberek érintkezésének formáit és tartalmát csak az életmód és a kultúra fogalmaival egybevetve lehet tanulmányozni. A kultúra minden történelmi periódusban mint az ember valóságos és potenciális anyagi és szellemi lehetőségeinek, a világhoz és önmagához való viszonyainak összessége jelenik meg; az életmód ezeknek a lehetőségeknek bizonyos fajta realizálódása az emberek közös tevékenységének eredményeképpen az érintkezés folyamatában. Az emberi érintkezés akkor is megnyilvánul, amikor az embernek a természettel, a társadalommal, a technikával való érintkezéseként jelenik meg.

Az emberi kapcsolatok kultúráját tehát eleven emberi kölcsönhatások folyamatának tekinthetjük, amelyet az emberek társadalmi-történelmi közösségei határoz-

nak meg; s amely az egyén társadalmi és szellemi aktivizálására, az emberek közti, egymást kölcsönösen gazdagító szellemi kapcsolatok erősítésére és a társadalom kulturális erkölcsi légkörének tökéletesítésére irányul.

Az érintkezés funkciói sokrétűek a társadalom élettevékenységének folyamatában. Ezek közül az egyik legfontosabb az emberek termelési és termelésen kívüli együttműködése konkrét történelmi formáinak megteremtése és fejlesztése. Előfordulhat, hogy a fejlődés bizonyos szakaszában ezek a formák nem optimálisak az adott szakasz számára. Például a tudományos-technikai forradalom körülményei között, amikor tág lehetőség nyílik az igazi alkotó érintkezésre, az emberi tevékenység valóban humanista vonásainak érvényesülésére, hellyel-közzel olyan erkölcsökbe és szokásokba ütközünk, amelyek a szűk látókörű, egoista, merőben fogyasztói életmódot támogatják. Nem a szellemi értékek fogyasztásáról van itt szó, amikor még az irodalommal és a művészettel való passzív érintkezés is alkotó tett lehet, minthogy összekapcsolja az embert a gondolatok és érzelmek gazdag világával, amely közös élményt ad, közös gondolkodásra, töprengésre késztet, hanem a korlátolt célú fogyasztásról, amikor egoista érdekek és szánalmas szellemi igények töltik ki az életet. Hangsúlyozni kell, hogy a tudományos-technikai forradalom körülményei között az érintkezésnek olyan formái jönnek létre, amelyek elősegítik az emberek kölcsönös szellemi gazdagodását. Hiszen csak az igazi érintkezés alapján teljesedhet ki az emberi személyiség, mehet végbe alkotó fejlődése.

Nyilvánvaló, hogy az emberi kapcsolatoknak lehetnek pozitív és negatív formái. Az első esetben olyan tartalmas szellemi kapcsolatokról lehet szó, amelyek kölcsönös megértéssel telítettek, és gazdagítják az embert, alkotó fejlődésére és önkifejezésére irányulnak; a második esetben az emberi kapcsolatok visszataszító torz formában jelentkeznek. A képmutatás és a hazugság, a közömbösség és az önzés szintén az emberi kapcsolatok

formái, de lényegében az emberek szétválasztására, egymástól való elszigetelésére, a személyiség szellemi-erkölcsi züllesztésére irányulnak. Ez az emberi kapcsolatok negatív megnyilvánulási formája.

A szocialista életmódra azok az érintkezési formák jellemzők, amelyek a szocialista lét igazi humanista vonásait és azt a magasrendű erkölcsi légkört erősítik, amely a társadalmi élet minden pontján, a munkában és a mindennapi életben az ember iránti tiszteletteljes és gondoskodó viszonyt, az igazi elvtársiasságot és kollektivitást ösztönzi. Ez a humanitás az emberi kapcsolatokban nemcsak felemeli az egyént, hanem meg is erősíti aktív életvitelét, világnézetünk nemes elveit minden szovjet ember élettevékenységének alapjává teszi. A valódi altruizmus, vagyis az igazi emberszeretet, mindenkinek – mint Lenin írta – „a „köz hasznára" való törekvése"[3] a szocializmus körülményei között mindennemű tevékenység elemi princípiuma.

Az igazi emberi érintkezésnek semmi köze a felületes és futó emberi érintkezés közben megvalósuló utilitárius információcseréhez. Ez olyan pótszer, amely nem képes kielégíteni az ember érzelmi igényeit. A tartalmas emberi érintkezés az ember érzelmi és gondolatvilágának, alkotóerőinek megértésével, lelki gazdagságának feltárásával kezdődik. Az emberi érintkezés azt jelenti, hogy olyan magasrendű emberi kapcsolatok világába lépünk be, amelyek fejlesztik és gazdagítják az egyén és a társadalom érzelmi kultúráját – talán éppen ezért nevezte Saint-Exupéry luxusnak. De az is igaz, hogy a mai ember megérdemli és méltó erre a luxusra.

Dzerzsinszkij naplójában olvashatunk arról, mennyire fontos, hogy megértsük, „milyen nagy szüksége van az embernek az emberre, mit jelent az ember az embernek", és hogy „ne szégyelljük érzéseinket és azt a vágyunkat, hogy boldoggá tegyük az embereket". Különösen fontos szerepe van az érintkezésnek abban,

3 *Lenin* Összes Művei. 22. köt. Budapest 1969. 93. old.

hogy az ember megértse saját társadalmi létének lényegét. Marx hangsúlyozta, hogy az érintkezés az emberi élet birtokbavételének egyik módja.

Az ember nevelése abban a környezetben kezdődik, amelyben élete első napjától él. Szellemi arculata, gondolkodásmódja, erkölcsi nézetei és elvei, ízlése, egész egyéni életmódja az érintkezés folyamatában alakul ki, ahogyan ezen keresztül felfogja a környezet alapelveit, kialakult kánonjait és még inkább a társadalomnak egy adott történelmi periódusban érvényes életmódját. Éppen a nevelés, a más nemzedékek és más társadalmi rétegek képviselőivel való érintkezés közben szerzi meg az ember a többi emberrel való együttműködéssel kapcsolatos ismereteket és szokásokat, sajátítja el a környező világ erkölcsi, etikai esztétikai értékkritériumait. Az oktatás mint tanár és tanítvány kolcsonhatása a forrása annak a tudásnak, amely segít az embernek, hogy bővítse és elmélyítse fogalmait a világról, hogy életét tágabb történelmi és társadalmi összefüggésekben szemlélje. A nevelés és oktatás folyamatában az ember az objektíve létező kultúrával találkozik. Az elavult életmódra jellemző sztereotípiák olyan bélyeget nyomnak, olyan vonásokat rónak az emberre, amelyeknek leküzdése nem mindig könnyű: nagy bátorság, forradalmi jellem szükséges ahhoz, hogy lebírják „a környezet kánonjait", kiszabaduljanak az elavult erkölcsi és szellemi normák és elvek szorításából.

A múlt leküzdése, az új keresése és létrehozása nem lehetséges az emberek egymással való érintkezése nélkül. Az igazi emberi érintkezés magában foglalja az igazság együttes keresését. Az érintkezés az emberek közös alkotásának elengedhetetlen feltétele a társadalmi munkamegosztás rendszerében, a szociális-kulturális szférában. Az érintkezés legfontosabb szférája, amely végeredményben meghatározza tartalmát, és leginkább neveli az egyént, a munka közbeni érintkezés. A közös munka nemcsak az anyagi értékek létreho-

zásának az alapja, hanem az ember magasrendű erkölcsi tulajdonságai kifejlesztésének is.

Az imént megpróbáltuk kiemelni azokat a legfontosabb funkciókat, amelyek az emberek közös élettevékenységében nyilvánulnak meg. Nem kétséges, hogy az érintkezés az emberi lét egyik alapvető folyamata. S az, hogy az érintkezés milyen formákat ölt és milyen a tartalma, nemcsak a társadalom pillanatnyi kulturális életének állapotáról tanúskodik, hanem kultúrájának a jövőben lehetséges fejlődési tendenciáiról is. Az előbb kimutattuk, hogy az érintkezés a társadalmi-kulturális életben aktív alkotó funkciót teljesíthet. Kapcsolatban van a felhalmozott tapasztalatok cseréjével és újak megszerzésével. Az érintkezésnek ez a funkciója azonban nyilvánvalóan nem érvényesülhet teljes mértékben bármilyen társadalmi-történelmi feltételek között. Ezért különösen fontosak a következő kérdések: Milyen körülmények között valósul meg legteljesebben az érintkezés aktív alkotó funkciója? Lehetséges-e céltudatosan létrehozni ezeket a feltételeket? A társadalom élettevékenységének mely szféráit kell ehhez befolyásolni?

Nem célunk, hogy ezeket a kérdéseket megválaszoljuk. Csak néhány, a vizsgált téma szempontjából lényeges folyamatra szeretnénk rámutatni, és nyomon követni konkrét megnyilvánulásaikat és következményeiket az érintkezés formáinak és tartalmának fejlődésére nézve a tudományos-technikai forradalom körülményei között.

A tudományos-technikai forradalom az egyik legfontosabb azok közül a tényezők közül, amelyek a mai világnak nemcsak a társadalmi-gazdasági, hanem politikai és kulturális folyamatait is befolyásolják. A tudományos-technikai haladás elősegíti az emberi lét feltételeinek minőségi megváltoztatását, megteremti a reális lehetőségeket az ember anyagi és szellemi szükségletei széles körének kielégítéséhez, ám ugyanakkor az emberiség előtt eddig ismeretlen tömegpusztító eszkö-

zök létrehozását is lehetővé teszi. A jelenkori társadalmi folyamatok gyors fejlődése, új, súlyos társadalmi problémák és konfliktusok keletkezése fokozza és egyben bonyolultabbá teszi a kultúra és a társadalom összefüggését, arra készteti az embereket, hogy komolyan elgondolkozzanak, milyen is a mai társadalomban a kultúra és az erkölcs mozgásiránya.

Az ember erkölcsi kultúrájáról szólva figyelembe kell venni, hogy a kultúrának ez a szférája bonyolult formákban bontakozik ki, és nem lehet közvetlenül összefüggésbe hozni a tudományos-technikai haladással. Ennél sokkal bonyolultabbak és ellentmondásosabbak az eszmei-politikai feltételek által közvetítettek az összefüggések. El lehet különíteni néhány objektív tényezőt, amely jelentős hatást gyakorol a mai ember életére. Ezek a tényezők elsősorban a munkában nyilvánulnak meg. A termelés gépesítése és automatizálása elkerülhetetlenül arra vezet, hogy ember és tárgy között mind több közvetítő láncszem jelenik meg, és a közvetlen termelőmunkát egyre inkább kiszorítja a termelő gépeket irányító munka.

Magától értetődik, hogy a gép-komplexumok irányításával összefüggő munka intellektuálisabb, alkotóbb jellegű, mint az, amelyet egyszerű szerszámok segítségével végeznek. Elősegíti az ember intellektuális képességeinek fejlődését, pszichikai lehetőségei tágabb körének – észlelet, emlékezet, asszociáció – realizálását. Az ilyen munka azonban főképp az emberi tevékenység és érintkezés racionális szférájának fejlesztését segíti elő. A termelésben való érintkezés egyre pontosabb, funkcionálisan (a termelési folyamat értelmében) meghatározott ésszerű formákat ölt. Maga a termelési folyamat nem ösztönzi az emberi világfelfogás érzelmi szférájának fejlesztését; sokszor megfigyelhető az a törekvés, hogy a termelési folyamatokat úgy szervezzék meg, hogy ne maradjon hely az érzelmek számára. S ez óhatatlanul kihat a termelésen kívüli szférára is. A termelési folyamatban elsajátított racionális viselkedési minták

(ahol különben kétségkívül szükségesek) olykor mechanikusan átkerülnek az emberi kapcsolatok termelésen kívüli szférájára.

Az emberi érintkezés kultúrája nagy erkölcsi erő, amely elősegíti az emberek elidegenedésének leküzdését, a kölcsönös megértés és szellemi rokonság meghonosodását az emberi kollektívákban. Az emberi érintkezés magasrendű kultúrája azzal az emberrel, képességeivel szemben támasztott követelménnyel kezdődik, hogy tudjon küzdeni a benne megbújó kicsinyességgel, számítással szemben, a mély emberi együttérzésért és szolidaritásért.

Az emberek közötti érintkezés dialektikája abban rejlik, hogy a kollektív együttműködés formáinak fejlődése elősegíti az egyén fejlődését, az individuális személyiség-struktúra létrejöttét is. A közös tevékenység, a saját nézetek és elképzelések mások nézeteivel és elképzeléseivel való összevetése egyúttal formálja az embert. Ha helyeslik a tetteit, tisztelni fogja önmagát, és fogalmat nyer arról, milyen tetteket lehet és kell végrehajtania. A konfliktusban az ember egyrészt ellenőrzi saját meggyőződésének helyességét, a többiektől való megengedhető eltérés határait a közös tevékenységben, másrészt fogalmat nyer a szükséges tettek jellegéről és a társadalmi helytelenítés erejéről.

Különösen fontos funkciót tölt be az érintkezés mint az érzelmek cseréjét biztosító folyamat. Ebből következik, hogy komoly figyelmet igényel az érzelmi kultúrának az érintkezéssel közvetlenül összefüggő problémája. Az érzelmi kultúra fogalma vonatkozik az ember és a társadalom valamennyi kapcsolatára. Az érzelmi kultúra kifejezi az ember érzelmi reakcióját a környező valóság jelenségeire, érzelmi fogékonyságát, amely a sokrétű emberi kapcsolatokban és tettekben nyilvánul meg, azt a képességét, hogy feleljen az érzelmeiért és élményeiért. A magasrendű érzelmi kultúra száműzi a sekélyes, szánalmas érzelmeket; nagy, jelentős érzelmeket visz be az ember világába, amelyek gazdagítják, tö-

kéletesítik őt mint magasrendű erkölccsel bíró személyiséget, s megerősítik aktív életvitelében.

Az emberi kapcsolatokban mint az érzelmi kultúra alkotó formáiban minden ember számára reális lehetőségek adódnak arra, hogy megnyilatkozzék, feltárja önmagát. Például mindenki számára adott az érzelmek kifejezésének olyan egyszerű és mindennapi formája, mint az emberi melegség, a megértés és az együttérzés, a közvetlenség, amelyek egy baráti kézfogásban, mosolyban, jó szóban nyilvánulnak meg. Az érzelmi megnyilvánulások elengedhetetlenek az érintkezésben.

Ha az emberek tudatosan megfosztják magukat a nagy emberi örömöktől azáltal, hogy az eleven emberi érintkezést felváltják a kapcsolatok szabványos, gépies formáival, fejletlenül hagyják tulajdon emocionális szférájukat, s ezért érzelmeik differenciálatlanok maradnak.

A racionális és az emocionális, az ész és a szív viszonya az egyén élettevékenységében széles körű viták tárgya volt. Sok igaz és helyes megállapítás hangzott el ezek szerves egységéről, teljes harmóniájuk szükségességéről. Az életben azonban többnyire még mindig úgy van, hogy a mai emberi értékek íratlan skáláján az ész jóval följebb áll, mint a szív, és diadalmaskodik a racionalitás; az érzelmi kultúrát kimutatni, azaz érzelmes embernek lenni a tudományos-technikai forradalom korában „nem korszerű", noha ez az ember lelki elszegényedésére vezet.

A termelőtevékenység objektíve szükséges racionalizálását az urbanizáció által előidézett analogikus jelenségek kísérik, s mindez összességében a kultúra általános racionalizálódását segíti elő. Városi körülmények között például az emberek érintkezése főként funkcionális jellegű, azaz városban az emberrel nem mint konkrét egyéniséggel épülnek ki a kapcsolatok, hanem mint meghatározott társadalmi funkció hordozójával (elárusító, sofőr, rendőr). Falun a személyes kapcsolatok vannak túlsúlyban, az ember az emberhez úgy vi-

szonyul, mint meghatározott, konkrét személyhez. Ez az emberi kapcsolatok tartalmára is rányomja bélyegét, amit figyelembe kell venni az állami és társadalmi szervezetek gyakorlati tevékenységében. Lenin azt írta, hogy „minden új társadalmi rendnek új viszonyokat kell létrehoznia az emberek között, új fegyelmet kell teremtenie".[4]

A szovjet életmódra a szocializmus által teremtett elvileg új kulturális-erkölcsi társadalmi légkör, olyan új szellemi-erkölcsi atmoszféra jellemző, amely nagy követelményeket támaszt a szocialista együttélés és mindennapi kultúra normáival szemben. A szocialista életmódnak – ha szellemi aspektusairól szólunk – eszményi állapotában a legszebb emberi életmódnak kell lennie. Természetes, hogy ez megfelelő erőfeszítéseket követel az embertől éppúgy, mint a társadalomtól. Többek közt gondosan meg kell őrizni mindazt a szépet és értékeset, amit a régi nemzeti szokások tartalmaznak, és ezen az alapon olyan új szokásokat kell kialakítani, amelyek melegséget és szépséget visznek az emberi életbe.

Bulgáriában van egy szép hagyomány: az öregedő férfi nagy jótéteménynek és kötelességének tartja, hogy a forrás vizét kivezesse az útra, hogy az utasok ihassanak, olthassák szomjukat. Ez a víz az egymásról való gondoskodás szimbóluma, amelyben feltárul az emberi élet mély értelme és rendeltetése: a hűség és a szolgálat, a szüntelen törekvés, hogy segítséget és örömet nyújtsunk embertársainknak. A bolgár parasztot ez az orosz kertésszel rokonítja, aki gyümölcsfákat ültet és nevel. Az ilyen hagyományokat gondosan meg kell őrizni, mert ezek segítenek tudatosítani kapcsolatunkat a történelemmel és az egész emberiséggel. A szocialista kultúra alkotó jellege elősegíti, hogy a létrejövő új szokások mind nagyobb mértékben váljanak a fejlődő, a kultúra elemeiként fokozatosan tudatosuló, a szocialista

[4] *Lenin* Összes Művei. 36. köt. 475. old.

életmód új feltételei által elindított folyamatok szimbolikus kifejezéseivé.

A szocializmus – írta Lenin – „az emberi együttélés új, magasabb formáit teremti meg".[5] Ezért fontos, hogy minden kollektívában tökéletesítsék az emberi érintkezés feltételeit, olyan erkölcsi atmoszférát teremtve, amely a legkedvezőbb az egyén sikeres társadalmi önkifejezése, társadalmi aktivitásának sokoldalú fejlődése szempontjából. Az embereket közösséggé egyesítő kapcsolatok az egyes ember számára elengedhetetlen feltételt jelentenek individualitásához, mint annak létmódja.[6]

Hogyan találja meg az ember valódi rendeltetését az életben, hogyan vizsgálja és értse meg önmagát, hogy valóságos erőit és érzelmeit ne vesztegesse el, hanem olyan ügybe fektesse, amely leginkább érdekli, izgatja, a legtöbb örömet szerzi neki? Hogyan találhatja meg önmagát az életben, azaz a neki való munkában? Hogyan segítsünk neki abban, hogy rátaláljon a helyes útra? E kérdések megválaszolásában segít az emberi érintkezés magasrendű kultúrája, az emberek kölcsönös megértése, a lelkivilágukban való elmélyedés, a lelki együttérzés. Ha az emberi érintkezésről van szó, a problémát természetesen nem szabad ennek formájára redukálni, a figyelem középpontjába morális, etikai tartalmát kell helyezni. „A szovjet etikának – írta Makarenko – az emberrel szemben támasztott követelmények komoly rendszerét kell kidolgoznia; csak ez vezethet el oda, hogy az önmagunkkal szemben támasztott követelmények kerüljenek az első helyre. Ez a legnehezebb: az önmagunkkal szemben támasztott követelmény."[7] E képesség fejlesztése az egyik előfeltétele annak, hogy az emberi érintkezésnek a kommunista erkölcs elvein alapuló kultúrája kifejlődjék.

[5] *Lenin* Összes Művei. 26. köt. Budapest 1971. 34. old.

[6] Ld. *Marx–Engels* Művei. 46/I. köt. 365. old.

[7] *A. Sz. Makarenko* Művei hét kötetben. 5. köt. Moszkva 1958. 447. old. (oroszul).

Önmagunknak és az élet értelmének igazi, konstruktív vizsgálata, az igazság keresése az embereknek egymással, a természettel és a kultúrával való olyan érintkezési formáiban valósul meg, amelyek lehetővé teszik az egyén intellektuális és érzelmi tulajdonságainak akadálytalan megnyilvánulását, ösztönzik racionális és intuitív erőit.

Marx egyszer azt mondta, hogy más emberek érzelmei és élvezetei saját tulajdonává váltak. Az emberi érintkezés belső jelentősége abban rejlik, hogy az ember ebben a folyamatban igyekszik megérteni és érzékelni egy másik, ugyanúgy megismételhetetlen ember belső világát. Ezzel szellemileg gazdagítja a saját életét, megtölti az érintkezés örömével, megtisztul az egocentrizmustól és a racionális önzéstől. Éppen az emberek egymáshoz való viszonyában születnek olyan egyedi értékek, amelyek versengeni képesek a társadalom legnagyobb művészi és erkölcsi értékeivel. A szerelem, az anyai odaadás, a baráti hűség éppolyan valóságos érték, mint egy zseniális zenei kompozíció, egy tudományos képlet vagy egy csodálatos festmény. Az embernek nagy emberi gyöngédségre van szüksége. Ez nemcsak gazdagítja, hanem otthonossá is teszi számára az életet.

Az utóbbi időben aggodalmas hangokat lehet hallani az emberi érintkezés állítólagos hanyatlásáról. Meg kell mondani, hogy ez esetben nem veszik figyelembe a jelenségek összképének dialektikáját. Annak ellenére, hogy valóban tapasztalható a személyes kapcsolatok bizonyos gyengülése, a bensőséges emberi viszonyok szférája aktivitásának csökkenése, jelentősen fokozódott az érintkezés össztársadalmi jellege, bővült társadalmi panorámája, amely magában foglalja a nagy termelőkollektívákat, a tömegkommunikációs eszközöket, az emberek nagyarányú munkatevékenységét.

Szerintünk azoknak az íróknak és szociológusoknak van igazuk, akik úgy vélik, hogy az érintkezést a társadalmi alkotótevékenység különleges formájának kell te-

kinteni.[8] Ez az alkotás nemcsak abban nyilvánul meg, hogy az érintkezés elősegíti a szellemi értékek létrejöttét, hanem abban is, hogy az embernek önmagával, saját lelkiismeretével való érintkezése elősegíti egyéniségének gazdagodását. Ennek az alkotásnak az eredményei az ember belső világa tökéletesedésének nehezen megragadható, de valóságos, nem illuzorikus jelei az ember önálló megfeszített szellemi tevékenysége, amely az emberi szellemet valóban harmonikussá teszi.

Az érett szocializmus szellemi-erkölcsi légkörének fejlődése izgalmas problémákat állított előtérbe az emberek erkölcsi egészségével kapcsolatban, és jelentősen aktivizálta a harcot az egyén szellemi szférájában jelentkező, a szocialista életmód normáitól eltérő negatív jelenségek ellen. A magasrendű szellemi-erkölcsi értékekért való küzdelem a megvalósult szocializmus egész szellemi atmoszférájának legfontosabb sajátossága, megkülönböztető jegye. De ezzel kapcsolatban új problémák is keletkeznek.

A szocialista életmód morális megsértésének nagyjából két fajtájára kell ma felfigyelni. Az első csoportba azok a jelenségek sorolhatók, amelyek szabad szemmel láthatók, vagyis feltűnően nyilvánulnak meg. Ide tartozik a részegeskedés, a garázdaság, a lopás, a munkafegyelem megsértése, vagyis azok a nyilvánvaló vétkek, amelyek a közvélemény figyelmét magukra vonják, és amelyek leküzdésére nagy erőfeszítéseket teszünk. De van az erkölcsi viszonyok megsértésének egy másik fajtája, amely talán nem annyira feltűnő, rejtettebb, de nem kevésbé veszélyes, és sajnos eléggé elterjedt. Ez az egyén erkölcsi devalválódásában nyilvánul meg, és nem kevés kárt okoz a társadalomnak, fékezi az új ember nevelésének és kialakításának folyamatát. Az ellene való küzdelmet az teszi bonyolulttá, hogy kívülről gyakran észrevétlen, az ember erkölcsi arculatának mély rétegeiben van elrejtve, különböző jellegű tettek

[8] Ld. *Bogat:* Érzések és dolgok. Moszva 1975. (oroszul).

és cselekedetek leplezik. Ide sorolandó az individualizmus, a karrierizmus, az önzés, a közömbösség, az irigység, az őszinteség hiánya, a szemellenzősség és a talpnyalás.

A küzdelem ezek ellen különösen nagy figyelmet igényel. Tökéletesíteni kell az erkölcsi nevelést, hogy elmélyülten kutassa és figyelembe vegye az ember belső világának minden zugát és árnyékos oldalát, gondosan számontartsa a benne kibontakozó nehezen észrevehető folyamatokat. Valóságos eredményeket ebben csak az egész társadalom szellemi-erkölcsi nevelésének hosszú távú komplex programjával lehet elérni, a családtól és az iskolától kezdve a munkahelyi kollektívákig és a társadalmi szervezetekig.

Szocialista társadalmunkban nincsenek antagonisztikus osztályok, megszűnt az ember ember által való kizsákmányolása, az egész társadalmi légkör a becsületes dolgozóknak kedvez, nincs osztálygyűlölet – hát miért keletkeznek olykor mégis éles konfliktusok, ellenségeskedések az emberek között? Erre nehéz egyértelmű választ adni. Kétségtelen, hogy bizonyos mértékben még hatnak a múlt maradványai, az emberi kapcsolatokban meglévő atavisztikus elemek, és hiányoznak a társadalompszichológiai ismeretek, egyeseknek alacsony a kulturális színvonala. Egy másik ok a gyenge, olykor elvont nevelőmunka. Elképzelhető, valaki általános elméleti értelemben elfogadja és vallja a szocialista humanizmus jelentőségét, ugyanakkor nem köti össze gyakorlati tettekkel és cselekedetekkel. Ezért előfordul, hogy a helyes elméleti tételeket nem tudjuk összekötni az emberek életével, gyakorlati tevékenységével. Előfordul az is, hogy derék emberek bizonyos szituációkban rosszakaratúak társaikkal szemben, kicsinyesek, türelmetlenek, bántóan ingerültek. Ez a nevelés fogyatékosságai, az önfegyelem hiánya, a figyelmetlenség, olykor pedig egyszerűen az emberi érintkezés pszichológiai törvényeinek nem ismerése miatt következik be.

Az emberi érintkezésnek nagy kárt okoz az emberi

kapcsolatok vulgáris-utilitárius megközelítése. Az ismerősök, sőt a barátok „hasznosság" szerinti, egoista és pragmatikus meggondolásokon alapuló megválogatása semmivé teszi az emberi kapcsolatok kultúrájának humanista értelmét, a hideg számítás és az erkölcstelenség bélyegét nyomja rájuk, és az ember erkölcsi devalválódásáról tanúskodik.

Az emberi érintkezés az egyén intellektuális, érzelmi és erkölcsi világával összefüggő tényezők egész rendszerében nyilvánul meg. Az emberi kapcsolatok magasrendű kultúrájának követelménye a legszorosabban összefügg az egyén általános kultúrájának fejlődésével. Ebből az következik, hogy a mai körülmények között nincs általános kultúra az érintkezés kultúrája nélkül, nem lehet figyelmen kívül hagyni az élettevékenységnek ezt a fontos szféráját, hanem éppen komoly erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy rendszeresen oktassunk az érintkezés kultúrájára, hogy az embereket e kultúra magasrendű elveinek szellemében neveljük, és megköveteljük normáinak és törvényeinek teljesítését.

Ahhoz, hogy itt pozitív eredményeket érjünk el, fokozott erőfeszítésekre van szükség az oktatásban, a nevelésben, a tudományban és a művészeti kultúrában. Tudományosan kidolgozott, átgondolt programra van szükség, amely figyelembe veszi az ember tevékenységét a munkahelyi kollektívában, a tanulásban és a szabad időben, hogy az emberi érintkezés tartalma, formáinak gazdagsága, társadalmi értelme és jelentősége valóban gazdagítsa az embert is, az egész társadalmat is.

Lenin nemegyszer hangsúlyozta, hogy a szellemi kultúra és az életmód új értékei a milliók és tízmilliók szokásainak „rettenetes ereje" elleni küzdelemben törnek maguknak utat.[9] A szocialista kultúra energikusan küzd az emberért, az igazi eszmei és erkölcsi értékek

[9] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. 26. old.

megteremtéséért. Minden embernek szüksége van saját erkölcsi álláspontra, amely kifejezi hitvallását az életről, és tevékenysége során tudnia kell ehhez igazodnia.

A szocialista kultúra aktívan szembeszáll azokkal, akik nem hisznek az embernek abban a képességében, hogy tevékenyen küzdjön a társadalmi haladásért, harcol az erkölcsi nihilizmus, a kispolgári egoizmus és minden ellen, ami akadályozza a társadalmi igazságosság, az alkotó munka, az emberi méltóság érvényesülését.

Az emberi érintkezés magasrendű kultúrája nem fér össze a kispolgári félműveltséggel, amely negatívan hat a társadalom erkölcsi légkörére, az emberi kapcsolatokra. A kispolgári eszmeiség és lelkület ugyan nem elég erős ahhoz, hogy megváltoztassa a szocialista társadalom szellemi életét, de behatolhat egyesek szellemi világába, és züllesztően befolyásolhatja azt. Sajnos, a szocialista társadalomban is akadnak olyanok, akik a kispolgáriság mezében ingerülten morognak, és elutasítják a szocialista életmód általánosan elfogadott normáit. Ezeknek az embereknek többnyire rendezetlen az erkölcsi élete és sekélyes a lelkivilága. Kívülről nézve életük és munkájuk nemigen különbözik az általánosan elfogadottól, még bizonyos eredményeket is elérhetnek a munkában, de ezzel együtt bennük él a nyárspolgáriság, a sekélyesség, a merkantilizmus, a kispolgáriság. A kollektívában végzett munkájukkal békésen megfér az élet jelenségeinek vulgáris materialista felfogása, a nyereségvágy és az önzés. Lenin a Komszomol III. kongresszusán megsemmisítően jellemezte a kispolgári lelkületet és életfilozófiát, az embereknek azt a típusát, amelynek „csak az a gondja, hogy megkapja a magáét, másokhoz pedig semmi köze".[10]

Az ilyen emberekről elmondhatjuk, hogy hiányzik belőlük a társadalmi lelkiismeret érzése, és a társadalomnak nemcsak joga, de kötelessége is az ilyen erkölcs erélyes kritikája, hogy ne akadályozza az ember szelle-

[10] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. 297. old.

mi lehetőségeinek kibontakozását, az ember megszabadítását az önzéstől, az önimádó egoizmustól.

Előfordul, hogy a széles látókörű, közéleti szemléletű, tehetségét, tudását, eszét a társadalom rendelkezésére bocsátó igazi értelmiségi mellett ott találjuk az ál-értelmiségit. Ő is a szocialista társadalomban él, ő is egyetemet végzett, de annyira túlteng benne a „racionalitás", hogy áthatja életének minden szféráját: a magánéletét éppúgy, mint a szakmait és a közéletit. Az egyéni siker vágya, a „karriert bármi áron" olyan tettekre ösztönzi, amelyek károsak a többi emberre nézve. Az ál-értelmiséginek nincsenek sem eszmei, sem intellektuális tartalékai, erkölcsi világa üres, érzelmi kultúrája korlátozott, az ész és szív harmóniája teljesen hiányzik belőle. Általában ő alkotja a felvilágosult kispolgárság bázisát.

A tekintélyes nyárspolgár, aki művelt egyéniségnek álcázza magát, ügyesen és gondosan alkalmazkodik szellemi környezetéhez, és „bennfentes" a kultúra világában.

A mai intellektuális nyárspolgár feltűnő tulajdonsága – ami a kultúra eleven testén való élősködés következménye – a szellemi önhittség. Mint tudjuk, mindenfajta új ismerettel szemben ott van a „józan értelemmel" felfegyverkezett tudatlanság. Az intellektuális nyárspolgár különböző úton-módon belekóstol a tudomány és a technika vívmányaiba, ügyesen és fürgén elhelyezkedik a komfortos önelégültség talapzatán, kivételes helyet és bánásmódot követel magának, és mindenáron rá akarja erőszakolni a többi emberre a maga viselkedését, stílusát, nyárspolgári életmódját. Az ilyen ember szellemi világában a divatos eszmék és ismeretek bőséges készletével békésen megférnek a szocializmustól mélységesen idegen, negatív erkölcsi vonások.

Néhány embernél megfigyelhető a kultúra számítóélősködő felfogása: úgy tekintik, mint valami aranyhalat, amelynek jóvoltából az élet kellemessé tehető a maguk szűk nyárspolgári világában. Így jelenik meg a

„felvilágosult" nyárspolgár másik fajtája, amelyre a szellemi értékek merkantilista szemlélete, a státusszimbólumok birtoklásának szenvedélye, a környező világ sznob kritizálása és saját szerepének túlértékelése jellemző. A kispolgár álláspontja merőben fogyasztói: a társadalomtól a maximumot követelni és elvenni, és cserébe a minimumot adni. A fogyasztás kapzsi embereket szül. Gorkij azt mondta egyszer, hogy a kispolgár egén a garas a nap. A társadalom életszínvonalának emelkedését saját hasznára fordítja, a társadalmi haladást merőben pragmatikusan fogja fel, csak a legújabb típusú hűtőszekrény vagy televízió prizmáján keresztül, csak a saját Zsigulijának ablakából szemlélve. A fogyasztás válik életének egyetlen céljává és fő értelmévé. A szellem nélküli gyarapodás vágyából születik a kultúra hasonlóan racionalisztikus felfogása, az a törekvés, hogy értékeit a nyárspolgári értékelés és megközelítés alapján válogassa meg.

Mi a fogyasztó tragédiája? Az, hogy mindenben csak a tárgyat látja, és a birtoklás mohó szomját érzi. Szellemi koldus, aki süket és vak az emberi alkotás csodájával, a szellemi értékek születésének titkával szemben. Ezért szellemi világánál gyorsabban növekvő saját anyagi jólétét helyezi élete középpontjába, ezzel helyettesítve az embert. A mai nyárspolgárra az ál-intellektualizmus jellemző, amely mélységesen idegen az igazi intellektualizmussal.

A kultúra álarcában jelentkező mai nyárspolgáriság ellenmérge a magasrendű eszmeiség és szellemiség, a szakadatlan kulturális öntökéletesítés, a mások számára értékeket alkotó munka élvezete, annak a tudatnak az öröme, hogy az embereknek szükségük van ránk, az érzelmi gazdagság, a személyes felelősség a társadalom előtt tetteinkért és cselekedeteinkért.

Az életben olykor tapasztaljuk, hogy megsértik a szocialista életmód normáit, egyes emberek eltávolodnak ezektől a normáktól. Miközben alapjában véve dolgos életet folytatnak, viselkedésükben, magánéletükben

vagy termelő munkájukban olyasmiket engednek meg maguknak, amik idegenek a szocializmustól, és ezzel negatív jelenségeket visznek be a kollektíva életébe.

A szocialista társadalom szellemi-erkolcsi légköréről és az ezzel kapcsolatban felmerülő problémákról szólva feltétlenul meg kell említeni a család erősítésének kérdését. Mint tudjuk, a Szovjetunióban évente kb. 2,4 millió házasságkotést anyakonyveznek, s 600 000 házasságot bontanak fel, tehát éppen negyedannyit. Ez bizony sok. Érthető, hogy ez aggodalmat és nyugtalanságot kelt és figyelmet kovetel a tanácsi és pártszervektől, a sajtótól, a tudósoktól.

A szocialista életmód normáitól való eltávolodás elleni kuzdelem mindig pártunk figyelmének, ideológiai és nevelőmunkájának középpontjában állt. A kommunista eszmeiségért folytatott kuzdelemben a kommunistákat Lenin tanításai vezérlik, aki azt mondta, hogy a bolsevik munkásoknak dontő csapást kell mérniuk a nyárspolgáriságra, és „kovetelniuk kell az *eszmei világosságot, határozott nézeteket, elvi irányvonalat*".[11]

A marxizmus elméletben és gyakorlatban mindig szembeszállt a kultúrában jelentkező szektássággal, a szellemi élet bonyolult jelenségeinek skolasztikus-dogmatikus megkozelítésével, a normákhoz való doktrinér ragaszkodással, a kulturális építőmunka osszetett problémáinak megoldása kozben. Ebből kovetkezik az a kovetelmény, hogy realista módon kell megkozelíteni a szocialista kultúra problémáit. E kultúra fejlődése folyamán elkerulhetetlenul konfliktusok keletkeznek az elavult kulturális-erkolcsi hagyományok és a kulturális élet új formái, a társadalom szellemi légkore és egyes tagjainak szellemi fejlettségi színvonala, a falusi életmód és a városi élet kultúrája, az emberek kulturális igényei és torekvései és a kulturális ellátás színvonala stb. kozott.

A szocialista életmód olyan kulturális-erkolcsi lég-

[11] *Lenin* Osszes Művei 17 kot 345 old

kört teremt, amely lehetővé teszi az ember számára, hogy intenzív szellemi tevékenységben fejezze ki önmagát, még ha a munkatevékenység egyik-másik szférájában a nehéz vagy egyhangú munka uralkodik is. Azért van ez így, mert nemcsak arra van lehetőség, hogy sokoldalúvá tegyék a munkafolyamatot, hanem arra is, hogy aktivizálják a munkást, hogy vegyen részt az irányításban, valamint a kulturális alkotótevékenységben, tehát fokozzák a kultúra kompenzáló funkcióját úgy, hogy kedvező lehetőségeket teremtenek a sportolásra vagy a művészeti és tudományos-műszaki öntevékenységre. Mindez elősegíti az érintkezés kultúrájának növekedését, a szovjet ember kommunista nevelését.

A sokoldalúan fejlett személyiség társadalmilag aktív embert jelent, aki saját tevékenységével az emberi kapcsolatok szocialista kultúráját valósítja meg. Mint Leonyid Brezsnyev megfogalmazta: „Mi teljesen új világot teremtettünk: az új – szocialista – kapcsolatok világát, az új – szovjet – ember világát."[12] A szocialista kultúra különös értéket tulajdonít a személyiség magasrendű erkölcsi tulajdonságainak, célja a tevékeny életre született, harmonikus életet építő, új ember. Miközben elősegíti az ember tökéletesedését, felkelti benne azt a törekvést, hogy küzdjön a társadalmi igazságosságért, és magas fokú közéleti aktivitásra készíti fel, amely összeegyeztethetetlen a politikai passzivitással, az értelmi és lelki restséggel.

A szocialista kultúra legfőbb célja és értelme, hogy minden embert a humanizmus aktív harcosává tegyen, állandóan táplálja az emberben az önmagába és az életbe vetett hitet, a kommunizmus építésének megfelelő erkölcsi elvekhez való hűséget. Nem lehet eléggé becsülni a szellemi kultúrának a társadalom erkölcsi légköre kialakításában játszott szerepét. Éppen ez ruházza fel a szocialista életmódot az emberi kapcsolatok magasrendű kultúrájával, amelyet úgy fogunk fel, mint

[12] *L. I. Brezsnyev:* A lenini úton. Budapest 1971. 250. old.

minden egyes embernek a többi emberhez és valamennyinek és mindegyiknek külön-külön a közös ügyhöz való viszonyát. A szocialista kultúra ereje abban rejlik, hogy minden egyes ember figyelmének középpontjában van, hogy éppen az emberben látja azt a reális erőt, amely aktívan cselekedhet a kulturális haladás szférájában.

A gazdaság és a kultúra ésszerűsítése objektív történelmi folyamat, amely az adott történelmi szakaszban a társadalmi fejlődés néhány közös tendenciáját jellemzi. Ezek a tendenciák azonban különbözőképpen nyilvánulnak meg és különböző következményeket idéznek elő a tágabb értelemben vett társadalmi-gazdasági feltételektől függően. Más szóval, a szocializmusban, illetve a kapitalizmusban az e tényezők által meghatározott kulturális folyamatok között lényegbevágó különbségek vannak.

A tudomány és a technika fejlődése, az életritmus rendkívüli felgyorsulása erősen befolyásolja az ember erkölcsi világát, ennek minőségi oldalát. Az egyén erkölcsi tudatának fejlődése gyakran elmarad a társadalmi és a tudományos-technikai haladástól. Ez tragikusan érződik a kapitalista világban. A tudomány és a technika – írta Max Born, a kiváló fizikus, aki mélyen átérezte a mai polgári társadalom dehumanizálódását – lerombolja a civilizáció etikai fundamentumát, és ez a rombolás lehet, hogy immár jóvátehetetlen.

A mai polgári társadalom a szabadságról és a demokráciáról hangoztatott képmutató jelmondatok ellenére sem tudja elrejteni kultúrájának tragédiáját, amely szó szerint valamennyi társadalmi szinten megnyilvánul. A polgári társadalomban a társadalom minden – szociális, szellemi, pszichológiai – oldalát érintő kapcsolatok rendszere, mint Lenin írta, a mindenki mindenki ellen magántulajdonosi attitűdjén alapszik: „Vagy te rabolod ki a másikat, vagy a másik rabol ki téged, vagy te dolgozol a másikra, vagy az dolgozik

rád, vagy rabszolgatartó vagy, vagy pedig rabszolga".[13] Az emberek itt a kegyetlen konkurrencia, ellenségeskedés, gyűlolkodés kozepette élnek, ami – mint Thomas Mann írta – „a tulajdonosok világában való magányhoz" vezet. Ilyen korulmények kozott a termelés és ennek nyomán a kultúra racionalizálása az emberre nézve katasztrofális kovetkezményekkel jár.

A kapitalista rendszer alapjainak megőrzésére torekvő polgári ideológusoktól származik az a gondolat, hogy a társadalom olyan, mint egy gép. Az emberi tevékenység végtelenul utilitárius értelmezése a termelési folyamatból átkerul a kultúra teruletére is. Az embert mint autonóm alkotó lényt felváltja „a szerepek summája", az ismétlődő helyzetekben azonos viselkedési sémák osszege. Az embernek ezt a felfogását alátámasztja a „tomegkultúra" terjesztése. Az emberi kapcsolatok elkerulhetetlenul egy óriási gépezet egyes alkatrészei és mechanizmusai kozotti kapcsolatok funkcionális jellegét oltik, mely gépezet munkájának célja onmaga, azaz a kapitalista viszonyok újratermelésének hatékony bővítése. Erről tanúskodik például az Egyesult Államok Cornelle-i egyetemén tanító Alvin Toffler professzor kovetkező kijelentése: „A szuperindusztrializációhoz kozeledve az emberek egymással való kapcsolata mindinkább ideiglenes, átmeneti jellegű lesz. Az emberek, ugyanúgy, mint a tárgyak és a helyszínek, átmennek az életunkon, megállás nélkul, egyre gyorsuló tempóban... Mind gyakrabban kerulunk a korulottunk levő emberekkel feluletes, uzleti kapcsolatba. Tudatosan vagy sem, az emberek tobbségével funkcionális alapon létesítunk kapcsolatot... Lényegében kiterjesztjuk a »használtam – eldobtam« elvét az emberre."[14]

Teljesen világos a társadalom túlracionalizálására irányuló politikának és az ember gépalkatrészhez való hasonlításának célja. Hiszen ha az emberi tevékenysé-

[13] *Lenin* Osszes Művei 41 kot 297 old

[14] *A Toffler* Future Shock New York 1970 16 old

get sikerül szerepmagatartásra redukálni, akkor az emberek tetteit gyakorlatilag teljesen előre meg lehet határozni, és könnyebb manipulálni. Ennek az ideológiának a terjesztése, amely a „tömegkultúra" bővítésével párhuzamosan folyik, mint normát létrehozza az emberek utilitárius viszonyát egymáshoz. Az individualizmus uralmának, illetve a mai burzsoá kultúrának a keretei között ez megteremti az objektív feltételeket olyan emberi kapcsolatokhoz, amelyekben az emberek egymást tárgyaknak tekinthetik saját céljaik eléréséhez.

C. W. Mills *Az uralkodó elit* című könyvében azt írta a burzsoá társadalomról, hogy „aligha fog belső morális érzékkel rendelkező embereket kitermelni. Az a társadalom, amelynek egyetlen értékmérője az anyagi eredményesség, nem produkál lelkiismeretes embereket. Agyafúrt spekulánsok és sötét üzletek: ez annak a társadalomnak a produktuma, amely az eredményesség fogalmát kizárólag a pénzügyi »siker« kritériumára korlátozza, s ennek jegyében az anyagi sikertelenség a legsúlyosabb bűn a szemében, a pénz pedig az abszolút érték színvonalán áll. Áldottak a cinikusok, mert ők rendelkeznek egyedül mindazzal, ami a siker eléréséhez szükséges."[15]

A kapitalista társadalom uralkodó körei azonban megpróbálják elkendőzni ezt az alantas, pragmatikus jelleget. Ehhez terjengős okfejtéseket tesznek közzé a nyugati világ szabadságáról és demokráciájáról, a „jóléti társadalom" minden tagjának állítólagos egyenlő szociális lehetőségeiről. Szociológusokat és pszichológusokat vonnak be olyan gyakorlati intézkedések rendszerének kidolgozásába, amelyek az emberi kapcsolatok mesterséges feltételeit hivatottak létrehozni, enyhítendő vagy elrejtendő a meglevő ellentmondásokat. Ezek közé az intézkedések közé tartozik „a vállalaton belüli emberi kapcsolatok hatékony programja", amely arra szólítja fel a menedzsereket, hogy teremtsenek olyan

[15] *C. W. Mills:* Az uralkodó elit. Budapest 1962. 382–383. old.

légkört, amelyben a munkások „jól dolgoznak". Ehhez számos tanácsot adnak, többek közt „a pszichológiai biztonság" elérésére „a társadalmi csoport keretei között" és „a kollektív szellem", a „jó termelési viszonyok" és a vállalati „kollektíva megerősítésére".

A polgári életmódra a kölcsönös elidegenedés rendszere jellemző. Az „emberi kapcsolatok" divatos doktrínájáról szóló álszent filozofálgatás mögött egoisztikus, osztályszempontú és cinikus bánásmód rejlik, a shylocki merkantilizmus, a gobsecki birtoklásvágy. A polgári társadalom tragikus konfliktusai az egyén lelki elszigetelődésébe, magányába, depressziójába torkollnak. A magántulajdonosi viszonyokon alapuló érintkezés leplezetlenül fogyasztói jellegű, és a magasrendű szellemi és erkölcsi értékek elfeledésére, az ember erkölcsi devalválódására, az ember önmagába és életerejébe vetett hitének elvesztésére vezet. „Az amerikai nemzet mint társadalom – vallja be J. Moreno polgári szociológus – egy olyan társadalmi betegségben szenved, amelyet én »alacsonyrendű összeforrottságnak« neveznék".[16]

Ez a helyzet óhatatlanul tiltakozást vált ki még a polgári kultúra keretei között is. A túlzott racionalizáltság elleni tiltakozás egyre aktívabb a mai nyugati világban. Erről tanúskodnak a nyugati haladó tudósok nyilatkozatai, akik állhatatosan felhívják a közvélemény figyelmét a tudomány humanizálásának szükségességére; ezt mutatják a diáklázadások és azok a kísérletek, hogy megalkossák az úgynevezett ellenkultúrát a mai polgári kultúra normáival ellentétes normákkal.

Pillanatnyilag azonban ez a tevékenység főleg azoknak az eszközöknek a keresésében merül ki, amelyek az adott helyzet javítását célozzák, de nem érintik az alapját. Gyakorlatilag nem vizsgálják a társadalmi fejlődés céljait, az ember konstruktív lehetőségeit a mai világban. A mai burzsoá kultúra képtelen arra, hogy

[16] Idézi: *Bikkenyin és Grigorjev:* A mi szovjet rendszerünk. (Kommunyiszt, 1964. 8. sz. 41. old.)

új, történelmileg jelentős értékeket hozzon létre. Etikai eszményként egyrészt a múltnak, az érintkezés elavult, archaikus formáinak az idealizálását ajánlják, nosztalgikus érzéseket keltenek, másfelől olyan felhívások hangzanak el, hogy pusztítsák el az egész modern kultúrát, és alkossanak új etikát a „természetes" kapcsolatok és érzések alapján. Magától értetődik, hogy sem az egyik, sem a másik nem nyújthat olyan eszményeket, amelyek aktív kulturális alkotótevékenységre buzdíthatnák az embereket. A kultúra csak az egész társadalmi rend gyökeres megváltozásával alakulhat át.

A kultúra csak a szocializmus körülményei között képes elősegíteni az igazán emberi kapcsolatok létrejöttét, a sokoldalúan fejlett személyiség kialakulását. A szocialista kultúra előnyeit ma már a polgári ideológusok is kénytelenek elismerni. W. Burton angol szociológus *A kommunizmus morális kihívása* című könyvében megismétli ugyanazt a lejáratott tézist, hogy „a szocializmus veszélyezteti az egyéni értékeket" de hangsúlyozza, hogy „a kozosségi érzésre nevelésnek jelentős pozitív aspektusai vannak. Az a benyomás keletkezik, hogy az egyén valóban egy bizonyos kor tagjának érzi magát, és osztja a kozos célokat... A marxista–leninista országokban a helyzet előnyosen kulonbozik a nem kommunista világ nagy részét uraló magányosságtól és céltalanságtól."[17]

A szocialista társadalom a kollektivizmuson, a dolgozók testvéri kozosségén alapul, és aktívan fellép mindazzal szemben, ami az emberek atomizálódására és elidegenedésére vezethet. Az igazi emberi testvériség szervesen összefugg a szocialista kultúrával. A szocializmus szellemi kultúrája a természet és a társadalom megértésének és megváltoztatásának nagyszerű eszkoze: lehetővé teszi, hogy az ember megértse onmagát, saját valóságos lényegét, és kifejlessze magában azokat

[17] *W Burton* The Moral Challenge of Communism London 1966 88 old

a tulajdonságokat, amelyek révén teljes mértékben megvalósíthatja emberi lényegét. Éppen ez képes összekovácsolni az autonóm egyének sokféleségét, egész szellemi gazdagságát, s ezáltal megerősíteni a társadalmi és szellemi harmóniát.

A marxista filozófia a szocialista társadalom kultúrájának fejlesztését összeköti az egyén sokoldalú fejlődésének eszményével és az új ember kialakításával, aki ezt az eszményt megvalósítja.

Az emberek magasrendű erkölcsi kultúrájának kialakítása az érett szocializmus viszonyai között az állami politika egyik legfontosabb iránya. A társadalomtudósokra komoly feladatok várnak még az emberi kapcsolatok ama formáinak kutatásával és kidolgozásával kapcsolatban, amelyekben a szocialista kultúra megvalósul. Rájuk vár még a szocialista kollektivitás elméletének, a munkahelyi kollektívákon belül, illetve a társadalmi tevékenység közben, a mindennapi életben és az élet egyéb szféráiban létesülő kapcsolatok elméletének elmélyült kidolgozása. Nem kevésbé fontos azoknak a kérdéseknek a köre, amelyek a szocialista kultúra építésében az egyéni aktivitással kapcsolatosak.

VI

Az internacionalizmus és a kultúra történelmi sorsa

Az SZKP XXV. kongresszusa, a marxizmus–leninizmus elméletét továbbfejlesztve, arra a következtetésre jutott, hogy a szocialista országok fokozatos közeledése egymáshoz a társadalmi fejlődés objektív törvényszerűsége. Leonyid Brezsnyev leszögezte, hogy „valamennyi szocialista nemzet virágzásával, a szocialista államok szuverenitásának erősödésével együtt mind szorosabbakká válnak kapcsolataik. Egyre több a közös elem politikájukban, gazdaságukban, társadalmi életükben, fokozatosan kiegyenlítődnek a fejlődési szintek."[1]

A fejlődési szintek kiegyenlítődése a szocialista világrendszer társadalmi, gazdasági és szellemi életének valamennyi szférájában megfigyelhető. Ez az objektív törvényszerűség világosan megnyilvánul a szocialista életmód kialakulásának folyamatában, a szocialista nemzeti kultúrák közeledésében és kölcsönös gazdagodásában, a szocialista országok népei szellemi közösségének új elemeiben is.

A szocialista országok szellemi kultúrájának, szellemi potenciáljának felvirágzása, a kollektív szellemi termelés struktúrájának és tartalmának tökéletesedése, a szocialista szellemi értékek jótékony hatásának erősödése – ez az emberiség kulturális haladásának fő iránya a mai körülmények között. A szocializmus szellemi-er-

[1] Az SZKP XXV. kongresszusa. 10. old.

kölcsi vonzása, eszméinek humanista értéke különösen megnő a polgári társadalom általános válságával szembeállítva, amely szétdúlja az ember szellemi világát és megingatja az elemi erkölcsi normákat. Ezzel kapcsolatban nagy elméleti és gyakorlati jelentőségre tesz szert a szocialista életmód kialakulási folyamatának nemzetközi kutatása, a szocialista életmód és a testvéri népek internacionális kultúrája dialektikus kölcsönhatásának és annak a tanulmányozása, hogy a folyamatok milyen hatással vannak a szocialista világ szellemi erőinek fejlődésére.

A szocialista életmód létrejötte, fejlődése, meghonosodása összefügg a társadalom szellemi életének intenzív internacionalizálódásával. Ezért keltenek oly nagy elméleti és gyakorlati érdeklődést a szocialista életmód nemzetközi problémái. A szocialista életmód internacionális lényege valamennyi testvéri szocialista ország élettevékenységében megmutatkozik. A szocialista életmód nem a szűk nemzeti, hanem az összes szocialista ország életmódjára jellemző közös vonásokat fejezi ki: a szellemi-erkölcsi légkört, az egységes, internacionális kultúrát stb.

Az internacionalizmus mindinkább a nagy tömegek világnézetévé és viselkedési normájává válik. A szocialista életmód egész társadalmi-politikai légköre, egész valóságunk az internacionalizmus és a szocialista hazafiság szellemét terjeszti a dolgozók között. A proletár internacionalizmus és a szocialista hazafiság között szoros, megbonthatatlan kapcsolat van.

Amikor minden szocialista nemzeti kultúra fejlődik és gazdagodik, a szocialista nemzetek mint a szocialista országok közösségének tagjai felismerik annak szükségességét, hogy aktívan részt vegyenek a szocialista világrendszer anyagi és szellemi potenciáljának megteremtésében. Lenin azt írta, hogy „az emberiség egész gazdasági, politikai és szellemi élete már a kapitaliz-

musban is egyre jobban internacionalizálódik. A szocializmus teljesen internacionalizálja."[2]

A szocialista társadalmi viszonyok fejlődése, a szocialista életmód térhódítása megteremti a lehetőséget a nemzeti kultúrák nagyarányú felvirágzásához, közeledéséhez és kölcsönös gazdagodásához, mind az egyes szocialista államokon belül, mind a szocialista világrendszer keretében. A történelmi tapasztalat, amely feltárja a szocialista életmód és a testvéri szocialista kultúrák internacionalizálódásának dialektikáját, felszínre hozza ezt az uralkodó tendenciát is a szocializmus szellemi életének fejlődésében.

Az SZKP XXV. kongresszusán a beszámolók és a külföldi kommunista és munkáspártok küldötteinek felszólalásai hangsúlyozták, hogy az SZKP XXIV. kongresszusa óta eltelt évek a szocialista országok szakadatlan fejlődésének, a fejlett szocialista társadalom, a kommunizmus felé való magabiztos előrehaladásuknak az évei voltak. A szocialista közösség – hangsúlyozta Leonyid Brezsnyev – „a világnak az a része..., ahol testet öltenek a kommunista eszmények; a kizsákmányolástól és elnyomástól mentes szabadság, a dolgozó emberek hatalma, a szocialista demokrácia fejlődése, a legszélesebb tömegek kultúrájának virágzása, jólétének emelkedése, valamennyi nép és nemzet egyenlősége és testvérisége".[3] A Központi Bizottság beszámolója megállapította, hogy „a szocialista országokban a további politikai konszolidációval együtt gyors ütemben fejlődött a társadalmi termelés, s emelkedett a dolgozók anyagi és kulturális életszínvonala".[4]

A szocialista világrendszer létrejötte nemcsak a jelenkori világban lejátszódott gazdasági és társadalmi-politikai átalakulásoknak, hanem a kulturális és erkölcsi változásoknak is az eredménye. A népek kialakuló

[2] *Lenin* Összes Művei. 23. köt. Budapest 1969. 317. old.
[3] Az SZKP XXV. kongresszusa. 9. old.
[4] Uo. 10. old.

testvéri kozösségének korulményei kozott kialakul egy új, lényegét tekintve internacionális kultúra.

A mai kulturális haladást csak akkor tudjuk helyesen felfogni és tudatosítani, hogy feltárjuk a szocialista kozösség olyan torvényszerűségének érvényesulését, mint a szocialista nemzeti kultúrák kozeledése és kolcsonos gazdagodása, a szocialista országok sokoldalú egyuttműkodése, amely a szocialista kulturális konszolidációban fejeződik ki. Tobb mint harminc éve fejlődik már ez a folyamat, melynek alapja: a proletár internacionalizmus elvei és az, hogy minden testvéri nemzeti kultúrának általános emberi, kommunista tartalma van.

A „magasabb rendű társadalmi egység" felé vezető úton a szocialista nemzeti kultúrák testvéri szovetsége a kultúrák kozeledése, kolcsonos érintkezése és kolcsonos gazdagodása útján jon létre. Ezek a folyamatok a társadalom anyagi élete fejlődésének és a szellemi kultúra történelmi kontinuitásának dialektikáján alapszanak.

A szocialista országok népei szellemi kozeledésének szilárd osztályalapja, forradalmi tartalma van. „Mi *forradalmi proletár* egységet akarunk – írta Lenin –, *egyesulést*, nem pedig elkulonulést. *Forradalmi* egyesulést akarunk, ezért nem adjuk ki általában minden néven nevezendő állam egyesulésének jelszavát, mert a szociális forradalom csak az olyan államok egyesulését tűzi napirendre, amelyek áttértek és áttérőben vannak a szocializmusra, a felszabaduló gyarmatokét stb."[5]

A szocialista világrendszer létrejottével az új kultúra fejlődési folyamata kulonos lenduletet vett. A Lenin által annak idején kiadott jelszó – hogy rendeljuk alá a kulturális építőmunka ugyét „a demokratizmus és a nemzetkozi munkásmozgalom internacionális kultúrája" megteremtésének – a szocialista országok számára irányjelzőul szolgál az egységes forradalmi kultúra létrehozásában, a népek új szellemi kozösségéhez vezető fő utak kijelolésében. Ez a stratégiai jelszó feltárta az új

[5] *Lenin* Osszes Művei 34 kot Budapest 1976 378 old

kultúra lényegét és tartalmát, forradalmi irányát.és internacionális jellegét, hűségét a munkásosztály és a szocialista demokrácia magasrendű eszményeihez. Most a szocialista szellemi konszolidáció objektív folyamata zajlik. Ez a folyamat a szellemi közösségnek egy szocialista államon belüli megerősítésétől az átfogó internacionális szellemi közösségnek a szocialista világrendszer keretei közötti megteremtése és fejlesztése felé tart. Ily módon a szocialista életmód körülményei között megszületik a népek új történelmi, internacionális szellemi közössége.

A szocialista kultúrák közeledésének mint objektív történelmi folyamatnak és mint a szocialista államok kulturális politikája fő irányának legfontosabb sajátossága az, hogy a szocializmus egész szellemi termelését, azaz a szellemi értékek megteremtésének, megőrzésének, terjesztésének, cseréjének és fogyasztásának, valamint a szellemi kultúra tudományos irányításának egész szféráját felöleli. Ez szükségessé teszi a testvéri államok együttműködésének sokoldalú, komplex megközelítését, ami csak az államközi kapcsolatok alapján lehetséges.

A szocialista országok kultúráinak kölcsönhatása és kölcsönös gazdagodása elvileg új jelenségre, az együttes szellemi termelésre vezetett. Erre az új típusra – a nemzetközi szellemi termelésre – nemcsak a szellemi értékek óriási mértékű terjedése és cseréje és nem is csak a nemzeti kultúrák értékeinek intenzív cseréje jellemző, hanem az is, hogy a testvéri államok szorosan koordinálják kulturális és ideológiai tevékenységüket, a szocialista világrendszer egységes, harmonikus szellemi potenciáljának megteremtése céljából.

Minél élesebbé válik a szocializmus és a kapitalizmus ideológiai harca, annál nagyobb jelentőségre tesznek szert a szocialista kultúra kérdései, a világszocializmus eszmei és szellemi erői maximális kihasználásának, a szocialista országok kulturális erőfeszítései sokoldalú és széles körű koordinálásának problémái.

Mivel mindezek a problémák nagyon fontosak, komplex módon kell vizsgálni, miképpen érvényesul az új, objektív törvényszerűség, a szocialista kozossághez tartozó nemzetek szellemi egyuttműkodése, és ennek továbbfejlődése a szocialista életmód keretei kozott.

A szocialista kozosség szellemi élete fejlődésének alapja: a szellemi kultúra osszes szférájának objektív és tervszerű internacionalizálása. Ennek elkerulhetetlenségét és történelmi jelentőségét Lenin már a folyamat kibontakozásának korai szakaszában hangsúlyozta.

A szocialista kozosség kulturális potenciálja nem egyszerűen a nemzeti kultúrák osszege, hanem új, sajátos minőségi képződmény, nemzetkozi kultúra, amelyben harmonikusan egyesulnek a haladó nemzeti vonasok az internacionalista és osztályirányultsággal.

A szocialista világrendszer korulményei kozott a szellemi kultúrát gyorsabb utemű fejlődés jellemzi, mint a tobbi ország szellemi kultúráját. A néptomegek nemcsak mint a kultúra objektumai, hanem mint szubjektumai, tehát mint aktív alkotóerő is egyre tevékenyebben lépnek fel. A dolgozók forradalmi alkotótevékenysége elvileg változtatja meg a szellemi kultúra tendenciáját. A nemzeti kultúra amikor új, szocialista tartalomra tesz szert, fejlődik és gazdagodik, s egyidejűleg nemzetkozi jelenséggé válik. A nemzetkozi szocialista kultúra létrejotte a testvéri államok szocialista nemzeti kultúrája felvirágzásának és fokozatos kozeledésének eredménye.

A szocialista kozosség szellemi életében kulonbozó, olykor eléggé éles problémák merulnek fel, amelyeknek megoldásához valamennyi testvéri szocialista állam kozos erőfeszítésére van szukség. Ezért objektíve szukséges tényező a szocialista kultúrák kozeledése és kolcsonos gazdagodása. A kultúrák kozeledésének objektív alapja a szocializmus természetében rejlik, a szocialista életmódban, a szocializmus internacionális lényegében, a jovő osztálynélkuli társadalma felépítésének szellemi

garanciájában. Innen ered az ideológiai együttműködés és kölcsönös támogatás szerves szükséglete a kulturális építőmunkában, az állandó és sokoldalú tapasztalatcsere, az együttes alkotó fejlődés szükséglete a szocialista életmód szellemi tevékenységének valamennyi szférájában.

A szocialista kultúra internacionalizmusának alapja a munkásmozgalom nemzetközi jellege, élenjáró, tudományos ideológiája, valamennyi ország proletariátusa osztályérdekeinek azonossága. Szellemi értékek létrehozásával minden szocialista nemzet növeli az egész szocialista világrendszer szellemi potenciálját, maga pedig a többi testvéri nemzeti kultúra eredményeivel gazdagszik. A szocialista országok szellemi élete megerősíti azt a történelmi törvényszerűséget, hogy éppen a nemzeti kultúrák azonos szocialista típusa vezet el szükségképpen e kultúrák szoros közeledéséhez. A társadalmi viszonyok domináns szerepet játszanak a nemzeti kultúrák kölcsönhatásának folyamatában, minthogy meghatározzák ezek ideológiai alapját.

A gazdasági integráció és a kulturális közeledés a proletár internacionalizmus elvein alapuló államközi kapcsolatok törvényszerű sajátossága. A szocialista világrendszer társadalmi, gazdasági és kulturális érettségének elengedhetetlen feltétele és legfontosabb mutatója a testvéri országok kölcsönös elvtársi segítségnyújtásának elmélyülése, kulturális fejlettségi színvonaluk kiegyenlítődése, kulturális életük internacionalizálódása.

Az antagonisztikus osztálytársadalmakban a kizsákmányoló osztályok eltorzítják a kultúra fejlődésének internacionalista tendenciáját, és olykor épp az ellenkezőjévé változtatják. A szocialista társadalomban viszont ez a tendencia kivétel nélkül valamennyi nemzet, osztály és társadalmi csoport szellemi életének felvirágzására irányul.

Mit jelent a szocialista nemzeti kultúráknak a szocialista világrendszer országaiban megfigyelhető, egyre fo-

kozódó közeledése?[6] A szocialista nemzeti kultúrák kölcsönhatását, egymás kölcsönös gazdagítását, az egyetemes emberi kultúra megszületését, a kulturális szintkülönbségek felszámolását, az egyes társadalmi, nemzeti, faji csoportok között nemcsak egy országon, hanem az egész szocialista rendszeren belül. Az osztály- és nemzeti antagonizmusok megszüntetését, a szellemi kultúra egyetemes emberi tartalmának kialakulását és fejlődését, a társadalom minden tagjának az emberiség kulturális értékeivel való aktív találkozását. Ez a folyamat természetesen egyáltalán nem vezet az emberi intellektus nivellálódására, mindenütt valamilyen átlagszint kialakulására. Ellenkezőleg, a szellemi élet általános fellendülését jelenti mind a társadalom egyes tagjai, mind az egész nép esetében, és csakis ilyen intellektuális fellendülés mellett lehetséges. A szocialista világrendszer reális feltételeket és kedvező körülményeket teremt a jövő kommunista társadalma kultúrájának kialakításához.

A nemzeti kultúrák közeledésének gazdasági alapja a szocialista termelési mód, a szocialista termelési viszonyok, a szocializmus és a kommunizmus anyagi-technikai bázisa. „Különböző nemzetek egymáshoz való viszonya – írta Marx és Engels – attól függ, mennyire fejlesztette ki mindegyikük termelőerőit, a munka megosztását és belső érintkezését."[7] E folyamat politikai alapja a szocialista demokrácia, a szocialista államiság. Ideológiai alapja a leghaladóbb világnézet: a marxizmus–leninizmus. A kommunista pártok valóra váltották a marxista–leninista nemzeti politika fő elveit, és a nemzeti kultúráknak a történelemben példátlan virágzását mutathatják fel.

A marxista–leninista pártok következetes kulturális politikája, ami megfelel a társadalmi haladás szükség-

[6] Erről részletesebben lásd *Arnoldov:* Kultúra és korunk. Budapest 1973.

[7] *Marx-Engels* Művei. 3. kot. 77. old.

leteinek, létrehozta a szükséges előfeltételeket a nemzetek kozeledése objektív tendenciájának megvalósulásához. A marxista–leninista pártnak mint a szocialista társadalom szervező és irányító erejének tudományos politikája biztosítja, hogy a történelmi fejlődés pontosan meghatározott alapvető céljaival összhangban tudatosan szabályozzuk a társadalmi élet valamennyi szféráját, beleértve a kultúrát is. Ezt a folyamatot két egyidejű, szorosan összefonódó és egyirányú tendencia dialektikus összefuggése jellemzi: a nemzeti kultúrák kozeledése és sokoldalú felvirágzása. Minden egyes kultúra felvirágzását a szocialista internacionalizmus jegyében történő egymáshoz való kozeledésuk és kolcsonos gazdagodásuk határozza meg. Ekozben megszűnik a nemzeti elkulonulés és korlátozottság a nemzeti kultúrákban és megerősodik internacionális alapjuk. A szocialista nemzeti kultúrák kozeledése felvirágzásuk és fejlődésuk rendkívul fontos tényezője. A felvirágzás pedig fokozza kozeledésuket és kolcsonos gazdagodásukat. Ily módon a szocialista világ szellemi élete internacionalizálódásának dialektikus képe: a kozeledés útján való felvirágzás és a felvirágzás útján való kozeledés.

Az egyik szocialista országban létrehozott szellemi értékeket átadják a másiknak, ami természetesen minden igazi internacionalistának oromet okoz. A kultúra erőteljesen segíti a társadalom szellemi gazdagodását, meggyorsítja a minőségileg új, egyetemes szocialista, internacionális szellemi értékek teremtését, amelyek minden szocialista nép kozos kincsei. Ug, anakkor ezek az új értékek bekerulnek a megszuletó egységes civilizáció kultúrájának kincstárába, amely civilizációt a szellemi kozelség és az eszmei rokonság légkore fog jellemezni.

A szellemi értékek kolcsonos cseréje rányomja bélyegét a társadalom egész eszmei légkorére: kikuszoboli a szellemi kultúra fejlődésében jelentkező egyoldalúságot és szabványosodást, a vaskalaposságot, a kispolgári-na-

cionalista beszűkültséget, a kozmopolita, modernista „ínyencségek" primitív, epigon utánzását.

Az állandó kölcsönös szellemi csere, miközben meggyorsítja a nemzeti kultúrák fejlődési ütemét és gazdagítja szocialista tartalmukat, óriási mértékben elősegíti a szocialista közösség valamennyi nemzete kultúrájának általános fellendülését, a korábban kulturálisan elmaradott nemzetek számára az élenjárók gyorsabb utolérését, a szellemi termelés struktúrájának tökéletesítését. Ebben nagy szerepe van a tudományos-technikai forradalomnak, amely a szocializmus előnyeivel párosulva nemcsak természettudományos és műszaki eredményekhez vezet, hanem a nép kultúráját is magasabb szintre emeli, ami által minden szocialista ország növekvő mértékben járul hozzá a kultúra fejlődéséhez.

A szocialista országok kultúrájának közeledése megnyilvánul nemzeti kultúráknak nemzetközi szocialista tartalommal való gazdagodásában, az elavult, elkopott, konzervatív nemzeti hagyományok leküzdésében.

Az, hogy a testvéri szocialista országok többsége azonos típusú oktatási és közművelődési rendszert, a kulturális-ismeretterjesztő szervezetek azonos rendszerét honosította meg, és hogy a szellemi értékek fogyasztásában és terjesztésében nagyjából hasonlóak a mutatóik (lásd a táblázatot), azzal az eredménnyel jár, hogy mindegyikük a nemzetközi eredmények alapján teremti meg saját kulturális alapját. A szocialista szellemi értékek közös, internacionális kincsek, ugyanakkor szükséges, sőt primér és minden mást meghatározó komponensei minden egyes nemzeti kultúrának, érintik annak tartalmát, formáit és különböző funkcióit. A szocialista kultúra tartalmában dialektikus egységben kapcsolódnak össze a nemzeti és a nemzetközi vonások, az általános – az internacionális lényeg és a különös – minden nép történelmi életének nemzeti sajátszerűsége.

A szocialista életmód szellemi alapjának létrehozása a szocialista országok konkrét nemzeti talaján igazolja azt a lenini tételt, hogy az elvek nemzetközi egysége a

Év	Ország								
	Bulgária	Magyarország	NDK	Kuba	Mongólia	Lengyelország	Románia	Szovjetunió	Csehszlovákia
	A gyártott filmek száma								
1960	187	305	–	–	9	371	192	938	917
1970	337	538	–	73	42	708	274	1392	1257
1974	455	552	–	112	52	1003	290	1584	1549
	Az egy főre jutó mozilátogatások száma								
1960	14	14	14	–	5,1	6,98	9	17	12,9
1970	13	8	5	14	8	4,2	10	19	8
1974	13	7	5	12	8,1	4,2	9	18	6
	A színházak száma (az év végén)								
1960	46	32	87	6	9	106	79	502	80
1970	46	34	101	50	11	111	84	547	83
1974	53	34	110	65	12	111	86	564	88

Év	Ország								
	Bulgária	Magyarország	NDK	Kuba	Mongólia	Lengyelország	Románia	Szovjetunió	Csehszlovákia
Az ezer lakosra jutó színházlátogatások száma									
1960	747	644	935	–	734	446	494	425	935
1970	626	541	719	791	881	405	408	458	662
1974	693	578	705	1200	1096	382	387	460	661
A könyvek és brosúrák éves példányszáma (millió pld.)									
1960	30,2	41,6	102	–	–	92,3*	51,2	1240	51,4
1970	41	57,8	125	23,3	(1973) 3,8	112	89,9	1362	80,1
1974	50	77,1	130	33,9	4,4	137	89,2	1731	77,6

* Beleértve a német zene bibliográfiáját, a reprodukciók és a vakok számára készült kiadványok bibliográfiáját.

szellemi élet feladatainak megközelítésében „nem a különféleség kiküszöbölését..., hanem a kommunizmus *alapelveinek* olyan érvényesítését követeli..., amely ezeket az elveket *részletekben helyesen módosítja*, ezeket a nemzeti és nemzeti-állami különbségekhez helyesen idomítja, alkalmazza".[8] Ennek a lenini gondolatnak nagy módszertani értéke van a szocialista életmód szellemi vonásainak elemzésében.

A szocialista életmód fejlődése a testvéri államokban összefügg a specifikusan nemzeti vonások és sajátosságok meglétével. A szellemi kultúra szférájában a szocialista életmódnak sajátos nemzeti megnyilvánulási formái vannak a különböző szocialista országokban. De ezek nem elkülönítik, hanem egyesítik őket.

A polgári szociológusok megpróbálják elferdíteni a társadalmi élet internacionalizálódásának objektív folyamatát, és azt állítják, hogy a szellemi kultúrából eltűnik a nemzeti sajátszerűség, elhalványulnak a nemzeti vonások. Azt állítják, hogy a szocialista életmód nivellálja a nemzeti kultúrákat, akadályozza a nemzeti eszmények megvalósítását, a nemzet szellemi erőinek és lehetőségeinek feltárása ellen hat. A. Low amerikai történész szerint az egyedi nemzeti kultúra kincseit elnyeli a szocializmus és az internacionalizmus tengere.[9] Az élet már régen megcáfolta ezeket a kijelentéseket. A szocializmusban semmi sem fenyegeti a haladó nemzeti kultúra fejlődését.

A nemzeti kultúrák közeledése nem csökkenti mindegyikük gyümölcsöző fejlődését, nem vezet a nemzeti sajátosságok megszüntetésére és egységesítésére, akárhogy bizonykodnak is a polgári szakírók. Éppen hogy minden tekintetben elősegíti minden érték felszínre jöttét és fejlődését. Az egyetemes kultúrához minden nép a saját haladó szellemi értékeivel és hagyományaival, műalkotásaival járul hozzá, amelyeket a saját művészi

[8] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. 73–74. old.

[9] *The Russian Review*, 22. köt. 1. sz. Hannover 1963. 17. old.

nyelvén hozott létre, melyet nem lehet kitörülni a világkultúrából.

A szocialista kultúrák közeledése nemcsak bonyolult, hanem hosszadalmas folyamat is, amely több szakaszt foglal magában. Ez első szakaszban létrejöttek a szocialista nemzeti kultúrák, jelenleg pedig egyre jobban kibontakozik a nemzeti kultúrák közeledése és kölcsönös gazdagodása.

A szocialista országok nemzeti kultúrái közeledésének és kölcsönös gazdagodásának egyik legfontosabb eredménye a szocialista szellemi kultúra fokozatos létrejötte és fejlődése. Ez a kultúra nemzeti formáit tekintve változatos, de proletár osztálygyökerei, marxista–leninista ideológiai alapja, szocialista tartalma révén egyöntetű. Ez a nemzetközi munkásosztály internacionális szocialista kultúrája, melyet a szocialista világrendszer országainak népei a nemzetközi munkásosztály élenjáró forradalmi osztagaival együttműködve szüntelenül gazdagítanak. Ez a kultúra a következő szakasz az egyetemes emberi, kommunista kultúra kialakulásának és fejlődésének útján.

A szocialista életmód elősegíti a testvéri országok közötti kapcsolatok internacionális elveinek gazdagodását és konkretizálását, a kulturális együttműködés szervezeti formáinak fejlődését, kulturális kapcsolataik gyakorlati elmélyítését. A szocialista államok nemzeti és nemzetközi érdekeinek helyes összekapcsolása igen hatékony tényező, amely befolyásolja a szellemi értékek cseréjének optimalizálódását. A nemzetközi és a nemzeti viszonyának konkrét történelmi jellege, e viszony objektív determináltságának figyelembevétele lehetővé teszi, hogy realista módra, idejében és helyesen oldják meg a szellemi életben felmerülő problémákat. A szocialista országok szellemi életében a sajátos és a közös érdekek harmonikus egyeztetése, ami a proletár internacionalizmus elveivel összhangban történik, igen gyümölcsözően befolyásolja kulturális együttműködésük fejlődését.

A szocialista életmód fejlődésére és gazdagodására nagy hatást gyakorol a kulturális értékek cseréje a testvéri szocialista országok között. Ha a szocialista nemzeti kultúrák valamelyike felhívja magára a világ figyelmét, ez fényes bizonyítéka a szocialista életmód körülményei közt elért sikereknek. Az új életmód mint a szocialista lét lényeges vonásainak összessége aktív tényezője a haladó nemzeti kultúra fejlődésének. A szocialista nemzeti kultúra pedig szintén aktívan hat az életmód tökéletesedésére, szellemi gazdagodására.

Az európai szocialista országok a világ legműveltebb, legképzettebb államai közé tartoznak. Vezető helyet foglalnak el az oktatási rendszer tekintetében, az első helyen állnak az egyetemi és főiskolai hallgatók számát tekintve. Sok szocialista országban most zajlik le az általános középfokú oktatásra való áttérés. Az elmúlt években jelentősen nőtt a napilapok és folyóiratok példányszáma, a rádió- és televízióhálózat, fejlődtek a tömegtájékoztatás és propaganda egyéb eszközei.

Sokatmondó a szocialista Kuba példája is, ahol 1958-ban egy főre 1,6 könyv jutott, 1974-ben pedig 3,2. A könyvek összpéldányszáma 1967 és 1974 között 146 millió volt (1967-ben 8,5 millió, 1974-ben pedig 29 millió). Az 1974-ben importált könyvek nagy része (8 millió) a testvéri szocialista országokban készült. 1974-ben az oktatási minisztérium és az egyetemek 23,3 millió könyvet és brosúrát kaptak a hazai és a külföldi kiadóktól. Állandó az egyetemisták és főiskolások számának emelkedése is. 1971-ben 30 800 fiatal tanult a kubai egyetemeken, az 1974/75-ös tanévben pedig csak a havannai egyetemen 48 000.

A következő táblázat nemcsak arról tanúskodik, hogy milyen nagy számban tanulnak a fiatalok a szocialista országok felsőfokú tanintézeteiben, hanem arról is – ami még fontosabb –, hogy milyen gyorsan növekszik a szocialista értelmiség képzése.

Minden szocialista nemzeti kultúra beletartozik a világ kulturális folyamatába. Ebben fontos helyet foglal

A felsőfokú oktatási intézmények hallgatóinak létszáma a szocialista országokban (1000 fő, a tanév elején)[10]

Ország	Év				
	1950/51	1960/61	1970/71	1972/73	1973/74
Bulgária	33,6	55	91,6	105	108
Csehszlovákia	42,2	94	131	128	136
Lengyelország	125	166	331	364	394
Magyarország	32,5	44,6	80,5	90,9	98,1
Mongólia	1,5	6,9	8,4	8,9	10,1
NDK	31,5	102	138	154	146
Románia	53	72	152	144	144
Szovjetunió	1247	2396	4581	4600	4671

el a szovjet szocialista kultúra, a mi népünk által létrehozott szellemi értékek. A szovjet kultúra kiváló irodalmi és művészeti alkotásokban kifejeződő forradalmi, humanista eszmékkel gazdagítja a szocialista világ szellemi életét. Fényesen bizonyítja a haladó tudományos eredmények hatalmas méretekben való következetes alkalmazásának sikereit, a szocialista oktatási rendszer sokoldalú virágzását és óriási szerepét az új ember kialakításának folyamatában.

A szovjet kultúra fejlődése és a többi szocialista országban folyó kulturális építőmunka szemléletesen mutatja, hogy a szocialista kulturális forradalom a szocializmus és a kommunizmus építésének objektív törvényszerűsége. A szovjet tapasztalatok segítenek a testvéri szocialista országoknak saját nemzeti kultúrájuk fejlesztésében. A szovjet tapasztalatok felhasználásának gyakorlata gyökeresen cáfolja a burzsoá propagandának azokat a hamis állításait, hogy a szocialista nemzetek kultúráját „szovjetesítik" és a szovjet kultúra holmi „alosztályaivá" alakítják át.

Nyilvánvaló, hogy semmilyen tapasztalatot nem le-

[10] *Béke és Szocializmus*, 1973. 5. sz.; A szocializmus világa számokban és tényekben (1973). Moszkva 1974. 109. old. (oroszul).

het mechanikusan lemásolni; mások tapasztalata nem lehet recept, és nem oldhatja meg az egyik vagy a másik szocialista ország előtt felmerülő kérdéseket. De egyetlen szocialista nemzeti kultúra sem teheti meg, hogy ne hasznosítsa a testvéri népeknek azokat az eredményeit, amelyekre szüksége van saját társadalmának szellemi gazdagításához.

A Szovjetunió aktív segítséget nyújt a szocialista országoknak a gazdasági és kulturális szakemberképzésben. Az ötvenes évektől a hetvenes évek elejéig a Szovjetunió felsőoktatási intézményeiben a testvéri szocialista államok számára több mint ötvenezer szakembert képeztek ki. Az 1970/71-es tanévben 187 784 hallgató, 1200 aspiráns és 449 gyakornok jött a szocialista országokból a szovjet egyetemekre tanulni. A Szovjetunió aktívan részt vesz a szocialista oktatási és közművelődési rendszer tökéletesítésének komplex programjában, koordinálja az együttes tudományos munkát.

A szocialista országok írói és művészei alkotóan alkalmazzák a szovjet művészeti kultúra vívmányait, a művészet pártosságának a társadalmi jelenségek osztályszempontból való megítélésének lenini elvét, követik, felhasználják a világ első szocialista országának irodalmi és művészeti hagyományait.

A szovjet kultúra is befogadja és felhasználja azokat az értékeket, amelyeket a szocialista közösség egésze és az egyes szocialista országok mutatnak fel. Az SZKP programjában benne van, hogy „a párt szükségesnek tartja, hogy a népek kölcsönös megértésének és barátságának előmozdítása érdekében bővüljenek a Szovjetunió kulturális kapcsolatai a szocialista rendszer országaival és a tudományos és a kulturális eredmények kölcsönös cseréje a többi országgal.[11]

A szocialista országok kulturális együttműködésének alapja az egységes marxista-leninista ideológia. Az állandó kontaktus tervszerűen irányított és szervezett fo-

[11] Az SZKP XXII. kongresszusa. Budapest 1962. 825. old.

lyamat, amely a marxista–leninista pártok vezetésével valósul meg. A testvérpártoknak, a pártok vezetőinek és legkülönbözőbb szintű tisztségviselőinek sokoldalú együttműködése sok probléma sikeres megoldásának záloga a kultúra területén éppúgy, mint a szocialista országok élettevékenységének más szféráiban.

A szocialista országok kommunista és munkáspártjai kapcsolatainak egyik formája a központi bizottságok titkárainak értekezletei, amelyeken megtárgyalják a testvérpártok közös ideológiai munkájának időszerű kérdéseit. Az 1973. december 18–19-én Moszkvában megtartott értekezleten a résztvevők kicserélték pártjaiknak az ideológiai munkában szerzett tapasztalatait, és megtárgyalták az együttműködés elmélyítésének időszerű kérdéseit. Nagy politikai és elméleti jelentőségük volt az 1974-ben, 1975-ben és 1976-ban tartott hasonló találkozóknak. Az SZKP XXV. kongresszusa rámutatott: „Az utóbbi években lényegesen kibővült ideológiai együttműködésünk a testvéri országok pártjaival. Pártjainknak az ideológiai és a nemzetközi munkával foglalkozó vezető tisztségviselői nem alkalmilag, hanem rendszeresen találkoznak. A szocialista országok tudósai sok tudományágat kollektív erőfeszítésekkel fejlesztenek."[12]

A szocialista országok kommunista pártjai állandóan fejlesztik és gazdagítják ideológiai kapcsolataikat. Nemcsak arról van szó, hogy egységesen közelítik meg korunk időszerű feladatainak megoldását, hanem arról is, hogy közösen dolgozzák ki az új elméleti és gyakorlati problémákat, alkotó módon gazdagítsák a marxista–leninista elméletet. Rendszeresen tartanak két- és sokoldalú szimpozionokat, elméleti konferenciákat, tudományos ülésszakokat, közös tudományos munkákat adnak ki, amelyek a marxizmus fontos kérdéseivel foglalkoznak. Az utóbbi időben megerősödtek a pártszervek, tudományos és oktatási intézmények kapcsolatai, az ok-

[12] Az SZKP XXV. kongresszusa. 14–15. old.

tatók, előadók cseréje, szoros kapcsolatok létesültek a folyóiratok és újságok szerkesztőségei között.

A tőkés világtól eltérően a szocialista országok között az államközi kulturális kapcsolatok új típusa alakult ki. Ezeket a kapcsolatokat a teljes egyenjogúság, a tisztelet, a szívélyesség és a barátság, a szellemi kontaktusok korábban nem tapasztalt mértéke jellemzi: ezek a kontaktusok milliókra terjednek ki, akik arra törekszenek, hogy erősítsék az egységes szocialista testvériséget. A szocialista államok baráti, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéseket kötöttek egymással, amelyek alapul szolgálnak a kultúra és a tudomány kérdéseivel kapcsolatos különféle speciális egyezmények számára.

A szocialista országok tudományának figyelemre méltó vonása az internacionalizmus, amely a különböző nemzetiségű kutatók együttes tudományos munkájában, a különböző országok tudósainak szoros együttműködésében, a világ tudományos tapasztalatainak alkotó felhasználásában nyilvánul meg.

Mind szélesebb körben fejlődik a KGST-tagországok együttműködése a tudományban és a technikában. Megalakult és sikeresen működik több tudományos információs központ, amelyek javaslatokat készítenek a tudományos kutatásokra és ezek eredményeinek leghatékonyabb felhasználására. Olyan nemzetközi tudományos központok létesültek, mint az Egyesült Atomkutató Intézet.

A különböző országoknak természetesen különböző tudományos lehetőségeik vannak, de a szocializmus előnyei, a Szovjetunió testvéri segítsége legtöbbjüket a tudomány fejlődésének élvonalába juttatta. Széles körben ismertek a Szovjetunió tudósainak kimagasló eredményei az atomenergia békés felhasználásában, a világűr meghódításában és egyéb tudományos szférákban.

Sikeresen folyik a szocialista országok tudományos-műszaki együttműködése. Tudományos akadémiáik

között sokoldalú kapcsolatok jöttek létre, amit külön egyezmények rögzítenek. Rendszeres gyakorlattá vált a tudományos kongresszusok, konferenciák rendezése. Az akadémiák által aláírt egyezmények a legfontosabb tudományos problémák terén folytatott kutatások állandó koordinálását, számos, kölcsönös érdeklődésre számot tartó témával kapcsolatban közös tudományos munkát, a tudományos irodalom cseréjét stb. irányozzák elő. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának könyvtára a szocialista országok 488 intézményével folytat könyvcserét. 1970-ben 28 366 kiadványt kapott. A könyvtár partnerei közé tartozik a szocialista országok 18 tudományos akadémiája, 11 nemzeti könyvtár, 104 egyetem és főiskola, 247 szaktudományos intézmény, 24 szakkönyvtár, 4 kormányhivatal, 29 folyóirat-szerkesztőség, 45 múzeum, 7 baráti társaság. Rendszeres tudományos információcsere folyik. A komplex problémák közös megoldásában a szocialista országok több mint hétszáz tudományos szervezete vesz részt. A tudományos kapcsolatok aktivizálását elősegítik a szocialista országok tudományos akadémiái alelnökeinek találkozói, az akadémiai folyóiratok szerkesztőinek értekezletei, a két- és többoldalú tudományos problémabizottságok stb.

1964 és 1970 között több mint 1500 közös munkát fejeztek be az alap- és alkalmazott kutatások terén, amelyekben több száz szovjet, a többi szocialista országból pedig 840 tudományos-kutató szervezet és vállalat vett részt. 1974-ben 2,5 ezer problémát dolgoztak ki (1970-ben még csak 1,7 ezret). 1971 és 1975 között például 100 bolgár és 160 szovjet tudományos kutatóintézet több száz szakembere közösen oldott meg számos tudományos problémát.

A testvéri szocialista országok társadalomtudósai alkotó kapcsolatainak erősödése lehetővé tette több közös elméleti munka kiadását. A szocialista országok marxista tudósainak kollektív munkája révén (más országok marxistáinak részvételével) készültek el olyan je-

lentős elméleti könyvek, mint *A leninizmus és a világforradalmi folyamat* (Moszkva 1970.), *Engels és a marxista filozófia mai problémái* (Moszkva 1971.). A fejlett szocializmus problémaköre, a mai antikommunizmus politikai és ideológiai koncepcióinak kritikai elemzése több közös monográfiában kapott helyet, melyeket a Szovjetunió és az NDK tudósai készítettek 1973–74-ben. A tudományos-technikai haladás társadalmi aspektusairól jelentek meg közös munkák szovjet és csehszlovák tudósok tollából. A Mongol Népköztársaság fejlődésének nem kapitalista útját világítja meg egy szovjet–mongol kollektív monográfia, *Az SZKP és a Mongol Népi Forradalmi Párt testvéri együttműködésének történelmi tapasztalatai a szocializmusért folyó harcban* (Moszkva 1971). A Béke és Szocializmus kiadóvállalat jelentette meg *A munkásosztály és pártja a mai szocialista társadalomban* című könyvet (Prága 1973.) egy nemzetközi elméleti tanácskozás eredményeként (Varsó, 1973. május). A Szovjetunió, Bulgária, az NDK, Magyarország, Lengyelország és Csehszlovákia szerzői kollektívájának közös munkája *A munkásosztály: a fő forradalmi erő*, amely Moszkvában jelent meg 1973-ban. *A munkásosztály vezető szerepe a szocialista országokban* (Moszkva, 1974.) című közös munka második kiadását az SZKP és a Német Szocialista Egységpárt pártfőiskolája, a Lengyel Egyesült Munkáspárt társadalomtudományi főiskolája és a Csehszlovák Kommunista Párt politikai főiskolája készítette el. Jelenleg a Szovjetunió és az NDK tudósai dolgoznak közösen Marx és Engels összes műveinek eredeti nyelvű kiadásán.

A kulturális együttműködés formái igen sokfélék. Fórumok, amelyek az ifjú nemzedéknek a magasrendű erkölcsi eszmények és minden nép tisztelete szellemében való nevelésével foglalkoznak; közös akciók, amelyek az egyes népek széles körű és teljes megismertetésére irányulnak az irodalom, a művészet stb. terén elért vívmányaik révén; a nemzeti kultúrák kincseinek megismerhetővé tétele; közös akciók olyan műemlékek

megőrzésére, amelyek egyetemes emberi értékűek; koprodukciós filmek, televíziós és rádióműsorok, közös színházi előadások, a filmcsere élénkítése; a tudományos és szépirodalom növekvő számú fordítása; a turizmus fejlesztése és még sok egyéb.

Egyre bővülnek a kapcsolatok a művészeti kultúrában. Sok szovjet művész látogat el a szocialista országokba, és a testvéri államok kultúrájának kiemelkedő reprezentánsai rendszeresen szerepelnek hazánkban. A szocialista országok íróinak művei az elmúlt tíz év alatt mintegy 300 millió példányban jelentek meg a Szovjetunióban: évente átlag 400 mű. A szocialista országok kiadói is bőségesen válogatnak a szovjet irodalomból. Ezenkívül a IX. ötéves terv évei alatt 200 közös kiadvány jelent meg, 1976-ban pedig újabb 100 mű készül.

A legjobb szépirodalmi alkotásokkal való kölcsönös megismerkedést segítik elő az irodalmi lapok és folyóiratok publikációi. 1975-ben 24 szovjet folyóirat és újság szerkesztősége állt közvetlen kapcsolatban a szocialista országok 35 irodalmi folyóiratával és lapjával.

A szellemi értékek cseréjének új formái – az irodalmi és művészeti dekádok és hetek, amikor egy-egy ország bemutatja eredményeit a legkülönfélébb művészeti ágakban – szintén aktívan elősegítik a nemzeti kultúrák kölcsönös gazdagodását és fejlődését, ösztönzik az alkotó aktivitást. Ezzel együtt tökéletesednek a kulturális kapcsolatok hagyományos formái: a színházak vendégjátékai, képzőművészek együttműködése nemzeti jelentőségű emlékművek alkotásában, a nemzeti kultúrák kimagasló képviselői évfordulóinak kölcsönös megünneplése.

Jelentős eredményeket ért el az együttműködés a filmművészet terén. A legtöbb szocialista országban a bemutatott filmeknek több mint 30%-a szovjet. A szocialista országok filmjeinek szovjetunióbeli forgalmazása pedig háromszorosára növekedett 1950 és 1970 között. 1974-ben a bemutatott filmek egynegyede testvéri

országokból való volt. Különösen érdekes eredményei vannak a közös filmgyártásnak.

Az utóbbi években több olyan komoly koordinációs eseményre került sor, mint a szocialista országok kulturális minisztereinek találkozói (Szófiában, Budapesten, Varsóban, Bukarestben, Ulánbátorban), a politikai és tudományos ismeretterjesztő társulatok, könyvtárak képviselőinek tanácskozásai (Moszkvában), az európai országok művészeti szövetségei képviselőinek első nemzetközi értekezlete, a szocialista országok kulturális dolgozóit tömörítő szakszervezetek nemzetközi konzultatív értekezlete (Varsóban), a baráti és kulturális társaságok képviselőinek nemzetközi értekezletei stb.

Az élenjáró tudományos eredmények és a termelési tapasztalatok kölcsönös cseréje elősegíti a tudományos-technikai haladás meggyorsítását, a szocialista országok gazdasági integrációját. A gazdasági szférában végbemenő folyamatok objektíve megkövetelik a kulturális értékek kölcsönös cseréjének intenzívebbé tételét, a szellemi, kulturális kapcsolatok bővítését, a dolgozók széles rétegeinek bevonását a kulturális együttműködésbe.

Mint említettük, a szocialista országok szellemi közösségének létrejötte és megerősödése bonyolult, ellentmondásoktól sem mentes folyamat. Ezek az ellentmondások azonban nem antagonisztikus jellegűek, megoldásuk erősíti a testvéri szocialista szövetséget. A szocialista országok kulturális színvonala különböző, eltérő a szellemi élet szféráinak fejlettsége, megvannak a maguk hagyományai a nemzeti kultúra fejlesztésében stb. Ezek a sajátosságok, ha mesterségesen nem túlozták el őket, nem zavarják a testvéri népek egységét. Ezek tükrözik a szocialista világ szellemi életének változatosságát, és elősegítik a különböző szocialista országok tapasztalatainak kölcsönös felhasználását kulturális problémáik megoldásában, a szellemi kultúra legértékesebb és legperspektivikusabb elemeinek kiválasztását.

Lenin tobbszor figyelmeztetett arra, hogy a nemzetek onkéntes szovetsége, „mely a legteljesebb bizalmon, a testvéri egység világos tudatán, teljesen onkéntes megegyezésen alapul"[13] nem konnyű dolog. „Ilyen szovetséget – írta Lenin – nem lehet egyszerre megvalósítani; a legnagyobb turelemmel és elővigyázatossággal kell ennek elérésére torekednunk, nehogy elrontsuk az ügyet, nehogy bizalmatlanságot keltsunk; hogy időt hagyjunk annak a bizalmatlanságnak a kikuszobolésére, melyet az évszázados foldbirtokosi és tőkés elnyomás, a magántulajdon és az annak elosztása és újraelosztása korul támadt ellenségeskedés hagyott ránk orokul "[14] Ezek a lenini tételek a legkozvetlenebbul vonatkoznak a szocialista nemzetek nemzetkozi szintű, szilárd szovetségének megteremtésére Ezen az úton is találunk megoldatlan problémákat. Ezek kozé tartozik az évszázadokon át fennállt nacionalista ellenszenv és viszálykodás, a nacionalista onzés és korlátoltság szulte előítéletek, a kolcsonos bizalmatlanság stb. Ezek ellen is sikeresen harcolnak a szocialista országok kulturális életukben. Eltűnésukhoz idő és turelem, tapintat és minden konkrét esetben őszinte torekvés szukséges, hogy figyelembe vegyék minden szocialista nemzet, valamint az egész szocialista kozosség érdekeit. „Ezen a teruleten – mutatott rá Leonyid Brezsnyev a XXV. pártkongresszuson – sok fugg a hatalmon lévő pártok politikájától, attól, hogy képesek-e megőrizni egységuket, felvenni a harcot az elzárkózás és a nemzeti elkulonulés ellen, tekintetbe venni a kozos internacionalista feladatokat, egyuttesen cselekedni e feladatok megoldásáért "[15]

Az emberiség fő országútja a kommunista civilizációhoz vezet. A polgári civilizáció ma már nem képes biztosítani az emberiség számára a társadalmi, erkolcsi

[13] *Lenin* Osszes Művei 40 kot Budapest 1974 40 old
[14] Uo
[15] Az SZKP XXV kongresszusa 10 old

és intellektuális továbbhaladást, különösen nem a tudományos-technikai forradalom korában. Nemcsak arra mutatkozott képtelennek, hogy megteremtse a kulturális továbbhaladás feltételeit, hanem komolyan akadályozza a dolgozók szellemi életének fejlődését, fenyegeti az egyén szabadságát és integritását. A kapitalista országok szellemi életében mind élesebben jelentkeznek a leküzdhetetlen belső ellentmondások, amelyek a tudomány militarizálásával, az irodalom és a művészet dehumanizálódásával, az általános konformizmussal függnek össze. A burzsoázia ideológusai egyre gyakrabban hangoztatják, hogy meg kell állítani a fejlődést, és vissza kell térni holmi „eszményi" társadalmi állapothoz (amely természetesen elsősorban a kizsákmányoló osztályok számára „eszményi").

A szocialista kultúrák kölcsönhatása és kölcsönös gazdagodása a nemzetközi színtéren folyó éles ideológiai küzdelem bonyolult feltételei között megy végbe. A burzsoá kultúra nem hagyja el békésen a történelmi arénát. Végső kiszorítása természetesen csak a szocialista forradalom eredménye lehet. A forradalom eszmei előkészítéséhez azonban a szocialista kultúra aktív, hatékony állásfoglalására, a marxizmus–leninizmus ideológiai offenzívájára van szükség.

A polgári társadalomtudomány elméleti fegyvertárában új doktrínák jelentek meg: ilyen az, hogy a kulturális forradalom lehetséges a mai kapitalista társadalom keretei között is. Amerikai szociológusok olyan kijelentéseket tesznek, hogy az Egyesült Államok már a kulturális forradalom küszöbén áll; az angol parlamentben az angol nemzeti kulturális forradalomról szónokolnak, és ugyanerről beszélnek Franciaországban az uralkodó rendszer hívei, megpróbálván bebizonyítani, hogy a mai kapitalizmus „a posztindusztriális társadalom körülményei között meg tudja oldani a szellemi élet problémáit", „egyesíteni tudja a kultúrát a néppel". A polgári szociológusok „fundamentális kultúrforradalomról" elmélkednek, amely, mint feltétele-

zik, a tudományos-technikai haladás viharos fejlődésének eredménye, s a társadalmi élet alapelveinek megváltozására vezet a kapitalizmusban; a kulturális szférában végbemenő változásokat ugyanakkor a társadalom vallási vagy szexuális „tökéletesedésének" szétfolyó és ködös formájába öltöztetik.[16] A kapitalista országok marxista–leninista pártjai, miközben a dolgozók művelődési lehetőségeiért harcolnak, hogy lehetővé tegyék számukra a szellemi értékek birtokbavételét, következetesen hangsúlyozzák, hogy az igazi kulturális forradalom – e fogalom lenini értelmében – csak a szocialista társadalomban valósulhat meg, ahol a politikai hatalom a munkásosztályé.

A polgári társadalomtudományban széles körben elterjedt az a téveszme, hogy a nacionalizmus elkerülhetetlenül diadalmaskodik a szocializmus felett, éspedig elsősorban a szellemi kultúrában, amely abban különbözik a gazdaságtól, a technikától és a tudománytól, hogy „kevésbé nemzetközi". Emil Lendiel *A nacionalizmus: a kommunizmus utolsó szakasza* című könyvében a nemzeti kultúrát azonosítja a nacionalizmussal, identikus fogalmaknak és annyira „mindenhatóknak" tekinti őket, hogy belülről „szétvetik a szocializmust", és győzelmet aratnak felette. A burzsoá nacionalizmus ellentmond a szocialista életmód internacionális alapelveinek, és egyik fő akadálya a népek kulturális közeledésének és együttműködésének, a nemzetközi feszültség enyhülésének. A nacionalizmus az antagonisztikus társadalmi rendszerekben szétmarja a társadalmat, önmaga elpusztítására, életimpulzusainak elvesztésére ítéli az embert. A szocialista nemzetek szellemi élete arról tanúskodik, hogy a nacionalizmus halálra van ítélve.

A gyarmati igából kiszabadult és a szocializmus útján továbbfejlődő országokban mélyreható forradalmi

[16] *G. Winter:* Being Free. Reflections on America's Cultural Revolution. London 1970., *K. Leech-Youthquake.* The Growth of a Counter-culture through Two Decades. London 1973.

átalakulás megy végbe a szellemi életben, amely tartalma és formája szerint nemzeti demokratikus típusú. Ezt az átalakulást a szocializmus erőinek erkölcsi és anyagi támogatásával, a szocialista országok közvetlen segítségnyújtásával valósítják meg, ami természetesen erősíti ezt a folyamatot. A nemzeti demokratikus kulturális forradalmak beletorkollnak a világkultúrában végbemenő forradalmi átalakulások áradatába. Így a szocialista országok kulturális együttműködése a fejlődő államokkal típusában közeledik a kulturális konszolidációhoz; ezek az államok arra törekszenek, hogy a haladó kultúrát fejlesszék, a humanizmus, a béke és a haladás nevében. A tudományos szocializmus eszméinek mind szélesebb körű népszerűsége ezekben az országokban vitathatatlanul erősíti ezt a tendenciát. Sokatmondóan hangzanak ma Leninnek ezek a szavai: „Az összes nemzetek munkásai egyetértésben, együtt, közös szervezetekben szállnak síkra a teljes szabadság és a teljes egyenjogúság – az igazi kultúra záloga mellett."[17]

Az SZKP XXV. kongresszusa is kiemelte a proletár internacionalizmusnak mint a marxizmus–leninizmus egyik fő elvének fontosságát. „Mi, szovjet kommunisták – jelentette ki a kongresszuson Leonyid Brezsnyev – a proletár internacionalizmus védelmét minden egyes marxista–leninista szent kötelességének tartjuk."[18] Brezsnyev a kongresszuson azt a javaslatot terjesztette elő – melyet valamennyi résztvevő támogatott –, hogy állítsanak fel Moszkvában emlékművet a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom hőseinek, akik az osztályellenség kezétől estek el: „Jelképezze ez pártunk megingathatatlan hűségét a proletár internacionalizmus ügyéhez."[19]

[17] *Lenin* Összes Művei. 23. kot. 150. old.
[18] Az SZKP XXV. kongresszusa. 40. old.
[19] Uo. 40. old.

VII

A kultúra: békeharc és ideológiai küzdelem

A kizsákmányoló társadalom történetét az osztályok harca és az uralkodó osztályok által kirobbantott háborúk jellemzik. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg Engels, hogy a történelem istennője a legvéresebb istennő: szekerét hullahegyeken és a vér tengerein át hajtja. A megszülető új társadalom a Békét írta zászlajára. „A szocialisták – írta Lenin – mint barbár és vadállati dolgot mindig elítélték a népek közötti háborúkat."[1] A szovjet állam első, Lenin által aláírt dekrétuma a békedekrétum volt.

A Szovjetunió és a testvéri szocialista országok népei, a dolgozó emberiség haladó képviselői energikus erőfeszítéseket tesznek azért, hogy korunk a nagy történelmi beteljesülések kora, a béke és a virágzó kultúra kora legyen. A szocializmus és a béke elválaszthatatlan. A szocializmus és a kommunizmus építőinek drága a béke, és szükségük van rá.

A Szovjetuniónak és a szocialista közösség országainak erőfeszítései döntő módon elősegítik Földünk politikai légkörének megváltozását, a nemzetközi feszültség enyhülését, reménykeltő távlatokat nyitottak meg az államok közötti gyümölcsöző együttműködés számára új lehetőségeket teremtettek a kultúra munkásainak

[1] *Lenin* Összes Művei. 26. köt. 296. old.

aktivizálására a béke és a biztonság érdekében folytatott harcban.

A civilizáció története arról tanúskodik, hogy mindaz, ami értékes az egyetemes emberi gondolkodásban, az évszázadok folyamán felhalmozott minden szellemi gazdagság a teremtő emberi munka eredménye. A munka teremti a kultúrát, a munkában születnek az anyagi és a szellemi értékek. A munka és a béke ősidők óta szorosan összekapcsolódik. Az anyagi és szellemi értékek létrehozásához a dolgozóknak mindenekelőtt békére van szükségük. A háború, amely mindig emberirtással és az emberi alkotások elpusztításával jár együtt, mélységesen idegen az emberi természettől.

Egy svájci tudós, Jean-Jacques Babel elektronikus számítógép segítségével kiszámította, hogy az emberiség öt és fél évezred alatt 14 513 háborút élt át, amelyekben több mint három és félmilliárd ember pusztult el. Azt is kiszámította, hogy ha az első világháború által Európában felemésztett pénzt az emberek javára fordították volna, az elegendő lett volna arra, hogy mind a 74 millió mozgósított katona jó házat és tisztességes darab földet vásárolhasson magának. Ha a második világháborúban elköltött pénzt a kultúrára fordították volna, a világ valamennyi gyermeke számára biztosíthatták volna a középfokú oktatást, a világ minden családja számára ötszobás házat építhettek volna, és a Föld minden ötezer lakója számára berendezhettek volna egy kórházat.

A második világháborúban a szovjet nép világtörténelmi győzelmet aratott a fasizmus fölött. De ebben a háborúban húszmillió szovjet állampolgár esett el, 70 ezer várost, falut romboltak le, elpusztult a szocializmus országa nemzeti vagyonának egyharmada. A háború sebei azóta begyógyultak. A Szovjetunió hatalmas és virágzó hatalom, de a szovjet emberek nem felejtik el és sohasem fogják elfelejteni a háború tragédiáját és tanulságait.

A termelőerők milyen óriási mérvű növekedést ér-

hettek volna el, ha a háborúban elesett embermilliók hasznos termelőmunkával foglalkozhattak volna, ha a mérhetetlen anyagi erőforrást, amit a hadviselésre pocsékoltak, a természet leigázására, az emberek számára szükséges tárgyak termelésének növelésére fordították volna! Új, virágzó városok, kertek és parkok díszítenék a földgolyót. És milyen óriási károkat, mekkora pusztítást okozott a háború a szellemi kultúrában! Mert ezek sem kisebbek, mint az anyagi veszteségek.

A múlt nagyszerű elméi, a haladó gondolkodók gyűlölték a háborút, és az eljövendő világról ábrándozva, mélyen átérezték felelősségüket a világkultúra jövőjéért. Széles körben ismertté vált a nagy filozófus, Immanuel Kant írása, *Az örök béke*, amelyben mély gondolatokat fogalmazott meg a földi békéről. Élete utolsó éveiben Victor Hugo ezeket a prófétikus szavakat írta le: „A csatákat felváltják a tudományos felfedezések; a népek nem hódításokra törekszenek majd, hanem arra, hogy fejlődjenek és művelődjenek; nem lesznek többé katonák, csak dolgozók; elérkezik a tudományos kutatások, tanok és felfedezések órája; nem fogják többé dicsőíteni egymás elpusztítását. A gyilkosok helyére az alkotók állnak." A nagy Puskin olyan „eljövendő időkről" álmodott, amikor a népek, a vitákat elfeledve, egyetlen hatalmas családban egyesülnek.

A béke problémái óriási elvi jelentőségűek a haladás és a civilizáció jövője és perspektívái, az ember tökéletesedésének, a szellemi kultúra megőrzése és az emberiség egész intellektuális élete szempontjából. A kultúra: teremtés, a háború pedig ennek az antipólusa. A béke a legnagyobb érték és a legfőbb jó a kultúra számára. Földünk egyes területein az imperializmus és a reakció erői erőszakosan elnyomják a felszabadító mozgalmat, akadályozzák a haladás útját választó államok szabad és független fejlődését, úgynevezett helyi háborúkat kényszerítenek rájuk. A második világháború óta eltelt rövid történelmi idő alatt az imperializmus több mint harminc háborút robbantott ki, a NATO tagországai

1700 milliárd dollárt költöttek háborús előkészületekre. A Földön mindennap ömlik a vér, városok omlanak össze, szellemi értékek pusztulnak el. Az emberek millióí kénytelenek fegyverrel védelmezni életüket és függetlenségüket, nemzeti kultúrájukat. Az imperialista körök állandóan fenyegetik a békét, háborús veszélyt teremtenek.

A szovjet nép és a szocialista országok dolgozói nyíltan és elvi alapon állnak a társadalmi haladás erőinek oldalára. Kifejezik szolidaritásukat a szabadságukért küzdő népekkel, amelyek szembeszállnak a diktátummal, visszaverik az imperialista agressziót, és igazságos háborút vívnak az imperialista reakcióval szemben azért a törvényes jogukért, hogy a számukra kívánatos társadalmi rendszert válasszák, saját szabad szellemi kultúrájukért, nemzeti öntudatuk kiteljesedéséért. A békeszerető erők mai küzdelme törvényszerűen vezet antifasiszta összefogásukra, mert a fasizmus és a háború testvérek, a fasizmus a népek biztonságát fenyegeti, és elválaszthatatlan a barbárságtól. Csak a tartós béke körülményei között lehet a világkultúra minden vívmánya az emberiség vívmányává, csak így segítheti elő fejlődését.

Ma, amikor fokozódik a szellemi élet dinamizmusa, és az emberiség a tudományos-technikai haladás eredményeképpen a kultúra egyre újabb gyümölcseihez jut hozzá, kedvező feltételek jönnek létre ahhoz, hogy a kultúra vívmányait az emberek javára fordítsák. De ennek megvalósításához béke kell. A kultúra sorsa az emberi élettevékenység alapvető szférájában, a munkában, az anyagi és szellemi értékek létrehozásában dől el.

A kulturális haladás korunkban az igazi szellemi értékek széles körű elterjedését igényli. Ezek az értékek összeegyeztethetetlenek a háborúkkal és az embergyűlölet propagálásával. A kulturális haladás eszméje ezért kelt olyan nagy figyelmet, ezért helyeslik egyhangúlag a nagy tömegek.

A szellemi kultúrát nemcsak humanista, hanem emberellenes célokra is fel lehet használni. Ha a kultúra valódi értékeket tartalmaz, és a haladást és szocializmust szolgálja, milliós tömegeket mozgósíthat alkotó tettekre, lelkesíthet a természet meghódítására, az új társadalom megteremtésére. De ha a reakciót szolgálja, akkor szellemileg elszegényíti az embereket, a pesszimizmus érzését váltja ki, kiöli belőlük a saját erőikbe és lehetőségeikbe vetett hitet, társadalmi depresszióra és passzivitásra vezet. A kultúra ma aktív erő a társadalmi igazságosságért való harcban. A kultúra mai munkásának aktív harcosnak kell lennie, aki tudatában van közéleti és erkölcsi felelősségének – nemcsak szakmája területén, a művészetben vagy a tudományban, hanem a béke sorsáért is.

A háború fenyegetése korunk szigorú realitása. A háború ellen ma az emberek milliói fognak össze. A békeharcban a haladó társadalmi erők akcióik egyesítésére törekszenek. A békeharcban a szocialista kultúra élenjáró szerepet játszik. Hűen a kommunista eszményekhez, rendeltetését a dolgozók, a béke ügyének szolgálatában, a népek barátságának megszilárdításában látja. Lehetőségeit az emberiség alapvető kérdéseinek megoldásában magasrendű szellemi és erkölcsi értékei, demokratizmusa, eszmei meggyőződése, a kommunista eszményekhez való hűsége, a szellemi értékek és a civilizáció jövőjéért érzett felelőssége szabja meg. Ezért hatékony eszközöket keres a béke megőrzésére. Ennek az életbevágóan fontos feladatnak a megoldásában, a népek közötti baráti kapcsolatok megteremtésében, ezeknek az emberiség előtt még soha ilyen élesen fel nem vetődött problémáknak a megoldásában a szocialista kultúrára nagyon fontos szerep vár.

A kultúra haladó képviselői a szellemi értékek létrehozásával, a tudomány és a művészet fejlesztésével előbbre viszik az emberiség ügyét. Világszerte elismerést szerzett Sosztakovics *Leningrádi szimfóniája*, melyben a zeneszerző népének a háború és a fasizmus elleni

elkeseredett haragját, az igazság és az élet győzelmébe vetett hitét fejezte ki. A mű, amely az ostromlott Leningrádban született, lelkesítő zenei képekben fejezi ki az emberi szellem hatalmát, állhatatosságát, életerejét és akaratát, a jó és a rossz, a haladás és a reakció, az emberiesség és az embertelenség gigászi harcát. Solohov *Emberi sorsát* milliók fogadták úgy, mint ítéletet a borzalmas és erkölcstelen háború felett. Picasso *Guernicája* a háború és a fasizmus szenvedélyes elítélése, a *Háború és béke*-sorozat rajzai és freskói érzékeltetik a népek gyűlöletét az erőszakkal szemben és hitét a háború fenyegetésétől mentes életben.

A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése a kultúra értékei megőrzésének és fejlesztésének, a népek kulturális kapcsolatai, együttműködése bővítésének – a társadalmi haladás egyik legfontosabb tényezőjének – alapvető feltétele napjainkban. A történelem számos ténye meggyőzően bizonyítja, hogy ha a népek békében élnek, ez rendkívül gyümölcsözően hat minden nemzeti kultúra fejlődésére, az országok szellemi-erkölcsi légkörére, a nemzetközi kulturális érintkezésre.

Persze a kapitalista országokban a kultúrának korántsem valamennyi képviselője tekinti erkölcsi és intellektuális kötelességének a békéért és a népek kulturális együttműködéséért való harcot. Vannak köztük, akik a kor követelményei elől elefántcsonttornyukba zárkózva, a szemlélődésbe menekülnek, szellemi és közéleti ürességüket, politikai erőtlenségüket tanúsítva ezzel. Az ilyen emberekhez szólt Pablo Picasso, mondván, hogy azok a művészek, akik a szellemi értékek létrehozásáért élnek és dolgoznak, nem maradhatnak közömbösek abban a vitában, amelyben az emberiség legmagasabbrendű értékeiről van szó. S ez természetes, mert aki korunkban kivonja magát a társadalmi haladásért folyó harcból, az a háború és a reakció erőinek segít.

De vannak olyan „teoretikusok" is, akik a háború „értékét" indokolják. A Svédországban tartott VI. nemzetközi esztétikai kongresszuson (1968. augusztus) az amerikai Robert Ginsburg *A rombolás esztétikája: a háború* címmel tartott előadást, melyben kijelentette, hogy „a háború művészete" elvileg semmiben sem különbözik bármiféle más művészettől, és ha módszeresen végzik, az áldozatok elpusztítása esztétikai örömet okoz. Takeo Okupo japán esztéta egyik cikkében cinikusan kijelentette, hogy a művészet világában helyeselhető a gyilkosság, a szadizmus, a rabszolgaság, a fasizmus és a civilizáció elpusztítása. Az irodalom nem köteles szolgálni az emberi boldogságot, a demokráciát, a politikát, a békemozgalmat.[2] Igaza volt Montaignenek, amikor azt írta, hogy „az emberiséget semmivel sem lehet meglepni". Az ilyen elméletek filozófiai gyökerei Nietzschéhez és Schopenhauerhoz vezetnek vissza.

Schopenhauer követője, Eduard Hartmann azt állította, hogy az embernek nem kell kulturális-erkölcsi elvek alapján elítélnie a háborút. „A kulturális fejlődés elvéből kiindulva, el kell ismernünk, hogy mindezek a tiltakozások elégtelenek, minthogy a háborúk a faji harc legfőbb eszközei, azaz a természetes faji kiválasztódás az emberiségen belül. A népek felkészülése a sikeres hadviselésre az emberiség legfontosabb képzési és nevelési mozzanata a kulturális fejlődés valamennyi szakaszában, és ez nyilvánvalóan a jövőben is így lesz."[3] Az első világháború éveiben Lenin Hegelt olvasva följegyezte a filozófus egyik mondatát, amely megtetszett neki: „A tapasztalat azonban és a történelem arra tanít, hogy a népek és a kormányok soha sem tanultak semmit a történelemből, és sohasem cselekedtek azon tanulságok szerint, amelyeket le lehetett volna

[2] *Bungaku*, 1963. 6. sz. 14. old.

[3] *E. Hartmann:* Phenomenologie des sittlichen Bewusstseins. Berlin 1879. 670. old.

vonni belőle."[4] Ez az, aminek megváltoztatását a kommunisták és a világ haladó erői életcéljuknak tekintik.

A szocialista országokban a marxista–leninista pártok által vezetett dolgozók nem mint pacifisták állnak ki a béke mellett (akik beérik általános deklarációkkal), hanem mint tevékeny, aktív harcosok. Mint tudjuk, a béke nem jön el magától, harcolni kell érte. A legjobb fegyver: valamennyi békeszerető erő összefogása és egységes fellépése. Éppen ez a kulturális előrehaladásnak is mozgató ereje. A népek törekvése a kulturális érintkezésre, a kölcsönös szellemi megértésre, a kulturális értékek cseréjére történelmileg legyőzhetetlen és megállíthatatlan. A széles körű kulturális cserére való törekvést az embereknek a nemzeti szellemi értékek iránti tisztelete váltotta ki.

A nemzetközi feszültség enyhülésének ellenfelei azonban a kulturális kapcsolatok területén is arra törekszenek, hogy a kölcsönösen előnyös csere helyett egy-egy népet szembeállítsanak a másikkal. Éppen úgy, ahogy az imperialista hatalmak agresszív katonai-politikai tömbjei a társadalmi haladás feltartóztatását, a régi rend restaurációját szolgálják, a reakciós erők a kultúra szférájában is a nyugati világ úgynevezett szellemi integrációjának politikáját folytatják. Ellenzik és minden eszközzel akadályozzák az igazi kulturális együttműködést és kölcsönös megértést. „A különböző kultúrák közötti szorosabb kapcsolatok – írja H. Kohn amerikai történész – nemcsak elmélyítik a nemzetek közötti konfliktusokat, hanem olyan feszültséget idéznek elő köztük, amely szinte a keresztes hadjáratok dicsfényével övezett háborúkban robban ki."[5]

A burzsoá propaganda afféle kitalációit, hogy „a szovjetek félnek a kulturális cserétől", az amerikai kommunisták lapja, a *Daily World* leplezi le: „A Szovjetunióban a szovjethatalom évei alatt, azaz 1917 óta

[4] *Lenin* Összes Művei. 29. köt. Budapest 1972. 259. old.

[5] *H. Kohn:* Profets and Peoples. New York 1961. 13. old.

6305 amerikai művet adtak ki, az USÁ-ban ugyanezen idő alatt 500 forradalom előtti orosz, illetve szovjet művet. Az 1972/73-as színházi évadban a szovjet színpadokon 40 amerikai darab ment, az USÁ-ban négy forradalom előtti orosz íróé, és egyetlen szovjeté sem. Az utóbbi két évben az amerikai filmforgalmazó cégek egyetlen szovjet filmet sem mutattak be, pedig a Columbia Pictures megvásárolta a *Felszabadítás* című szovjet filmeposzt. Az USA televíziója és rádiója sohasem mutat be szovjet dokumentumfilmeket és nem készít műsorokat a Szovjetunióról."[6] Hát így fest a valóságban a haladó szocialista kultúra „kulturális diszkriminációja".

A Szovjetunió mindig síkraszállt a kulturális értékek aktív, kétoldalú cseréje mellett, és bővíti ezt a cserét. A más országokkal ápolt kulturális kapcsolatok fejlesztése nem üzleti vagy politikai kampány, ahogy eszmei ellenfeleink olykor feltüntetik, hanem a szocialista társadalom elvi álláspontja a kulturális politikában. A legutóbbi tíz évben milánói, bécsi, stockholmi, párizsi, New York-i, stuttgarti, koppenhágai, amszterdami opera- és balett-együttesek, Angliából, az Egyesült Államokból, Franciaországból és Hollandiából jött szimfonikus zenekarok léptek fel hazánkban. 1975-ben külföldi művészek 6000 hangversenyt, illetve előadást tartottak 92 városban; csak Moszkvában 700 vendégfellépés volt, naponta majdnem kettő! Joggal merül fel a kérdés: a kapcsolatok miféle „korlátozásáról" lehet szó, miféle állítólagos „félelemről" a Szovjetunió részéről? A csere kétoldalú volt: ugyancsak 1975-ben 180 szovjet művészegyüttes és művészcsoport (köztük a Nagyszínház, a Mojszejev Állami együttes, a „Nyírfácska" és más ismert társulatok) szerepeltek külföldön, és rajtuk kívül több mint háromszáz szólista.

Éppen ezekben az években ismerkedtek meg a szovjet emberek Leonardo da Vinci, Rembrandt, Tiziano,

[6] *Daily World*, 1974. július 11.

Goya, Van Gogh és még sok más művész eredeti alkotásaival, amelyek amerikai, francia és angol múzeumok kincsei. Válaszul hazánk kiállította külföldön az ősi szkíta művészet kincseit, az Ermitázs világhírű nyugat-európai festményeit és az Orosz Múzeum szovjet és orosz festményeit.

1974/75-ben 10 új amerikai, 3 angol, 14 francia és 7 olasz filmet mutattak be hazánkban, a már korábban megszerzett filmek mellett. A nyugati országokban, ahol oly hangosan kiabálnak a művészet szabadságáról, a szovjet filmekből tizedannyit mutattak be, mint ahány nyugatit minálunk, a szovjet televíziós filmekből harmadannyit stb.

Az UNESCO adatai szerint a Szovjetunió áll az első helyen a külföldi irodalom kiadása terén. A szovjethatalom évei alatt több mint száz ország íróinak könyveit adtuk ki. Jellemző, hogy e kiadványok közül nem egynek a példányszáma jelentősen meghaladta a saját hazájukban elért példányszámot. Világelsőségünk a könyvek fordítása terén minden szovjet ember számára bőséges lehetőséget nyújt arra, hogy megismerkedjen más népek szellemi értékeivel. Az Egyesült Államokból, Angliából, Franciaországból és más kapitalista országokból származó sajtótermékek behozatala sokszorosan meghaladja azt a mennyiséget, amit azok tőlünk vásárolnak. Csupán 1975-ben a szovjet színházakban 35 amerikai drámaíró műve ment, a szovjet iskolákban és főiskolákon 13 millióan tanulnak angolul, és milliók tanulják a többi európai, illetve keleti nyelvet, míg az Egyesült Államokban a legjobb esetben is csak tízezrek tanulnak oroszul.

A szovjet olvasók jól ismerik a külföldi klasszikus irodalmat. 30 millió példányban jelentek meg Jack London művei (amelyek, mellesleg, majdnem ismeretlenek a mai amerikai diákok előtt), 25 millió példányban Victor Hugo, 24 millióban Dickens és Balzac, 21 millióban Mark Twain, 25 millióban Émile Zola, 19 mil-

lió példányban Verne, 18 millióban Dreiser, 15 millióban Maupassant, 13 millióban Galsworthy művei. Shakespeare színdarabjait a Szovjetunió népeinek 25 nyelvén adták ki, Victor Hugót 41 nyelven, Lu Hszint 23 nyelven, Sienkiewiczet 22 nyelven, Heinét 18 nyelven, Vazovot és Petőfit 17 nyelven. Az utóbbi években hazánkban mintegy hétezer mű jelent meg amerikai szerzőktől, négy és félezer angol és francia szerzőktől. Könyveik összpéldányszáma meghaladta a 600 milliót. A Szovjetunió népeinek nyelvein évente több mint 300 amerikai mű jelenik meg, ezenkívül 150 angol, illetve francia mű. 1976-ban másfélezer külföldi mű kiadását tervezték, összesen 60 millió példányban. Ezeket a könyveket a világ népeinek több mint negyven nyelvéből fordítják.

Mindazoknak, akik békére és haladásra törekszenek, érdekük a népek közötti kulturális csere erősítése. Ez a világbékéhez vezető megbízható út. Ezen az úton az egyik reális lépés a valamennyi ország szuverenitásának, belügyeibe való be nem avatkozásnak, törvényei és szokásai tiszteletben tartásának demokratikus elvein alapuló nemzetközi kulturális csere, amely a népek kölcsönös szellemi gazdagodására, jószomszédi viszonyára, az egyén szellemi és erkölcsi egészségének erősítésére irányul.

A Szovjetunió aktívan és következetesen síkraszáll a valamennyi állam közötti kulturális cseréért és tudományos-technikai együttműködésért. Helyénvaló itt emlékeztetni Leonyid Brezsnyev szavaira: „Gyakran hallhatjuk, hogy Nyugaton nagy jelentőséget tulajdonítanak a kulturális együttműködésnek, és különösen az eszmék cseréjének, a tájékoztatás bővítésének, a népek közötti kapcsolatoknak. Hadd jelentsem ki teljes nyíltsággal: mi is ezt szorgalmazzuk. De magától értetődően csak akkor, ha ez valamennyi ország szuverenitásának, törvényeinek és szokásainak tiszteletben tartásával történik, és a népek kölcsönös szellemi gazdago-

dását, egymás iránti bizalmuk növekedését, a béke és a jószomszédság eszméinek erősödését szolgálja."[7]

Köztudott, hogy az imperialista körök arra számítanak, hogy a békés egymás mellett élést az „ideológiai békés együttélés" eszméjének elterjesztésére használhatják fel. De a kommunisták mindig abból indultak ki, hogy az ideológia terén nem létezik békés együttélés. Amíg léteznek polgári nemzetek, és mindegyikben két kultúra él egymás mellett, addig a kulturális érintkezés az ideológiai harc egyik formája lesz. Ez azért van így, mert a szocialista és a burzsoá kultúra élesen szembenáll egymással, és a köztük folyó harc az osztályharc sajátos formája, a két társadalmi rendszer ideológiai küzdelmének egyik megnyilvánulása.

A kulturális csere csak akkor játszik fontos szerepet az államok közötti baráti kapcsolatok létrejöttében, ha az együttműködő országok nyíltan és becsületesen folytatják a kulturális értékek cseréjét, ha nem csempésznek be velük együtt olyan felforgató eszméket, amelyek ellenségesek és idegenek attól az országtól, amellyel a kapcsolatot fenntartják. A Szovjetunió és a kapitalista országok kulturális kapcsolatait ez utóbbi országokban bizonyos körök zavarják, amelyek a szellemi értékek és az információk cseréjét „hídverésre" akarják felhasználni, vagyis arra, hogy bomlasztó propagandát folytassanak a szovjet társadalom ellen. Ez nem más, mint a „hidegháború" visszatérése és pszichológiai következménye.

A burzsoá propagandisták arra törekszenek, hogy az eszmék cseréjének formájában lélektani hadviselést folytassanak a szocializmus ellen, a szocialista életmódtól idegen erkölcsöt és elveket propagáljanak. A *Le Monde Diplomatique* című lapban a kaliforniai San Diego-i egyetem professzora, Herbert Schiller azt írta az ilyesfajta propagandáról: „Az eszmék szabad cirkulá-

[7] *L. I. Brezsnyev:* A lenini úton. Beszédek és cikkek. IV. köt. Moszkva 1974. 77. old. (oroszul).

ciója nevében önkényesen irányítja az eszméket, hogy a kultúra olyan modelljét erőszakolja másokra, amely az uralkodó hatalom érdekében kidolgozott politikai dogmákat, gazdasági koncepciókat, társadalmi sémákat hordoz."[8]

A burzsoá propaganda, miközben képmutató módon „az emberek és eszmék szabad cseréjéről" elmélkedik, olykor megpróbálja hamisan beállítani a Szovjetuniónak más országokkal való kulturális együttműködését. Ennek néha a tudatlanság az oka, de sokkal gyakrabban az a tudatos törekvés, hogy eltorzítsák a Szovjetunió elvi álláspontját, s ezáltal fékezzék és akadályozzák a népek kulturális közeledését. Olyan hamis vádakkal illetik a Szovjetuniót, hogy „izolálja magát a világkultúrától", mindenféle képtelenséget agyalnak ki a szocializmus „zárt társadalmáról". A kapitalista országok bizonyos körei a „korlátlan csere", a „szabad információcsere" és „minden akadály" megszüntetése követelésével állnak elő, megpróbálnak beavatkozni társadalmunk szellemi életébe, hogy a polgári világ számunkra idegen ízlését és „életszabványait" erőszakolják ránk. De a szocializmus kidolgozta a maga tudományosan megalapozott elképzelését a társadalmi élet megszervezéséről, megfogalmazta a maga szocialista törvényeit és szokásait. És a szovjet nép sohasem fogja megengedni, hogy idegen eszméket és elképzeléseket erőszakoljanak rá.

Az élet arról tanúskodik, hogy még nagy lehetőségek és tartalékok állnak rendelkezésre a kulturális kapcsolatok további bővítésére. Ehhez azonban feltétlenül szükséges az együttműködő felek jóakarata. Ezért a Szovjetunió és a kapitalista országok kulturális kapcsolatainak fejlődése attól függ, hogy a partnerek mennyire kívánják e kapcsolatokat becsületesen megvalósítani és tökéletesíteni. Ami a Szovjetuniót illeti, álláspontja ebben a kérdésben világos és elvi. A Szovjetunió aktí-

[8] Idézi az *Izvesztyija* (1975. nov. 13.).

van síkraszáll a földgolyó valamennyi országával való kulturális kapcsolatok bővítéséért, a haladás és a népek barátságának erősítése nevében. Az európai kommunista és munkáspártok konferenciáján Leonyid Brezsnyev hangoztatta, hogy „a szovjet állam mindenképpen ösztönzi a kulturális cserét – kormányközi megállapodásokban rögzíti –, és évről évre szélesíti azt. Jelenleg országunk 120 országgal tart fenn kulturális kapcsolatokat. A helsinki konferencián elfogadott záróokmánynak megfelelően további intézkedéseket tettünk a könyvek, filmek és műalkotások cseréjének növelésére."[9]

A Szovjetunió jelenleg több mint kétszázötven nemzetközi kulturális szervezet munkájában vesz részt. Ötven állammal van kulturális kérdésekkel kapcsolatos kormányközi egyezménye.

A hetvenes években a szovjet tudósok és művészek 500 nemzetközi kongresszuson és konferencián vettek részt. E kapcsolatok fejlődésében a szovjet embereknek az a nemes törekvése nyilvánul meg, hogy befogadjanak minden értékeset, amit más népek alkottak, ugyanakkor teljesítsék internacionalista kötelességüket, átadják minden népnek saját szellemi értékeiket és vívmányaikat. Mert fel vannak vértezve a történelmi optimizmus filozófiájával, és meg vannak győződve arról, hogy a szocialista világ békeszerető politikája, amely e társadalmi rendszer természetéből következik, a dolgozó emberek békeszeretetének ereje, a tömegek aktív törekvése a békére és minden nép kultúrájának mélységes tisztelete az emberiség békés jövőjének legfontosabb garanciája. Goethe *Faust*jában van egy szimbolikus jelenet, amikor megjelennek a béke galambjai és fekete hollók, a sátán szolgái. A két elv küzdelmének ez a szimbóluma nemcsak a XIX. század első harmadára

[9] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciájának dokumentumai (Berlin 1976). 13. old.

jellemző – amikor a *Faust* íródott –, hanem korunkra is, amikor éles szellemi küzdelem folyik a társadalmi haladásért, a békéért és a szocializmusért.

Az emberiség mai szellemi életét két elvi tendencia jellemzi. Az egyik a népek kulturális közeledésének rendkívüli méretű és intenzitású folyamata, a kölcsönös megismerésre és kulturális cserére való törekvés, a másik az ideológiai törekvések polarizálódása, az eszmék és világnézetek harcának élesedése. Az ideológiai harc mindig különös élességével és bonyolultságával tűnt ki. Korunkban a szembenálló társadalmi rendszerek – a szocialista és a kapitalista rend – küzdelme különösen bonyolulttá vált.

A szocialista kultúra és a marxista ideológia növekvő hatása keresztülhúzza rafinált és szívós eszmei ellenfeleink terveit. A szocialista kultúra békés előretörése a burzsoázia propagandistáit dühös ellentámadásokra és olyan próbálkozásokra készteti, hogy befeketítsék a szocializmus szellemi világát. A szocializmus politikai kultúrája szembeszáll a reakciós osztályok ama próbálkozásaival, hogy szétzúzzák a dolgozók egységét, megfertőzzék őket az individualizmus, a burzsoá nacionalizmus és az embergyűlölet mérgével. Hatékony fegyver, amely lehetővé teszi, hogy a két kultúra harcában sikeresen álljunk helyt a nemzetközi színtéren. A szocialista kultúra mindig síkraszállt a forradalmi eszményekért és a humanizmus nagyszerű hagyományaiért, az ember szellemi világának humanizálásáért.

Számos burzsoá propagandista kénytelen elismerni a szocialista életmód értékét, amely többek közt a szocialista kultúrának, a közoktatás és közművelődés szocialista rendszerének fölényében, a nép kulturális színvonalának állandó emelkedésében nyilvánul meg. De ezeket a beismeréseket az ún. fogyasztói szocializmus képmutató elméletének propagandája kíséri, amely torz fényben mutatja be a szocializmus erkölcsi és szellemi életét, és tőle idegen vonásokat és fejlődési tenden-

ciákat tulajdonít neki. A polgári szociológusok azt kívánják bizonyítani, hogy a szocialista társadalomban az anyagi életszínvonal emelkedésével óhatatlanul deformálódni fog a szellemi kultúra, megváltozik az emberek erkölcse, erőre kapnak a kispolgári nézetek, kihunynak a magasztos eszmények és a társadalmi érdeklődés.

Éppen ilyen következtetésekre jut Karl Kron *Vörös remények, szürke hétköznapok* című könyvében. Kijelenti, hogy az új ember kialakulásának marxista elmélete „soha meg nem valósuló vörös remény". A polgári ideológusok, meghamisítva a szocialista kultúra fejlődését, eltorzítják a marxizmus–leninizmus tanítását a kultúráról, és mindenáron be akarják bizonyítani, hogy a szocialista kulturális építés gyakorlata eltért a marxista tanítástól. Ideológiai és politikai diverziós programokat dolgoznak ki a szocializmus ellen.

Magától értetődik, hogy az antikommunisták ideológiai elképzeléseinek ez a tendenciája és az a próbálkozásuk, hogy elképzeléseiket a rádió és a tömegtájékoztatás más eszközei útján meg is valósítsák, nem felel meg a helsinki történelmi dokumentumot aláíró államok belügyeibe való be nem avatkozás elvének, és kárára van a népek kölcsönös megértésének.

A kultúra területén folyó ideológiai harc fontos sajátossága ellenségeinknek az a törekvése, hogy a szocialista életmódot a kapitalista életmód vonásaival és tényleges ellentmondásaival ruházzák fel, azonosítsák a két sarkalatosan ellentétes társadalmi rendszer szociális problémáit, és a szocializmusnak tulajdonítsák azt, ami a valóságban a kapitalizmusra jellemző: az erkölcs romlását, a szellemi szabványosodást, a „tömegkultúra" negatív következményeit. Ezt a célt szolgálják „az élet minőségéről", a szellemi, erkölcsi és anyagi tényezők viszonyáról szóló elmélkedések is, melyek azt akarják bebizonyítani, hogy a szocializmusban nem lehet kialakítani az új típusú személyiséget és az emberi viszonyok új kultúráját. Zbygniew Brzezinsky azt állítja,

hogy a tudományos-technikai forradalom hatására a szocialista világban gyökeresen megváltozik a kultúra, a szovjet társadalom zöme el fogja utasítani „a dogmatikus türelmetlenséget a nyugati civilizációval szemben", vagyis a burzsoá életmóddal szemben. Igaz, nem táplál különösebb illúziókat arra nézve, hogy ez hamar bekövetkezik, de mégis bízik benne, hogy a szocialista országokban az új nemzedékek a tudományos-technikai forradalom hatására közeledni fognak a polgári Nyugat kultúrájához és életmódjához. Mindez nem más, mint a konvergencia-elmélet egyik variánsa, amely azt a programot hirdeti meg, hogy a polgári társadalom el fogja nyelni a szocialista kulturális és erkölcsi értékeket.

A szocializmus burzsoá ellenfeleivel együttműködnek a mai revizionisták. Roger Garaudy *A szocializmus nagy fordulata* és a *Lehet-e ma kommunistának lenni?* című könyveiben azokat a „torzulásokat" keresi a szovjet kultúrában, amelyeket szerinte „a centralizáció hipertrófiája", „a bürokratikus deformáció" stb. vált ki. Be akarja feketíteni a szocialista kultúrát és életmódot, hogy elhitethesse az olvasókkal, hogy a demokratikus centralizmus eltorzítja mindennemű kulturális tevékenység belső logikáját. A szovjet kultúrának „tekintélyelvi" és „bürokratizáló" jelleget tulajdonít. Az effélé, se nem új, se nem eredeti kiagyalások meghamisítják a szovjet kultúra valódi tartalmát és rendeltetését.

A burzsoá propaganda egyik kedvenc fogása annak bizonygatása, hogy a békés egymás mellett élés és az ideológiai harc kölcsönösen kizárja egymást és elvileg összeférhetetlen. A kommunistáknak azt a tézisét, hogy az ideológiák békés együttélése lehetetlen, a burzsoá propaganda gyakran arra használja fel, hogy bebizonyítsa a kommunistákkal való együttműködés bármilyen formájának lehetetlenségét. Valójában a békéért síkraszálló erőkkel való egység és együttműködés, amely érezhető eredményeket ért el az antiimperialista harcban, feltételezi a különféle politikai pártok akció-

egységét a munkásosztály és a dolgozók más csoportjai – az ifjúság, az értelmiség – olyan közös céljaiért, amelyek nem teszik feltétlenül szükségessé az együttműködő pártok alapvető ideológiai álláspontjáról való lemondást.

A polgári ideológusok nyomán a Roger Garaudy és Ernst Fischer típusú revizionisták „a szocialista kultúra átalakulásának" ásatag koncepcióját terjesztik. A jobboldali revizionisták írásai azt a – marxista tudósok és a mai világ társadalmi fejlődésének egész menete által meggyőzően cáfolt – tézist védelmezik, hogy az ideológiák „békés együttélése, a szocialista és a polgári kultúra konvergenciája szükségszerű". Ernst Fischer ezt a címet is adta egyik könyvének: *Művészet és koegzisztencia.* Az ideológiai békés együttélés lehetőségéről beszél Roger Garaudy is abban a könyvében, amelynek célzatos címe: *A XX. század marxizmusa.*

A marxizmus–leninizmus szerint az osztálytársadalomban a kultúra óhatatlanul osztályjellegű, pártos. Ezért mi a szellemi kultúra eszmei és osztályelemzéséből indulunk ki. Lenin nemegyszer hangsúlyozta, hogy az osztályirányzatosság, a reális valóság meghatározott osztályálláspontról való tükrözése áthatja a társadalom szellemi életének valamennyi szféráját, kifejezi és meghatározza a szellemi kultúra tartalmát, s annak ideológiai gerincét alkotja.

A kultúra fejlődése azonban asszimilálja a nemzedékről nemzedékre szálló alkotó tapasztalatokat is, amelyek egyetemes emberi jelentőségűek. A maradandó műalkotásokban kifejeződő egyetemes emberi tartalom mindazonáltal magán viseli a művész ideológiájának vonásait. A haladó világnézet segíti a tehetséges művészt abban, hogy a legteljesebben ábrázolja korát, és hogy műve hozzájáruljon az emberiség szellemi fejlődéséhez. Az igazi kulturális értékek nemcsak nagy esztétikai élvezetet okoznak és bepillantást engednek az ismeretek, az emberi bölcsesség kincstárába, hanem a kor haladó eszméit is magukba sűrítik, s beviszik azokat

az emberek tudatába, és mozgósítják a tömegeket a megvalósításukért való harcra. Korunkban a kultúra legjobb alkotásaiban különös erővel szólal meg a békének, a népek barátságának, a béke és a társadalmi haladás eszményeinek megvalósításáért küzdő minden haladó erő szolidaritásának a témája.

Ezzel összefüggésben kell szemlélnünk a kultúra munkásainak szerepét és helyét. Minthogy különféle világnézetet és nézeteket vallanak magukénak, az eszmei barikádok ellentétes oldalain állnak, ellentétes ideológiák, a proletár és a polgári ideológia hordozói. Ezért maga az a fogalom, hogy „a kultúra munkása", osztályjellegű, kapcsolatban van az ember ideológiai álláspontjával.

A kultúra valamennyi haladó munkását egyesíti az a törekvés, hogy egyetemes emberi szellemi és erkölcsi értékeket hozzanak létre. Egyesíti őket a békére való törekvés, mert a háború véres ellenségük, amely elpusztítja az ész és a tehetség alkotásait. Az emberekért való felelősségük felismerése munkájukat különös erkölcsi jelentőséggel, igazán haladó egyetemes emberi tartalommal teliti. Ezért aki a kultúráért dolgozik, abból nem hiányozhat a humanizmus és a forradalmiság princípiuma.

A kultúra igazi munkása ma: forradalmár e szó legmagasabbrendű és legnemesebb értelmében. A hagyományos elképzelés a forradalmárról, aki kezében fegyverrel „ostromolja az eget", új tartalommal, új elképzeléssel egészül ki és gazdagodik. A forradalmár a harmonikus társadalom megteremtője, a béke építője, aki fel van vértezve a tudománnyal, a korszerű ismeretekkel, a humanista kultúrával, és aki bátran harcba száll az ember magasrendű erkölcsi elveiért és tökéletesedéséért. A szocialista társadalom kultúrájának munkásai aktívan fellépnek a kultúra elszigetelődésével, a szellemi szektássággal, a nemzeti beszűküléssel szemben.

A szocialista kultúra munkásai az egész néppel együtt támogatják az európai kommunista és munkás-

pártok konferenciájának azt a felhívását, hogy küzdjünk „az együttműködés fejlesztéséért, a kultúra, a tudomány és technika, az oktatás, a tájékoztatás és az emberi kapcsolatok területén – egymás jobb megismerésének és a bizalom megerősítésének, az európai országok és népek egymáshoz való további közeledésének, valamint az emberi élet szellemi gazdagításának a céljából".[10]

A szocialista kultúra igazi humanista kultúra, amely valamennyi dolgozó ember érdekeit és vágyait szolgálja. Humánus céljainak realitása szilárd anyagi bázisra épül, a termelőerők és a társadalmi viszonyok szüntelen tökéletesítésére, ami lehetővé teszi, hogy mind teljesebben elégítsék ki a nép szellemi igényeit. Aktív harcra szólít a humanizmus elveinek érvényesítéséért. Ez az ember elnyomása és kizsákmányolása minden formájával szemben folytatott harcban nyilvánul meg. A szocialista realista irodalom és művészet – az ember szellemi világa alakításának legjobb eszköze – alkotásai, a tudományos gondolkodás vívmányai, az oktatási és nevelési rendszer szervezete, egyszóval a kultúra valamennyi gyümölcse a dolgozók érdekeit, a kommunizmusért és a békéért, az emberi életért és a kultúra halhatatlan alkotásainak megőrzéséért vívott harcot szolgálja.

Ha a szellemi kultúrát a „bölcsesség" fogalmával azonosíthatjuk, a fejlett szocializmus kultúrája a kommunizmust megvalósító nép bölcsessége, a társadalmi gondolat nagy eszményeinek, a politikai tapasztalatoknak és az emberi és társadalmi életet átalakító forradalmi cselekvésnek az ötvözete.

[10] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciájának dokumentumai (Berlin 1976). 49. old.

Tartalom

I. A fejlett szocializmus szellemi világa 5
II. A szocialista életmód szellemi aspektusai 30
III. A kultúra új történelmi típusa 54
IV. A szocialista kultúra és az egyén társadalmi alkotótevékenysége 97
V. Az érintkezés magasrendű kultúrája a szocialista életmód fontos vonása 126
VI. Az internacionalizmus és a kultúra történelmi sorsa 153
VII. A kultúra: békeharc és ideológiai küzdelem 180

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
A fordítást ellenőrizte és szerkesztette Szabó Mária
A borító és a tipográfia Székffy Gyula munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Terjedelme 10,2 (A/5) ív
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (789014/8)
78-1967 – Dabasi Nyomda, Budapest–Dabas
Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató